

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ YAŞLI BİREYLERİN YAŞAM
DENEYİMLERİ VE SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ: SİVAS
İLİ ÖRNEĞİ**

Gizem ÖZKAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ YAŞLI BİREYLERİN YAŞAM DENEYİMLERİ VE
SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

Gizem ÖZKAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Gizem Özkan tarafından hazırlanan “Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Yaşam Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Sivas İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 20/05/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[Prof. Dr. Kasım KARATAŞ] (Başkan)

[Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR] (Danışman)

[Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

20/05/2022

Gizem ÖZKAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gizem ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Hayatım boyunca her zorlukta yanımda olan, maddi manevi destek olan, sevgisini, sabrını, emeğini ve inancını benden esirgemeyen annem Hatice ÖZKAN, babam İsmail ÖZKAN ve kardeşlerim Gamze KAÇO ve Seyitcan ÖZKAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Bana destek olan, motive eden ve bana inanan nişanlım Mehmet Ali BOYRAZ'a çok teşekkür ederim. Hayatımın her aşamasında bana güç verdiğiniz için teşekkürler. İyi ki varsınız.

Araştırmanın odağında yer alan ve birbirinden özel olan zamanını, sabrını, deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini benden esirgemeyen katılımcılara sonsuz teşekkürler. Hiç beklemediğiniz bir anda, bilmediğiniz bir memlekette çıkıp gelen bu yabancıya yaptığınız paylaşımlar ve samimiyetiniz için minnettarım.

Araştırma konumu kendisiyle paylaştığım günden beri beni destekleyen, bilgi ve birikimiyle bana ışık tutan, ilgi ve sabrını benden esirgemeyen, örnek aldığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR'a şükranlarımı sunuyorum. Onun akademik bilgi ve birikimi bana ışık olurken; merhametli, hoşgörülü, anlayışlı ve ilgili tavrı her zaman en büyük desteğim ve motivasyon kaynağım oldu. Tez jürisinde olmayı kabul ederek güzel enerjileri, yapıcı eleştirileri ve akademik birikimleri ile tezime değerli katkılar sağlayan Prof. Dr. Kasım KARATAŞ'a ve Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN'e teşekkür ederim.

Tüm lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgilerini ve deneyimlerini paylaşarak, yol gösterici olan, beni destekleyen ve şu an ki akademik bakışımın oluşmasına katkı sağlayan tüm Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümü hocalarıma teşekkür ederim. Kalkınma Atölyesinden sayın Ertan KARABIYIK ve Özgür ÇETİNKAYA'ya bilgi ve deneyimlerini benimle paylaştıkları, beni araştırma konumla ilgili cesaretlendirdikleri ve motive ettikleri için çok teşekkür ederim.

Veri toplama sürecimde bana destek olan, beni yalnız bırakmayan, veri toplamama ve katılımcılara ulaşmama yardım eden tüm çavuşlara, Hatice ÖZKAN, Veli BOYRAZ, Kangal köyü muhtarı Bayram Bey, Güreş ÖZKAN, Bağdat BOYRAZ, Şahmeran BOYRAZ, Sinan DOĞAN ve Elif DOĞAN'a minnettarım.

Bana her zaman benden çok inanan, güvenen, motive eden ve destekleyen sevgili dostum Ahmet GÖKMENGİL'e sonsuz teşekkürler. Değerli yorumları ve eleştirileriyle tezime katkıda bulunan meslektaşım ve iş arkadaşım Arş. Gör. Dilara KESER'e teşekkür ederim. Tüm yaşamımda ve eğitim hayatım boyunca yanımda olan, beni destekleyen, bana inanan, umut aşılayan kuzenlerim Hatice DİLEKCAN, Devran DİLEKCAN, Emre HÜYÜKPINAR ve Onur DOĞAN'a çok teşekkür ederim. Hepinize minnettarım.

ANKARA, 2022

Gizem ÖZKAN

ÖZET

ÖZKAN, Gizem. *Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Yaşam Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Sivas İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu çalışma ile mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma deneyimlerini anlamak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Sivas iline mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri 11 kadın 19 erkek 30 bireyle görüşmeler yapılmıştır. Kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan veriler araştırmacının kendisi tarafından analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler temalara ayrılarak betimsel analiz ile analiz edilmiştir.

Her yıl binlerce mevsimlik tarım işçisi çalıştığı ürün ve üretim sürecine göre yılın belli dönemlerinde, farklı bölgelere memleketlerinden göç etmektedir. Bu süreçte işin doğası ve buldukları yaşam dönemi gereği mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve sorunları bu alanda çalışan diğer mevsimlik tarım işçilerine ve bu sektörde çalışmayan diğer yaşlı bireylere göre değişiklik göstermektedir. Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunları gidermeye ve bu bağlamda gereksinimlerini karşılamaya yönelik sosyal politika, hizmet ve uygulamalar oldukça yetersizdir. Mevsimlik tarım işçisi olmak hâlihazırda zaten zor bir işken mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bir birey olmak çok daha güç bir durumdur. Hak temelli bir yaklaşımı, sosyal adalet, insan hakları ve eşitlik ilkelerini temel alan sosyal hizmet mesleğinin mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunlara ve çeşitlenen ihtiyaçlarına kayıtsız kalması mümkün değildir. Yapılan araştırma sonucunda mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık, bakım ve barınma, çalışma koşulları, ekonomik, sosyal güvenlik, beslenme, ulaşım, eğitim, sosyal dışlanma, sosyal hizmetler ve politika konularında pek çok sorun deneyimledikleri tespit edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda sosyal hizmet bakış açısıyla önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik tarım işçileri, sosyal hizmet, sosyal politika, yaşlı bireyler

ABSTRACT

ÖZKAN, Gizem. Life Experiences and Social Service Requirements of Seasonal Agricultural Worker Elderly Individuals: The Case of Sivas Province, Master Thesis, Ankara, 2022.

With this study, it is aimed to understand the life and work experiences of seasonal agricultural workers, to draw attention to the problems they experience and to evaluate their social service needs. In this context, interviews were conducted with 11 women 19 men and 30 individuals aged 60 and over who came to Sivas to work in seasonal agriculture. The data collected with the personal information form and semi-structured interview form were analyzed by the researcher himself. In the research conducted with the qualitative research method, the data obtained as a result of the interviews with the seasonal agricultural worker elderly individuals were divided into themes and analyzed with descriptive analysis.

Every year, thousands of seasonal agricultural workers migrate to different regions from their hometowns at certain times of the year, depending on the product and production process they work for. In this process, due to the nature of the work and the life period they are in, the needs and problems of seasonal agricultural workers differ according to other seasonal agricultural workers working in this field and other elderly individual who do not work in this sector. In Turkey, social policies, services and practices aimed at solving the problems experienced by seasonal agricultural workers and meeting their needs in this context are quite inadequate. Being a seasonal agricultural worker is already a difficult job, while being an elderly person working as a seasonal agricultural worker is much more difficult. It is impossible for the social work profession, which is based on a rights-based approach, social justice, human rights and equality principles, to remain indifferent to the problems and diversifying needs of elderly seasonal agricultural workers. As a result of the research, it has been determined that elderly seasonal beekeepers experience many problems in the fields of health, care and accommodation, working conditions, economic, social security, nutrition, transportation, education, social

exclusion, social services and policy. As a result of the data obtained, suggestions were made from the perspective of social work.

Keywords: Seasonal agricultural workers, social work, social policy, elderly individuals

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
TABLolar DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	4
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	8
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	8
1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI	9
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	10
1.6. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	10
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ. 11	
2.1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ KAVRAMI	11
2.1.1. Tarım İşçisi Kavramı.....	11
2.1.1.1. Kalıcı (Yerleşik) Tarım İşçileri	12
2.1.1.2. Gezici (Göçebe) Tarım İşçiliği.....	13
2.1.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği	14
2.1.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Önemi.....	15

2.2. DÜNYADA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ.....	17
2.2.1. Dünyada Mevsimlik Tarım İşçiliği Profili	17
2.2.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğiyle İlgili Uluslararası Belge ve Düzenlemeler	19
2.3. TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ.....	21
2.3.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Profili ve Temel Göstergeler	21
2.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerine İlişkin Ulusal Belge ve Düzenlemeler	27
2.4. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ OLARAK YAŞLI BİREYLER	35
2.4.1. Yaşlanma Süreci ve Özellikleri	35
2.4.2. Yaşlanma Teorisi: Aktivite Kuramı	37
2.4.3. Aktif Yaşlanma	40
2.4.4. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Değişimler ve Mevsimlik Tarım İşçiliği	46
2.4.4.1. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Fiziksel Değişimler	47
2.4.4.2. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Ruhsal Değişimler	52
2.4.4.3. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Sosyal Değişimler	53
2.4.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları ve Yaşlı Bireylerin Durumu	58
2.4.5.1. Sağlık	58
2.4.5.2. Barınma	60
2.4.5.3. Ekonomik	61
2.4.5.4. Beslenme	62
2.4.5.5. Ulaşım	63
2.4.5.6. Sosyal Güvenlik.....	64
2.4.5.7. Sosyal Dışlanma	65
2.4.5.8. Örgütlenme	65
2.5. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE SOSYAL HİZMET.....	66
2.5.1. Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireyler ve Sosyal Hizmet.....	66

2.5.2. Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireyler ve Ekolojik Sistem Kuramı	72
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	76
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	76
3.2. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU	77
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI	83
3.3.1. Veri Toplama Süreci	83
3.3.2. Veri Toplama Araçları.....	84
3.4. VERİLERİN ANALİZİ.....	85
4. BÖLÜM: BULGULAR VE TARTIŞMA.....	86
4.1. SAĞLIK DURUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR.....	86
4.2. BAKIM VE BARINMA İLE İLGİLİ BULGULAR	95
4.3. ÇALIŞMA KOŞUL VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	105
4.3.1. Çalışma Süre, Gün ve Saatleri	110
4.3.2. Çalışma Süresince Zararlı Durumlara Karşı Ekipman Desteği	112
4.3.3. Aylık Gelir Durumları.....	113
4.4. EKONOMİK DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	117
4.5. SOSYAL GÜVENLİĞE İLİŞKİN BULGULAR	121
4.6. BESLENME İLE İLGİLİ BULGULAR.....	125
4.7. ULAŞIM İLE İLGİLİ BULGULAR.....	129
4.8. EĞİTİM DURUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR.....	131
4.9. SOSYAL DIŞLANMA İLE İLGİLİ BULGULAR.....	134
4.9.1. Diğer Mevsimlik Tarım İşçileri Tarafından Ayrımcı Söylemlere ve Dışlanmaya Maruz Kalmak.....	134
4.9.2. Çalışmak İçin Gelinen Yerde Yerel Halk Tarafından Etnik Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalmak	135
4.9.3. Özel veya Kamu Kurum ve Kuruluşlarda Ayrımcı Tutumlara ve Dışlanmaya Maruz Kalmak.....	138

4.9.4. Devletin Yatırım, Yardım ve Destekleri Bağlamında Ayrımcılığa Maruz Kalmak	139
4.10. YASALAR, SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMETLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	140
4.11. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞADIĞI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK BEKLENTİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	143
5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	145
5.1. SOSYAL HİZMET VE SOSYAL POLİTİKALARA İLİŞKİN ÖNERİLER	155
5.2. ARAŞTIRMACILARA İLİŞKİN ÖNERİLER.....	161
KAYNAKÇA.....	163
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	180
EK 2. ETİK KOMİSYON İZİNİ	182
EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	183
EK 4. KİŞİSEL BİLGİ FORMU	184
EK 5. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	189
EK 6. SAHADAN FOTOĞRAFLAR.....	190

KISALTMALAR DİZİNİ

AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAĞKUR	: Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
IFSW	: Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonu
ILC	: Devletler Hukuku Komisyonu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
KOAH	: Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı
LGBTİ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender, İntersex
MİGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TV	: Televizyon
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Aktif Yaşlanma Öncelikleri ve Eylem Önerileri.....	45
Tablo 2. Çalışma Grubunu Tanıtıcı Bilgiler.....	80
Tablo 3. Katılımcıların Son Bir Yıl İçerisinde Deneyimledikleri Sağlık Sorunları.....	87
Tablo 4. Katılımcıların Mevcut Kronik Hastalıkları.....	88
Tablo 5. Katılımcıların Barınma Yerindeki Eşyaları.....	97
Tablo 6. Katılımcıların Çalıştıkları Tarımsal Süreç.....	109
Tablo 7. Katılımcıların Çalıştıkları Ürünler.....	110
Tablo 8. Katılımcıların Mevsimlik İşte Bir İlde Kaldığı Gün Sayısı.....	112
Tablo 9. Katılımcıların Aylık Kişisel Gelir Miktarı.....	113
Tablo 10. Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu.....	122

GİRİŞ

Tarımsal üretimin sağlanmasında mevsimlik tarım işçilerinin katkısı oldukça fazladır. Türkiye’de işgücünün sektörlere göre dağılımına bakıldığında, TÜİK’in 2014 yılı istihdam verilerine göre tarım sektörünün ikinci sırada yer aldığı ve tarımda istihdam edilenlerin yarıya yakınının mevsimlik işçi olduğu tahmin edilmektedir (Sert ve Nazlıoğlu, 2016, s. 10). Günümüzde tarım sektöründe mevsimlik gezici işgücüne yönelik veri sistemi henüz bulunmasa da mevsimlik tarım işçilerinin sağlık, barınma, eğitim, ekonomik, beslenme, ulaşım, sosyal güvenlik, çalışma koşulları, sosyal dışlanma, örgütlenme ve sosyal politika alanlarında sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Bireyler yaş alma süreciyle birlikte fiziksel, ruhsal, sosyal alanlarda birçok değişim deneyimlemektedir. Özellikle fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmak ise yaşlılık döneminde bulunan birey açısından zorlayıcı olabilmektedir. Bu bakımdan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarının ve gereksinimlerinin diğer mevsimlik tarım işçileri ve mevsimlik tarım işinde çalışmayan diğer yaşlı bireylere göre farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin oranları azımsanamayacak düzeydedir. Bu sektörde çalışan yaşlı bireylerin içerisinde buldukları yaşam dönemi itibarıyla ihtiyaçlarının farklılaşması, yeni ihtiyaçların ortaya çıkması ve zor çalışma koşullarına karşı daha kırılabilir olmaları nedeniyle sorunlarının derinleştiği tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin bu sorunları daha yoğun bir biçimde deneyimledikleri düşünülmektedir.

Araştırmanın temel amacı Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak gelen 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma deneyimlerini anlamak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmektir. Bu temel amaç doğrultusunda mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunlar, sorunlarla nasıl baş ettikleri, sosyal hizmet alanında ihtiyaç duydukları destek sistemleri, sosyal politika ve sosyal hizmetler alanındaki eksikliklere bakılacak olup, bu eksikliklerin giderilmesi için yapılandırılması gereken politika ve hizmetler konusunda bir öngöründe bulunulacaktır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimlerine, ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelik literatürde araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın mevsimlik tarım işçisi yaşlı

bireylere dikkat çekeceği ve bu konudaki boşluğu gidererek yapılacak çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik politika ve bu doğrultudaki sosyal hizmetler yetersiz düzeydedir. Bireyler çalışma alanında iş kazası, emek sömürüsü, yetersiz ücret, yetersiz beslenme, kötü barınma koşulları gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır. Araştırmanın bu sorunlara yönelik işçilere, topluma, araştırmacılara ve yetkililere farkındalık kazandıracığı düşünülmektedir. Araştırmada mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere yönelik geliştirilmesi gereken hizmetler konusunda önerilere yer verilecektir. Bu doğrultuda yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve sosyal politikaların uygulanması konusunda bir öngörü, bilinç ve bakış geliştirilecektir. Araştırma sosyal hizmetin alanlarından biri olan yaşlılık alanına katkı sağlayacaktır. Sosyal hizmet hak savunuculuğu yapan, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini gözetten bir meslek olarak sosyal politikaları etkilemekte ve yön vermektedir. Mevsimlik tarım işçileri çeşitli etkenler nedeniyle kendi haklarını savunmak ve örgütlenmek konusunda engellerle karşılaşmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin özelinde tüm mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarına eğilerek sosyal politikalara yön vermelerinin mesleki görev ve sorumluluklarından olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırma sonuçlarının mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelik sosyal hizmet bakış açısıyla sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerle yürütülecek araştırmada araştırmanın amaçlarına uygun olarak daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgilerin toplanması, kişilerin doğal ortamlarında gözlemlenmesi, okuyuculara betimsel ve gerçekçi veriler sunulması, katılımcıların görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğunca doğrudan sunulması gibi amaçlarla araştırmada nitel araştırma deseni kullanılması planlanmıştır. Araştırmada kullanılan nitel araştırma yaklaşımı fenomenolojik yaklaşımdır. Araştırmanın çalışma grubunu Ağustos-Ekim ayları arasında Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere amaçlı örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Araştırmada görüşme ve gözlem teknikleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulmuş ‘Kişisel Bilgi Formu’ ve ‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Formu' ile elde edilmiş olan veriler betimsel analiz yaklaşımıyla tematik başlıklara ayrılarak yorumlanmıştır.

Bu doğrultuda ilk bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, tanım ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın nasıl yapıldığına ilişkin bilgileri içeren yöntem ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise bulgular ve tartışma kısmı yer almaktadır. Son bölümde araştırma sonuçlarına yönelik bir değerlendirme yapılmış olup, bu kapsamda önerilere yer verilmiştir.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Mevsimlik tarım işçiliği Türkiye ile birlikte dünyanın birçok bölgesinde görülmektedir. 1950’li yıllarda tarımda makineleşme ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde kırsal kesimde hızlı nüfus artışı meydana gelmiştir. Tarım arazileri ise amaç dışı kullanılması, kiracılık şeklinde işletilmesi, miras yoluyla veya babadan oğula geçmesi, hisseli ve bölünerek satışların gerçekleşmesi, coğrafi konum gibi sebeplerle parçalanmış ve tarım arazileri geçinmek için yetersiz hale gelmiştir (Ekinci ve Sayılı, 2010, s. 122). Toprakların parçalanması üretimde verimlilik kaybına yol açmıştır. Kırsal bölgelere yatırımların sınırlı kalması ve tarımda makineleşmeye geçiş iş imkanlarının yetersiz hale gelmesine, işsizliğin ve kırsalda yaşayan topraksız yoksul kesimin artmasına yol açmıştır. Bu süreçte teknoloji ve ulaşım ağının gelişmesiyle bir yerden bir yere gitmek kolaylaşmıştır. Tüm bu etmenler neticesinde insanlar aileleri ile birlikte tarımsal üretimin yoğun yapıldığı yerlere sürekli veya mevsimlik şekilde göç etmişlerdir (Keskin, 2020, s. 7; Yıldırım, 2009, s. 22-23). Mevsimlik tarım işçilerinin oranlarına yönelik güncel bir veri bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işinde Doğu ve Güneydoğulu işçilerin yanı sıra Gürcü ve Azeri işçiler de çalışmaktadır. Fakat özellikle son yıllarda Suriyeli göçmen işçilerin de (Dedeoğlu, 2016, s. 84) çalıştığı düşünüldüğünde mevsimlik tarım işinde çalışanların oranının 2011 yılı ve sonrasında gittikçe arttığı tahmin edilmektedir. Hatta bir araştırmaya göre Suriye’den gelen vasıfsız veya niteliksiz işlerde çalışacak insan sayısının fazlalığı ve Suriyeli işgücünün daha ucuz olması Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen yerli iş gücünün giderek azalmasına neden olmuştur (Dedeoğlu, 2018, s. 52).

Yaşadıkları yerde iş olanakları bulunmayan vasıfsız kişiler tek başına ya da aileleri ile birlikte mevsimsel olarak başka bölgelere göç ederek iş olanağına kavuşmakta, ancak güvencesiz bir biçimde ve düşük ücretler karşılığında çalışmaktadır. Bu yönüyle mevsimlik tarım işçilerinin tarla, bağ ve bahçe sahipleri için ucuz işgücü konumunda olduğu söylenebilir.

Tarım ekonomisine mevsimlik tarım işçilerinin katkısı oldukça fazladır. “Mevsimlik tarım işçisi, tam ya da yarı zamanlı olarak tarımda çalışmak üzere ürün çeşidine, hasat dönemine ve işçi talebine göre çoğunlukla aileleriyle birlikte yer değiştiren işgücü grubu olarak tanımlanmaktadır” (Ata, 2020, s. 18). Mevsimlik tarım işçileri çeşitli tarımsal üretim ve faaliyetlerin yoğun olduğu ilkbahar, sonbahar, yaz dönemlerinde istihdam edilmektedir. Yeterli maddi gelire sahip olmayan bu bireyler ailelerini geçindirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için geçici olarak iş bulabilecekleri yerlere göç etmektedir.

TÜİK’in 2014 yılı istihdam verilerine göre “toplam 26 milyon çalışan içerisinde yaklaşık 5,5 milyon kişi tarımda istihdam edilmektedir. Bu sayının yarıya yakınının ise mevsimlik işçi olduğu” tahmin edilmektedir (Sert ve Nazlıoğlu, 2016, s. 10). Türkiye’de işgücünün sektörlere göre dağılımına bakıldığında, tarım sektörünün %17,2 ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir (TÜİK, 2021d). Yine bu oranın yarısının mevsimlik tarım işçisi olduğu düşünülse de günümüzde tarım sektöründe mevsimlik gezici işgücüne yönelik veri sistemi henüz bulunmamaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri beslenme, barınma, ulaşım, sağlık, eğitim ve ekonomi gibi yaşamın birçok alanında sorunlar deneyimlemektedir. Günümüz Türkiye’sinde sosyal korumasızlık ve sosyal dışlanmayı en açık ve şiddetli şekilde hisseden kesimlerin başında mevsimlik tarım işçileri gelmektedir (Atış, 2019, s. 1). Cumhuriyet dönemi ve sonraki süreç işçi haklarının görünürlük kazandığı ve olumlu gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmanın yanı sıra kimi zaman ise kısıtlamaların yaşandığı bir dönemdir. Nitekim 1961 Anayasasında Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu’nda işçilere sendika kurma, sendikaya üye olma, örgütlenme, grev ve lokavt hakkı tanınsa da 1982 Anayasası işçi hakları bakımından oldukça dar bir alana hapsedilmiştir (Şahin, 2010, s. 26-27). Sonuç olarak işçiler bazı hakları elde etme konusunda ilerleme kaydetmiş olsalar da aynı şeyi tarım işçileri için söylemek mümkün değildir. Nitekim günümüz Türkiye’sinde tarım işçileri bu haklardan hala diğer işçiler kadar faydalanamamaktadır.

Hurst (2007, s. 89-90) “mevsimlik tarım işçilerini yaşam ve barınma koşullarındaki sorunlar, yetersiz ve dengesiz beslenme, kötü şartlarda çalışma, sosyal dışlanmaya maruz

kalma, aşırı sıcak ve soğuklardan kaynaklanan hastalıklar ve yaşanan kazalardan kaynaklanan yaralanmalar ve tüm bunlarla birlikte hizmete erişememe nedeniyle meydana gelen ölümleri deneyimleyen gruplar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin son yıllarda araştırmacıların yaptığı çalışmalarda çalışma hayatının görülmeyenleri ve duyulmayanları olarak nitelendirildiğini belirtmektedir”.

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan her yaş grubunun ihtiyaçları ve sorunları birbirinden farklılık göstermektedir. Çeşitli etkenler sebebiyle toplumda daha dezavantajlı olarak adlandırılan kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve göçmen gibi grupların mevsimlik tarım işçisi olarak deneyimledikleri sorunlar ise daha karmaşık ve yoğun olabilmektedir. Bu kesimlerden biri de yaşlı bireylerdir.

Bireyde yaş alma süreciyle birlikte fiziksel, psikolojik ve sosyal değişimler meydana gelmektedir. Buna göre; bazı organ ve yaşamsal sistemlerde gerileme, çeşitli ağrılar, zihinsel kapasitede düşüş, çevresel faktörlere karşı duyarlılık artışı, duyu organları yetisinde azalma gibi değişimler fizyolojik özelliklerde gözlemlenebilen değişimlerdir. Psikolojik özelliklerdeki değişimler yaşlılık ile birlikte yalnızlık, hastalık ve ölüm korkusu, özgüvenin azalması, bunalım, kaygı, hisler ve duyguların hassasiyetinde gerileme, tükenmişlik, depresyon ve benzeri psikolojik sendromlar gibi değişimler olarak sıralanabilir. Yaşlanma ile birlikte sosyal statü ve rollerdeki değişim, otorite kaybı, aile ve çevre ilişkilerinin gerilemesi, çalışma yaşamına aktif yer alamamadan ötürü görülen ekonomik sorunlar ya da çalışmadığı için yaşanan parasızlık sorunu, sevilen insanların kaybı ve yas, sosyo-kültürel etkinliklere katılımında azalma, toplumda ön yargı ve ayrımcılık gibi değişimler ise sosyal değişimlerdir. Yukarıda sözü edilmiş değişimlerin tümü 65 yaş üzeri yaşlılık döneminde bulunan bireylerin yaşamlarında kronik boyutlara ulaşabilmektedir (Sevil, 2005, s. 53–54).

Tüm bu değişimlere paralel olarak yaşlı bireylerin ihtiyaç ve gereksinimleri de biyolojik, sosyal ve psikolojik olarak artmakta ve çeşitlenmektedir. Bu değişimlerden doğan ihtiyaçların karşılanmaması biyo-psiko-sosyal ve de kültürel bir varlık olan insanın yaşamında ruhsal, sağlık ve sosyal sorunlara yol açma potansiyeline sahiptir.

Mevsimlik tarım işçileri istihdam edildikleri sektördeki koşullar nedeniyle birçok sorun deneyimlemektedir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin bu sorunları daha yoğun bir biçimde deneyimledikleri düşünülmektedir. İçerisinde buldukları yaşam dönemi itibarıyla yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının diğer yaş dönemlerindekiyle kıyasla farklılaştığı ve yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı bilinen bir durumdur. Yaşın ilerlemesiyle birlikte özellikle fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmak birey açısından zorlayıcı olabilmektedir. Özellikle yaşadığı yerin dışında farklı bir yere gitmek ve orada göçebe koşullarında kalarak çalışmak yaşlı için daha da güçtür. Bu süreçte yaşlının pek çok sorunla karşı karşıya kaldığı düşünülmektedir. Yaşlılık döneminde bulunan kişinin yukarıda sözü edilmiş olan fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda yaşadıkları değişimlerin, onların sorunlarını derinleştirdiği tahmin edilmektedir.

Türkiye’de mevsimlik tarım işçi istihdam oranının giderek artması, araştırmacıların ilgisini bu yöne çekmiştir. Bu doğrultuda literatürde mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi konularda deneyimledikleri sorunlara ilişkin birçok araştırma (Ata, 2020; Atış, 2019; Beleli, 2012; Bulut, 2013; Erbörü, 2014; Karaman ve Yılmaz, 2011; Okyay, 2014) bulunmaktadır. Söz konusu araştırmalara bakıldığında, bunların genellikle kadın, çocuk ve gençler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat ilgili literatür incelendiğinde, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere ilişkin bir araştırmaya rastlanmamıştır. Oysa bu alanda yaşlı tarım işçileri de çalışmaktadır. Hal böyleyken, yaşlı bireylerin mevsimlik tarım işçisi olarak deneyimledikleri sorunlara ilişkin bir çalışma bulunmamasının önemli bir eksiklik olduğu düşünülmüş ve bu konuda araştırma yapılmasına karar verilmiştir.

Sonuç olarak mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimlediği sorunların, bu alanda çalışmayan yaşlı bireylere ve mevsimlik tarım işçisi olan diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha yoğun ve karmaşık olduğu düşünülmektedir. Bu bireylerin çalışma yaşamlarında deneyimledikleri sorunların giderilmesinde sosyal hizmetin önemli katkılar sunacağı açıktır. Ancak Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmet ihtiyaçlarını gidermeye yönelik politika, hizmet ve uygulamalar bulunmamaktadır. Söz konusu alanda gerekli sosyal hizmet uygulamalarının yapılandırılması için öncelikle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının doğru bir biçimde

tanımlanması gerekir. Dolayısıyla içinde bulunduğu yaşam döneminde deneyimlenen değişiklikler, ihtiyaçlarının karşılanmaması, hizmet ve politikadaki eksiklikler nedeniyle sorunları daha yoğun deneyimlediği düşünülen mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere, ihtiyaçlarına ve sorunlarına ilgisiz kalınması ve sorunlarının göz ardı edilmesi araştırmanın temel sorunudur.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Türkiye'deki yaşlıların genel profiline bakıldığında karşımıza sosyal güvenceden yoksun, sosyoekonomik açıdan düşük düzeyde ve çoğunlukla yoksullukla mücadele eden bir kitle dikkat çekmektedir. Bireyler yaşamlarını idame ettirebilmek için yaşlılık döneminde de çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri bireylerin yaşam deneyimlerini anlamak, yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve sosyal hizmet gereksinimlerini değerlendirmektir. Bu genel amaç doğrultusunda, aşağıdaki alt amaçlara ulaşılmıştır:

1. Yaşlı mevsimlik tarım işçileri nasıl sorunlar yaşamaktadır?
2. Yaşlı mevsimlik tarım işçileri deneyimledikleri sorunlarla nasıl baş etmektedir?
3. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmetler alanında ihtiyaç duyduğu destek sistemleri nelerdir?
4. Tarım sektöründe çalışan yaşlılarla ilgili sosyal politika ve sosyal hizmetler alanında eksiklikler var mıdır? Varsa, bunlar nelerdir?
5. Sözü edilen eksikliklerin giderilmesinde hangi politika ve hizmetler yapılandırılabilir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Mevsimlik tarım işçileri büyük ölçüde kötü koşullarda, sosyal korumasız ve güvencesiz şekilde çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik hizmetler, uygulamalar, programlar ve politikalar ise yetersiz düzeydedir. Bireyler çalışma alanında iş kazaları,

emek sömürüsü, yetersiz ücretler, yetersiz beslenme, kötü barınma koşulları gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Buna karşın mevsimlik tarım işçilerine yönelik veriler ve raporlar sınırlı düzeydedir. Bunlar içerisinde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler ise görünür değildir. Bu nedenle araştırmanın mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyim, ihtiyaç ve sorunlarına dikkat çekeceği, literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu alanda araştırmalarla elde edilmiş doğru verilere ulaşmak son derece önemlidir. Söz konusu veriler bu kesime yönelik hangi politika, hizmet ve uygulamaların yapılandırılması gerektiği konusunda önemli ipuçları verebilir.

Bilindiği gibi Türkiye’de yaşlı nüfus oranı artma eğilimindedir. Özellikle Covid 19 Pandemisi sürecinde dünyada ve Türkiye’de yoksulluk sorunu giderek derinleşmiştir. Türkiye’de yaşamını sürdüren 60 yaş ve üstü bireylerin önemli bir bölümü sosyal güvenceden yoksun ve yoksulluk içerisinde. Mevsimlik tarım işçileri de bu kapsamda yer almaktadır. Ancak içinde buldukları yaş döneminin özellikleri itibariyle yaşlı bireyler daha dezavantajlı ve kırılabilir bir konumda olabilmektedir. Sosyal hizmet hak savunuculuğu yapan, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini gözetilen bir meslek olarak sosyal politikalara etki edebilmekte ve yön verebilmektedir. Bu doğrultuda araştırma sonuçlarının mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik sosyal hizmet bakış açısıyla sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Araştırma ile elde edilen veriler sosyal hizmet bakış açısı ile değerlendirilmiş ve mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlıların hangi hizmetlerle desteklenebileceğine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI

Mevsimlik Tarım İşçisi: Sivas iline tarım arazilerinde çalışmak amacıyla başka şehirlerden geçici olarak gelen bireylerdir.

Yaşlı Birey: 60 yaş ve üzeri bireylerdir.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

- Mevsimlik tarım işçilerinin mevsimlik tarım işinin yapısı gereği sık sık yer değiştirmesi nedeniyle görüşme yapılması planlanan katılımcılar başka şehre göç etmiştir. Bu nedenle bu katılımcılarla yüz yüze görüşme yapılamamış, telefon görüşmesi gerçekleştirilmiştir.
- Bazı katılımcıların Türkçe bilmemesi nedeniyle katılımcıların konuştukları yakınları tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1.6. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu araştırmanın varsayımlarını aşağıdaki maddeler oluşturmaktadır.

- Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bireylerin bu süreçteki yaşam koşulları, içerisinde buldukları dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte değildir.
- Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmet alanındaki ihtiyaçları karşılanmamaktadır.
- Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmet ihtiyaçlarını gidermeye yönelik politika, hizmet ve uygulamalar bulunmamaktadır.
- Türkiye’de mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal hizmetlerle desteklenmeye ihtiyacı vardır.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ KAVRAMI

2.1.1. Tarım İşçisi Kavramı

Tarım işçiliği kavramı değişen ve dönüşen dünyada ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte tarımda makineleşmeye geçilmesi, miras yoluyla toprakların bölünmesi, arazilerin köylerde belli kesimlerin tekelinde toplanması gibi sebeplerle köylüler topraksızlaşmaya başlamıştır. Bu bireyler geçimlerini sağlamak amacıyla emeklerini kiralayarak tarım işçisi olmuşlardır.

Tarım işleri kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmakta, çeşitli ve farklı şekillerde faaliyetlerde bulunmaktadır. Çalışılan yerdeki faaliyetler tarla, bağ, bahçe vb. biçimlerine göre farklılaşabilmektedir. Bu durum tarım işçilerinin tümünün aynı şekilde tanımlanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle tarım işçilerinin tanımı, yapılandırılan hizmetler ve tanınan haklar farklı şekilde ele alınmaktadır.

Çiftçiyi topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı kanunda tarım işçisi “kendisinin veya ailesinin hiç arazisi olmayıp da en az üç yıldan beri muayyen bir bölgede yerleşmiş ve bir ücret veya devşirilecek sermaye veya hasılatın bir hissesi mukabilinde devamlı olarak bedenen çalışanlardır” şeklinde tanımlanmaktadır (Çiftçiyi Topraklandırma Hakkındaki Kanun, 1950). Mevzuatta yer alan başka bir tanımda ise tarım işçisi “sürekli, mevsimlik ve geçici tarım işlerinde ücret karşılığı bir hizmetle istihdam eden kişiler” olarak ele alınmaktadır (Kutlu, 2011, s. 3).

Özetle tarım işçileri tarlası, tarlada kullanacağı araç ve gereçleri olmayan ve ihtiyaçlarını karşılamak ve geçimini sağlamak amacıyla mevsimlik, kalıcı veya geçici şekilde belli bir ücret karşılığında çalışan kişiler olarak tanımlanabilir.

ILO tarafından yapılan tanıma göre tarım işçileri, dünyanın gıda ve ürün ihtiyacını karşılamak amacıyla ekin tarlalarında, meyve bahçelerinde, seralarda, hayvancılık birimlerinde ve birincil işleme tesislerinde çalışan kadın ve erkeklerdir. Küçük ve orta ölçekli çiftliklerden büyük sanayileşmiş çiftlik ve tarlalara kadar her yerde istihdam edilmektedirler. Çalıştıkları toprağa, kullandıkları araç ve gereçlere sahip olmadıkları veya kiralayamadıkları için ücretli şekilde çalışmaktadırlar. Bu tür işçiler farklı şekilde ele alınarak şu şekilde sınıflandırılabilir: Kalıcı tarım işçileri, geçici tarım işçileri, mevsimlik/geçici tarım işçileri, göçmen tarım işçileri, parça başı çalışanlar ve bir tür "aynı" ödeme alan işçiler (ILO, 2003, s. 6).

Çalgüner (1943, s. 26) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre “tarım işçileri, çalışma sürelerine göre sürekli ve geçici; cinsiyetine göre kadın ve erkek; yapılan işin niteliğine göre uzman ve beden; alınan ücrete göre gündelikçi, aylıkçı, mevsimlikçi ve yıllıkçı; yaşadıkları yere göre yerli (yöresel) ve gezici; iş alma şekillerine göre götürü ve yüzdeci; uyruğuna göre ise yerli ve yabancı tarım işçileri” olarak ele alınmaktadır. Candan ve Özalp Günel (2013, s. 95)’ın yaptığı sınıflandırmada ise tarım işçileri “yerel (yöre içi) ve gezici (yöre dışı)” olarak ele alınmış ve sınıflandırmada tarım işçilerinin yaşadıkları yer temel alınmıştır.

Bu araştırmada tarım işçileri kalıcı (yerleşik) tarım işçiliği, gezici (göçebe) tarım işçiliği ve mevsimlik tarım işçiliği şeklinde ele alınacaktır. Aşağıda bu üç tarım işçiliği kısaca açıklanmıştır.

2.1.1.1. Kalıcı (Yerleşik) Tarım İşçileri

Gezici olmayan tarım işçileri, istihdam edildikleri bölgelerde yaşayarak gün sonunda işin bitimiyle evlerine dönmekte olan işçilerdir. Bu “tarım işçileri kendi evlerinde yaşamakta, işlerine evlerinden gidip gelmekte ve bu nedenle geçici bir yerde ikamet etme durumları olmamaktadır” (Özbekmezci ve Sahil, 2004, s. 268-376). Önen (2012, s. 285) bu işçilerin evlerinin bulunduğu yerde veya evlerine yakın yerlerde başkalarının tarlalarında iş bitinceye kadar çalışmakta olduklarını belirtmektedir.

Başka bir tanıma göre temel giderlerini tarım sektöründe çalışarak karşılayan ailelerin yılın her mevsiminde devam ettiği tarım işidir. Genelde küçük toprak sahibi ve kırsalda yaşayan aileler tarafından yapılmaktadır. Ücretsiz aile işçiliği yaygın olarak görülmektedir. Tarım, daimi işçi çalıştırılmasına uygun olmayan bir sektör olsa da tarım işletmelerinde az sayıda da olsa devamlı çalışacak kesime ihtiyaç duyulmaktadır. Sürekli işçilerin geneli Tarım Bakanlığına bağlı kuruluşlarda istihdam edilmekle birlikte özel sektöre ait büyük ziraat ve hayvancılık kurumlarında da sürekli tarım işçileri çalışmaktadır (Akbiyık, 2008, s. 220-237).

Cumhuriyet döneminden beri özellikle Güneydoğu ve Doğu bölgeleriyle Çukurova ve Aydın da toprak ağaları etkin rol oynamakta ve ağaların topraklarında kalıcı tarım işçileri çalışmaktaydı. Fakat son dönemlerde küreselleşmenin etkin olmasıyla birlikte kırsal alanda ve tarım sektöründe yanlış politikalar etkili olmuştur. Bu ise kırsal bölgede yoksulluğun artmasına ve ailelerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak konuma gelmesine yol açmıştır. Özellikle “Malatya, Adana, Hatay, Aydın, Manisa, Sakarya, Ordu, Giresun, Ankara, Eskişehir, Kayseri ve Konya gibi şehirlerde kalıcı tarım işçisi olarak çalışan aileler mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başlamıştır” (Altın, 2014, s. 98). Sosyoekonomik değişimlerin etkisiyle ülke genelinde yerleşik tarım işçisi istihdamından mevsimlik tarım işçiliğine doğru bir geçiş olduğu söylenebilir.

2.1.1.2. Gezici (Göçebe) Tarım İşçiliği

Tarım sektöründeki yapısal değişimler nedeniyle kırsal bölgede yaşayan köylünün büyük bir kısmı geçimlerini sağlamak için gezici tarım işçiliği yapmaya başlamıştır. Başlangıçta hava sıcaklıklarının artmasıyla birlikte işçiler farklı bölgelere gidip çalışırken zamanla kış mevsimini de içine alan bir model olarak gezici tarım işçiliği ortaya çıkmıştır. Aileler yılın her mevsiminde göç ederek tarım arazilerinde çalışmaktadır. Başlangıçta “aileler işlerini kendileri bulduktan sonra göç etmekteyken aracılardan ortaya çıkmasıyla işin bulunması, niteliği, mesafesi ve zamanı konusunda aracılardan söz sahibi olmuştur. Gezici işçi sayısı her geçen gün artmaktadır” (Erenler, 2013, s. 97).

Başka bir tanıma göre gezici tarım işçiliği, ürünlerin hasat zamanına göre ülke boyunca birkaç yere giderek göç eden ve bu yolla geçimini sağlayan işçilerin oluşturduğu bir tarım işi türüdür. Bu iş kolu fındık, pamuk, patates, pancar, nohut, havuç, turp, tütün ve meyve gibi her çeşit gıdanın ekiminden toplanmasına kadar iş ayrımı yapılmaksızın şehirler arası dolaşımı gerektirmektedir (TBMM Raporu, 2015, s. 193). Yılın tüm mevsimlerinde sürekli göç edilerek yaşanılması ve gelir elde edilmesi çok boyutlu birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

2.1.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği

Bu tarım işçiliği türü içerisinde hem geçiciliği hem de geziciliği barındırmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği kendi içinde gezici mevsimlik tarım işçiliği ve geçici mevsimlik tarım işçiliği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “Tarımsal üretimin herhangi bir bölümünde işin bulunduğu bölgeye farklı bir bölgeden göç ederek gelen, sözleşmeli veya sözleşme olmadan çalışan kişilere mevsimlik tarım işçisi denmektedir” (Görücü ve Akbıyık, 2010, s. 192). “Mevsimlik işlerde çalışma yalnızca yılın belli dönemlerinde gerçekleşmekte veya yılın tüm zamanlarında çalışılmakla birlikte belli dönemlerde işin yoğunlaşarak belli dönemlerde azalmaların yaşandığı bir iş türüdür. İşin olmadığı dönemlerde iş akdi askıya alınabilmektedir” (Süzek, 2011, s. 24). İşin niteliğine göre süresi, ürüne göre ise çalışılan dönem değişmektedir. Bu iş türünde genellikle daha fazla gelir elde etmek amacıyla ailelerle birlikte göç edilmektedir. İşçiler daha çok havaların ısınmasıyla Nisan ayı ile Kasım ayı arasında göç ederek üretimin yoğun olduğu bölgelerde çalışmakta, bu aylar dışında kalan dönemde ise ikamet ettikleri bölgelere geri dönmektedirler. Bu aylar arasındaki dönemde farklı birkaç yere göç ederek farklı ürünlerin üretim sürecinde çalışmaktadırlar.

Ülkede izlenen tarım politikaları, kırsal alanda toprak mülkiyet dağılımının dengesiz olması, kırsal bölgede istihdam olanaklarının kısıtlı olması, köylülerin büyük kısmının topraksızlaşması, belli dönemlerde bazı bölgelerde tarımsal iş gücü talebinin artması, yaşanan bölgede iş olanaklarının sınırlı olması gibi etkenler sebebiyle mevsimlik tarım işçiliği ortaya çıkmıştır (TBMM Raporu, 2015). Türkiye'nin mevcut iklim ve coğrafi koşulları ise farklı mevsimlerde farklı ürünlerin hasadının ve üretiminin yapılmasına yol

açmaktadır. Tüm bu faktörlerin etkisiyle özellikle kırsal bölgede yaşayan ve özel bir vasfa sahip olmayan aileler kazanç elde edebilmek için imkanların daha fazla olduğu bölgelere tarımsal üretimin yoğun olduğu zamanlarda göç etmektedir.

Geçici tarım işçiliği, mahalli, yöre içi ve gündelikçi tarım işçiliği olarak da adlandırılmaktadır. “Geçici tarım işçileri baklagiller, sebze, meyve ve fındık gibi ürünlerin hasat zamanlarında tarımsal üretimin yapıldığı yerlere yakın bölgede ikamet etmekte ve saat başı, günlük ve işin bitimine kadar kısa süreli şekilde belirlenen yevmiyelerde çalışmaktadırlar” (Altın, 2014, s. 100). Bu işçiler daha çok işlerin yoğun olduğu dönemlerde ve günü birlik şekilde çalışmakta olan işçilerdir. “İşçiler daimi şekilde yaşadığı yerlerden ayrılmadan gelir elde etme amacıyla üretim süreçlerine en az bir gün katılmakta ve bu iş süreklilik arz etmemektedir” (Beleli, 2012, s. 15). Ailelerin bütün üyelerinin üretime katıldığı işçilik türü daha çok gezici tarım işçiliğinde görülmektedir.

Yerli tarım işçilerinin gezici tarım işçilerine göre daha iyi koşullarda çalıştıkları ve memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında aynı bölgede yaşamaları, göç etmek durumunda kalmamaları, uyum, barınma ve ulaşım gibi konularda sorun yaşamamaları, daha yüksek ücret almaları, sosyal hizmet ve imkanlara erişimlerinin daha kolay olması gibi etkenler rol oynamaktadır.

2.1.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Önemi

Dünyada ister gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm ülkelerde tarımın büyük rol ve işlevi bulunmaktadır. Toprakların işlenerek kişilerin üretime katılması ülkenin ekonomik ve sosyal politikası yönünden kritik rol oynamaktadır.

Tarım, ekonomik refah düzeyinin yükseltilmesi adına önemli bir sektördür. Bu sektör temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakta, üretime ve sanayiye hammadde sağlamakta ve beslenme sürecine kaynak olmaktadır. Ülkelerin ekonomilerinin kalkınmalarında ve ulusal pazarda rekabet edebilmelerinde anahtar rol oynamaktadır. Milli geliri artırmanın yanı sıra dışa bağımlılığı önlemektedir. İstihdam sağlamakta, yeni iş olanakları yaratmakta ve işsizlik problemini azaltarak sosyal baskıyı önlemektedir. Küçük

üreticilerin ise büyümesine katkı sağlayarak verimliliklerini desteklemektedir (Doğan, 2009, s. 366-367; Görücü ve Akbıyık, 2010, s. 191).

Mevsimlik iş işçiler, işverenler ve ülke için büyük öneme sahiptir. İklim, arazi yapısı gibi çeşitli nedenlerle Türkiye’de ürünlerin belli bir süre ve zamanda hasat edilme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte makine gücünün yanı sıra insan gücünün gerekmesi veya el emeği ile daha yüksek kalitede ürün elde edilmesi için insan emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işlerde herhangi bir nitelik gerektirmeyen çapalama, toplama, ayıklama gibi işlemlerde mevsimlik tarım işçisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeplerle bu ihtiyaç genellikle kırsal bölgede yaşayan ve herhangi bir mesleği ve vasfı olmayan kişilerce karşılanmakta ve kısa bir süreliğine de olsa bu durum istihdam yaratmaktadır (Karaman ve Yılmaz, 2011, s. 216).

Mevsimlik işçi çalıştırmak hem işçi hem işveren hem de ülke ekonomisine çeşitli yararlar sağlamaktadır. Mevsimlik iş ihtiyacı olduğunda çalıştırılan gereksinim duyulmadığında ise işine son verilen bir iş kolu olarak işverenlere esneklik sağlamaktadır. İş gücünün maliyeti sürekli bir işçi çalıştırmaya nazaran daha düşük olmaktadır. Çalışmanın kısa sürmesi nedeniyle işçiler arasında dayanışma kurulamamakta ve bu işverenin yönetim ve kontrolünü güçlendirmektedir. Mevsimlik işçi çalıştırmak işçiler birden fazla bölgeye gittiği için işlerin daha hızlı bitmesini ve daha fazla verim almayı sağlamaktadır. Tüm bu yararlar mevsimlik işçi çalıştırmanın işveren açısından yararlarına örnek verilebilir. Geçici işçilerin bir kısmının az çalışmayı tercih etmesi, işsiz kalmaktansa yılın belli dönemlerinde işçilerin istihdama katılma fırsatı bulmaları, bir vafsa ve niteliğe sahip olmayan insanların çalışabilmesi, sendikalı olanların çeşitli haklardan faydalanabilmeleri ve sürekli çalışan işçilerle aynı haklara erişebilmeleri gibi etkenler mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan işçilerin edindiği yararlardır. Türkiye ekonomisi açısından ise geçici istihdam sağlaması, işsizliğin yoğun olduğu süreçte iş olanağı sağlaması, işsizliğin toplumsal baskısını azaltması ve bireylerin üretim sürecine katılımının sağlanması gibi faydalar sağlamaktadır (Ersel, 2014, s. 40-41).

2.2. DÜNYADA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

2.2.1. Dünyada Mevsimlik Tarım İşçiliği Profili

Dünyada mevsimlik tarım işçiliğinin tarihi 1600'lü yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde kölelik çok yaygındır ve Afrika'dan getirilen insanlar başta tarım alanı olmak üzere çalıştırılmak için ülkelerinden götürülmektedir. Bu durum ise göçebe tarım işçiliğinin kökenlerini oluşturmuştur. Örneğin Amerika ile Meksika arasındaki savaş sonrasındaki Meksikalı birçok insan Amerika'ya gitmiş ve büyük bir kısım burada mevsimlik tarım işçiliği yapmıştır. Avrupa ülkelerinde II. Dünya savaşı sonrasında birçok insanın hayatını kaybetmesiyle tarım alanında çalışmak için işgücüne ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaç göçmen tarım işçilerinden karşılanmıştır. Hala başta İspanya, İtalya ve Fransa olmak üzere Avrupa'daki birçok ülke mevsimlik tarım işçisi çalıştırmaktadır (Ferele vd., 2016, s.38). “Geçici tarım işçiliğinin yaygın olduğu AB’de 500 bini yabancı olmak üzere 4,5 milyon işçi tarım sektöründe çalışmaktadır. AB üyesi İspanya, Fransa ve İtalya gibi üye ülkelerde tarımda çalışan geçici işçilerin sayısının düzenli çalışanlardan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir” (MİGA, 2012, s. 6).

Amerika'nın sanayi üretiminin yanı sıra önemli bir tarımsal üretime de sahip olduğu bilinmektedir. ABD’de pamuk, şeker kamışı ve tütün alanlarında çalıştırılmış mevsimlik tarım işçileri önceleri geneli itibariyle siyahilerden oluşturulmuş, sonraki süreçte bu işçilere Çinli, Japon, Hintli ve Filipinli çalışanlar eklenmiştir (Mobed ve diğerleri, 1991, s.367-368). “ABD resmi kayıtlarına göre tarımda yılda 2,5 milyon kişi çalışmakta, bunların yaklaşık 1,4 milyonunu gezici ve geçici (resmi olmayan rakamlara göre 3 ila 5 milyon) mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır. Hindistan, Pakistan ve Batı Bengal’de tarımda mevsimlik işgücü göçü 1970’lerde tarımda dönüşümün ardından yoğunlaşmıştır ve ihtiyaç duyulan işgücü ülke içindeki geçici göçlerle karşılanmıştır” (MİGA, 2012, s. 5-6).

Birleşik Devletler çeşitli programlarla gelen tarım işçilerinin genç, Meksikalı ve Hispanik kökenliler olduğu ve kayıt dışı çalıştığı (Kandel ve Donato, 2009, s. 393-394); Kanada'nın uyguladığı çeşitli programlarla Meksika, Jamaika, Trinidad ve Tabago,

Barbados gibi Karayip ülkelerinden geçici tarım işçisi istihdam ettiği (Preibish, 2010 s. 418); İspanya’da Afrikalı göçmen işçilerin kayıt dışı olarak mevsimlik tarım işçiliği yaptığı (Hoggart ve Mendoza, 1999, s. 13-15); Norveç’te Doğu Avrupalı göçmen işçi akımı olduğu ve kötü şartlarda ve düşük ücretle daha çok izinsiz çalıştığı (Rye ve Andrzejewska, 2010, s. 50-51); Fransa’da Polonya, Tunus ve Fas’tan gelen işçilerin altı veya sekiz ayla sınırlandırılmış sürelerle, tarımda çalışmasına izin verildiği; Almanya’nın ise üç aylık sözleşmelerle Polonya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Slovenya gibi ülkelere mevsimlik tarım işçisi kabul ettiği (ILO, 2003, s. 49-50) çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya konan bilgiler arasındadır.

Her ülke mevsimlik tarım işçisi ihtiyacını karşılama yöntemleri, tarım işçilerinin özellikleri, sayıları, yaşa ve cinsiyete göre oranları, çalışma biçimleri gibi konularda birbirinden farklı bir profile sahiptir. Güncel olarak mevsimlik tarım işçilerinin verilerine yönelik bir araştırma bulunmamaktadır.

Günümüz dünyasında tarım sektörü, dünya çapında tarımsal üretimde aktif olan tahmini 1,3 milyar işçi ile dünyadaki işgücünün yarısını istihdam etmektedir. Daha sanayileşmiş bölgelerde tarım işçilerinin oranı %10’un altında olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerde tarım işçilerinin oranı neredeyse %60’ı oluşturmaktadır. Çoğu ülkede, tarımsal işler çoğunlukla aile temelinde yürütülmekte ve tarımsal işler işçinin tüm ailesi tarafından (çocuklar, kadınlar ve yaşlılar) yerine getirilmektedir. Dünya çapında tahmini 450 milyon ücretli tarım işçisi bulunmakta ve 1,3 milyarın üzerindeki küresel tarımsal işgücünün %40’ını oluşturmaktadırlar. ILO tahminlerine göre, gelişmekte olan ülkelerde çalışan 5 ila 14 yaşları arasında en az 250 milyon çocuk bulunmaktadır. Bunların neredeyse yarısı (120 milyon) tam zamanlı çalışmaktadır. Tarımda ekonomik olarak aktif olan 5-14 yaş arası çocukların oranı, tüm çalışan çocukların %30’una denk gelmektedir. Çalışan işçilerin %50’sinin ücretsiz aile işçisi durumunda olduğu görülmektedir (Forastieri, 2007, s.4). Kadın, yaşlı ve çocukların büyük bir bölümü tarımda ücretsiz aile işgücü olarak çalışmaktadır. Az toprağa sahip veya topraksız aileler de kalıcı, geçici veya mevsimlik tarım işçiliği yaparak tarımsal faaliyetin her aşamasına katılmaktadırlar. Ücretsiz aile işçisi olarak ve kayıtsız şekilde çalışan çocuk, kadın ve yaşlıların sayısı fazla olmakla

birlikte net bir sayısal veri bulunmamaktadır. Bu durum ise bu grupların varlığının ve sorunlarının görülmesini zorlaştırmaktadır.

Dünya çapında 1,3 milyar işçinin tarım alanında çalıştığı tahmin edilmekte ve bu sayı dünya işgücünün yarısını temsil etmektedir. “Dünyada %35 ile tarımın 2. istihdam alanı olduğu, bu oranın bölgesel dağılımı incelendiğinde; Sub-Saharan Afrika’da %59, Güney Asya %53,5, Güneydoğu Asya ve Pasifik’de %44,3, Doğu Asya’da %36,9, Kuzey Afrika’da %27,8, Orta ve Güneydoğu Avrupa’da %20,2, Orta Doğu’da %19,1, Latin Amerika’da %16,3, gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği ülkelerinde %3,7 olduğu görülmektedir” (ILO, 2011, s. 67).

2.2.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğiyle İlgili Uluslararası Belge ve Düzenlemeler

“Uluslararası mevzuatta doğrudan mevsimlik tarım işçilerine yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı gibi uluslararası belgeler tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları temel sorunlara yönelik koruyucu hükümler içermektedir” (Ferele, Aktaş ve Güneş, 2016, s. 38-39).

“BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme çocukları ilgilendiren bütün alanları düzenlemektedir. Sözleşme’nin 32. maddesi özellikle, çocukların çalışmalarına ilişkin kuralları içermektedir” (Akço, 2018, s. 28-29).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin eşit ve devredilemez hakları, özgürlük, adalet ve barış, kişinin onur ve değeri, yeterli yaşam standartlarına erişim gibi konuları vurgulaması ve bunu hangi ırk, ülke, köken veya din olduğuna bakılmaksızın her alanda temel ilkeler olması gerektiği yönündeki anlayışı mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma standartlarının iyileştirilmesi adına önemli bir belgedir.

Uluslararası Her Türlü Irk Ayırmacılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, tüm insanların onuruna yaraşır şekilde eşitlik ilkelerine, evrensel insan haklarına ve temel özgürlüklerine uygun şekilde ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın saygı gösterilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. O halde bu sözleşmeye göre mevsimlik tarım işçilerinin içerisinde yaşadığı ülke ve toplumdaki her birey ile eşit olanağa erişme ve kaynaklardan faydalanma hakkına sahiptir.

Hem Türkiye’de hem de dünyada tarım işçilerinin göçmen işçiler ve ailelerden oluşması sayısal olarak gittikçe artmaktadır. Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi, sayıları gittikçe artan mevsimlik tarım işçisi göçmen ailelerin haklarının korunması ve durumlarının iyileştirilmesi adına önemli bir diğer belgedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi insanın değeri, onuru ve eşitliği ilkesi temel alınarak kişisel ve siyasal hakların yanı sıra ayırım yapılmaksızın herkesin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanması gerekliliği üzerine kurulu bir belgedir. Mevsimlik tarım işçilerinin düşük ücret, yoksulluk, kötü çalışma şartları, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişememe, sosyal dışlanma gibi sorunları göz önüne alındığında bu sözleşmeye göre sorunların çözüme ulaştırılması gerekliliği göze çarpmaktadır.

ILO’nun tarım sektöründe çalışan kesimin haklarını ve güvenliklerini sağlamak amacıyla hazırladığı sözleşmeler vardır. Bu alandaki düzenlemeler genellikle belli kapsamda tarım işçilerini içermektedir. Tarım işçiliğini ilgilendiren ILO sözleşmeleri şu şekildedir: “2 No’lu İşsizlik Sözleşmesi, 14 No’lu Haftalık Dinlenme (Sanayi) Sözleşmesi, 11 No’lu Tarım İşçilerinin Dernek Kurma ve Birleşme Haklarına Müteallik Sözleşme, 15 No’lu Asgari Yaş (Trimciler ve Ateşçiler) Sözleşmesi, 26 No’lu Asgari Ücret Belirleme Yöntemi Sözleşmesi, 29 No’lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi, 34 No’lu Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi, 42 No’lu İşçinin Tazmini (Meslek Hastalıkları) Sözleşmesi (Revize), 45 No’lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi, 58 No’lu Asgari Yaş (Deniz) Sözleşmesi (Revize), 59 No’lu Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Revize), 80 No’lu Son Maddelerin Revizyonu Sözleşmesi, 77 No’lu Gençlerin Tıbbi Muayenesi (Sanayi)

Sözleşmesi, 81 No’lu İş Teftişi Sözleşmesi, 87 No’lu Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin Sözleşmesi, 88 No’lu İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması Sözleşmesi, 98 No’lu Teşkilatlanma ve Kolektif Müzakere Hakkı Prensiplerinin Uygulanmasına Müteallik Sözleşmesi, 95 No’lu Ücretlerin Korunması Sözleşmesi, 100 No’lu Eşit Ücret Sözleşmesi, 99 No’lu Tarımda Asgari Ücret Tespiti Usulleri Hakkında Sözleşmesi, 102 No’lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi, 105 No’lu Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi, 111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, 118 No’lu Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi, 119 No’lu Makinaların Korunma Tertibatı ile Teçhizi Sözleşmesi, 122 No’lu İstihdam Politikası Sözleşmesi, 123 No’lu Asgari Yaş (Yeraltı İşleri) Sözleşmesi, 127 No’lu Azami Ağırlık Sözleşmesi, 135 No’lu İşçi Temsilcileri Sözleşmesi, 138 No’lu İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşmesi, 142 No’lu İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi, 144 No’lu Üçlü Danışma (Uluslararası Çalışma Standartları) Sözleşmesi, 153 No’lu Karayolları Taşımacılığında Çalışma Saatleri ve Dinlenme Sürelerine İlişkin Sözleşme, 155 No’lu İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi, 158 No’lu Hizmet İlişkinine Son Verilmesi Sözleşmesi, 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi, 187 No’lu İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi şeklinde sıralanabilir” (Akço, 2018, s. 25-27).

2.3. TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

2.3.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Profili ve Temel Göstergeler

Tarım sektörü tüm dünyada önemli istihdam alanlarından biridir. Nitekim Türkiye’de çalışanların %55,8’i ise hizmet, %20,8’i sanayi, %17,4’ü tarım ve %6’sı ise inşaat alanında faaliyet göstermektedir (TÜİK İş Gücü İstatistikleri, 2021a). Tarım çocuk, genç, orta yaş, yaşlı gibi tüm yaşam dönemlerinde bulunan kadın veya erkek birçok bireyin çalıştığı bir sektördür. Yevmiyeli, maaşlı, ücretsiz aile işçisi, kendi hesabına çalışma gibi birçok farklı istihdam şekilleri mevcuttur. Bu çalışma biçimlerinden biri olan mevsimlik tarım işçilerine yönelik güncel veriler bulunmamaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği çalışma biçiminin geçmişine baktığımızda Osmanlı devletinde mevsimlik tarım işçisi hareketliliğinin 1830'lu yıllarda başladığı görülmektedir. Bu dönemde Çukurova'daki arazilerde çalışmak üzere farklı bölgelerden tarım işçisi getirilmiştir. Ayrıca Doğu Karadeniz'den Kırım ve Rusya'ya tarım işçisi olarak çalışmaya gidenler de bulunmaktadır (Orhan, 2017, s. 60).

Osmanlı döneminde uygulanan tımar sistemiyle birlikte hem ülkenin asker ihtiyacı karşılanmakta hem de tarımsal üretim sağlanmaktadır. Fakat zamanla Osmanlı devletinin tımar sistemi bozulmaya başlamış ve çiftlikler kurulmaya başlanmıştır. Büyük çiftliklerin kurulması köylünün tarımsal üretimini olumsuz etkilemiş ve köylüler bu çiftliklerde çalışmaya başlamıştır. Burada çalışan işçiler topraksız veya az topraklı köylülerden oluşmaktadır. Çiftlikteki işler tarımsal faaliyetlerin niteliği nedeniyle sene boyunca veya mevsimlik şekilde gerçekleştirilmekte ve ihtiyaç mevsimlik gerçekleştirilen faaliyetlerde kiralanmış tarım işçileriyle giderilmektedir (Altın, 2014, s. 74). En fazla mevsimlik işgücü göçü alan Adana iline Antep, Maraş, Sivas, Niğde, Kayseri, Konya ve Antakya da dahil olmuştur. Orta Anadolu'nun bu dönemde mevsimlik göçün kaynaklarından biri olmasının sebebi bu bölgedeki tarım alanlarının verimsiz yapıda olmasıdır (Toprak, 1997, s. 8-9).

Cumhuriyet tarihinde ise mevsimlik tarım işçiliği 1950'li yıllarda ivme kazanmıştır. Bu yıllar Türkiye'nin tarımda makineleşmeye geçiş yıllarıdır. Makineleşmeyle tarımda insan gücüne olan ihtiyaç artsa da ucuz iş gücüne olan ihtiyaç devam etmiştir. Bu dönemde kırsalda hızlı nüfus artışı sebebiyle tarım alanları yetersiz kalmış ve para kazanmak güçleşmiştir. İşsiz kalan kırsaldaki kesim ulaşım ağının güçlenmesiyle tarımsal faaliyetlerin olduğu bölgelere mevsimlik olarak göç etmeye başlamıştır (Öz, 2015, s. 13). Kan davaları, iş olanaklarının yetersizliği, tarım arazilerinin küçük ve verimsiz olması, kimi bölgelerde eğitim olanaklarının yetersizliği sebebiyle vasıfsız bir insan gücünün varlığı, tarım alanlarının paylaşımı ve dağılımı sonrası ailelere geçimlerini sağlayacak düzeyde toprağın kalmaması gibi faktörlerin de mevsimlik tarım işçiliği olgusunun ortaya çıkmasında etkin rol oynadığı düşünülmektedir.

Günümüze baktığımızda ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan sayısı tam olarak bilinmemektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayıları 300.000 civarındadır. Kayıt dışı çalışanlar ve çocuklar da düşünüldüğünde en az bir milyonluk bir nüfusun bu alanda çalıştığı tahmin edilmektedir (MİGA, 2012, s. 3). Hayata Destek (2014, s. 14) derneği mevsimlik gezici ve geçici işçilerde çalışan kesimin, Türkiye’de sayıları yaklaşık 6,5 milyon olarak belirlenen tarım iş gücünün yarıya yakın kısmından oluştuğunu belirtmektedir. Çeşitli raporlarda mevsimlik tarım işçilerinin nüfus sayısının en az bir milyonluk bir nüfusu kapsadığı ortaya konmuştur (Hayata Destek, 2014, s. 14; MİGA 2012, s. 3).

Yıllar itibariyle kayıt dışı istihdam oranlarına baktığımızda 2020 yılında sektörler arası toplam kayıt dışı istihdam oranının %30,59 olduğu ve bu oranın %83,46’sını tarım sektöründe çalışanların oluşturduğu görülmektedir (SGK, 2020). Görüldüğü üzere kayıt dışı çalışanlar arasında tarım sektöründe çalışanlar en büyük grubu oluşturmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri Türkiye’nin pek çok bölgesinde çalışmaktadır. Türkiye’de 48 ilde mevsimlik gezici tarım işçileri çalışmaktadır (UNFPA, 2012, s. 18). Mevsimlik tarım işçilerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden Karadeniz Bölgesi’ne ağırlıklı olarak geldiği görülmektedir (Beleli, 2012, s. 76). Mevsimlik gezici tarım işçileri çapa, ilaçlama, hasat etme, serme, kurutma ve toplama gibi işlemlerde ortalama 4 ay çalışmaktadır. İşçiler daha çok Karadeniz bölgesinde fındık, Ege’de yaş zeytin, Çukurova’da pamuk, Orta Anadolu’da soğan, şekerpancarı, kayısı gibi ürünlerde çalışmaktadır (MİGA, 2012, s. 3).

Ülkemizde iklim çeşitlerinin farklılaşması sebebiyle tarımsal faaliyetler farklı dönemlerde yoğunlaşmakta ve mevsimlik tarım işçisine olan ihtiyaç da mevsimsel değişiklik göstermektedir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde geçinmekte sorun yaşayan ve bir vafsa sahip olmayan bireyler Akdeniz bölgesine giderek turunçgiller bahçelerinde, Adana ovasına giderek pamuk işçiliğinde, Karadeniz bölgesinde fındık bahçelerinde veya Ege bölgesinde meyve bahçelerinde çalışabilmektedir (Koca ve Girgin, 2011, s. 302-303). “Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Adana, Ankara (Polatlı), Manisa (Turgutlu) gibi illerde ikamet eden mevsimlik tarım işçileri, ilkbaharın başlamasıyla

birlikte Türkiye'nin farklı bölge, farklı tarımsal faaliyet ve ürünlerde çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri İç Anadolu Bölgesinde Yozgat, Kayseri, Ankara ve Eskişehir gibi illerde şekerpancarı, soğan, kimyon ve nohut gibi ürünlerin çapalanması ve hasat edilmesinde çalışabilmektedir. Aldıkları ücretler yapılan tarımsal faaliyet, çalışma süresi, toplanan ürünlerin kilosu, işveren ve araçlar ile yapılan anlaşma gibi faktörlere göre değişmekle birlikte günlük ortalama 12 saat çalışmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçileri Karadeniz Bölgesinde Ordu, Giresun ve Düzce gibi illerde fındık toplamaktadır. Fındık toplama işinde alınan ücretler yaş veya cinsiyete göre değil bulunulan şehre göre değişim göstermektedir. Ücretler toplanan fındığın kilosuna göre belirlenmekte ve yevmiye şeklinde ücretler ödenmektedir. Mevsimlik tarım işçileri Marmara bölgesinde genellikle Bursa ve Sakarya illerinde fındık, meyve ve sebze toplama işinde çalışmaktadır. Bu bölgelere işçiler daha çok Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Mardin'den gelmekte ve işçiler çilek, domates, şeftali ve zeytin toplama işinde çalışmaktadır. İşçiler günlük yaklaşık olarak 12 saat çalışarak ortalama 25-35 TL ücret elde etmektedir. İşçiler Ege Bölgesi'nde Aydın ve Manisa illerinde domates üzüm, zeytin, incir ve pamuk ürünlerinde çalışmaktadır. Günlük 12 saat çalışarak 30-35 TL arasında ücret almaktadır. Mevsimlik tarım işçileri Akdeniz Bölgesi'nde Hatay, Adana, Antalya, Mersin ve Osmaniye illerinde pamuk, narenciye, sebze ve soğan ürünlerinde çalışmaktadır. İşçiler günlük ortalama 12 saat çalışarak 25-30 TL arasında ücret kazanmaktadır. Çukurova bölgesinin iklimi nedeniyle ürün çeşidi fazladır ve yılın farklı mevsimlerinde tarımsal faaliyetler gerçekleşmektedir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri bu bölgeye ilkbahar, yaz, sonbahar mevsimlerinde ve ağırlıklı olarak Şanlıurfa, Niğde, Nevşehir, Kahramanmaraş, Gaziantep, Mardin, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Hatay ve Adana illerinden gelmektedir. Mersin'e sebze ve narenciye Osmaniye'ye ise turp ürünü için mevsimlik tarım işçisi gelmektedir. Mevsimlik tarım işçileri Doğu Anadolu Bölgesi'nde genellikle Malatya ve Elazığ'a kayısı hasadı için Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman ve Mardin illerinden gelmektedir. İşçiler günlük ortalama 12 saat çalışarak 27-35 TL arasında ücret kazanmaktadır. Bu bölgelerde çalışan işçiler ortalama bir ay kalmakta ve daha sonra farklı bölgelere giderek çeşitli ürünlere çalışmaya devam etmektedir. İşçiler Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep ve Bitlis illerinde fındık, pamuk, biber, patates, şekerpancarı ve soğan ürünlerinde çalışmaktadır" (Altın, 2014, s. 108-111).

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin cinsiyet dağılımına bakıldığında erkek ile kadın çalışanların sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna göre mevsimlik tarımda çalışan nüfusun %49,7'si kadın, %50,3'ü erkektir (Hayata Destek, 2014, s. 21).

Bilindiği üzere bu alanda çalışan işçiler çoğunlukla aileleri ile birlikte göç etmektedir. Bunların yaş aralığına bakıldığında bebeklikten ileri yaşa kadar pek çok aile üyesinin göç ettiği ve çalışmaya katkı sunduğu söylenebilir. “Yaş dağılımlarına bakıldığında 0-4 yaş aralığında %7, 5-11 yaş aralığında %17 ve 12-15 yaş aralığında %15, 16-18 yaş dilimindekilerin oranı %13, 19-45 yaş %35, 46 yaş ve üzerinde olanların oranı ise %11'dir” (Hayata Destek, 2014, s. 25). Buna göre çocuk nüfusunun toplam kitlenin yarısından biraz daha fazlasını yani %52'sini oluşturduğu görülmektedir. Kalkınma atölyesinin 2014 yılında yaptığı bir araştırmaya göre; “0-6 yaş arası %6,9, 7-14 yaş arası %21,1, 15-17 yaş arası %23,8, 18-25 yaş arası %23,4, 26-35 yaş arası %7,1, 36-50 yaş arası %12,9, 51 yaş ve üstünün oranı ise %4,8'dir” (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 65). TÜİK'in 2012 verilerine göre ise “9 ile 15 yaş arasında çalışan 664.458 kişi, 16 ile 24 yaş arasında çalışan 1.661.728 kişi, 25 ve 34 yaş arasında çalışan 1.223.368 kişi, 35 ile 49 yaş arasında çalışan 1.893.904 kişi, 50 yaş ve üzerinde çalışan ise 2.721.991 kişi bulunmaktadır” (TÜİK, 2012). Görüldüğü üzere çocuk işçi sayısı önemli bir orandadır.

Hayata Destek Derneğinin yapmış olduğu araştırmada görüşülen ailelerde “16 yıldan uzun bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yapan %50 iken, 20 yıl ve daha fazla bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin oranı ise %30'dur” (Hayata Destek, 2014, s. 57). Bu sonuç bize ailelerin ana geçim kaynağının mevsimlik tarım işçiliği olduğunu ve kuşaklar arasında bu işin aktarıldığını göstermektedir.

Yapılmış olan çeşitli araştırmalarda bu işçilerin günlük çalışma saatlerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu kapsamda “günde ortalama 8 saatten daha az çalıştığını belirtenlerin oranı %12, 9-11 saat arasında %45, 11 saatten daha fazla çalıştığını söyleyenlerin oranı ise %45 olmakla birlikte, görüşülen kişilerin %70'ine yakını haftanın 7 günü çalışırken, %24'lük bir kesimi ise 5-6 gün çalışmaktadır” (Hayata Destek, 2014, s. 66). Başka bir araştırmaya göre ise araştırılan grupta dinlenme zamanı hariç ortalama olarak günlük 10,5 saatlik bir çalışma süresi söz konusu olmakla birlikte, çalışma süresi boyunca ya da iş

bitimine kadar zorunlu haller dışında günlük izin verilmesi söz konusu değildir (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 16). Mevsimlik tarım işçilerinin uzun saatlerde çalıştığı ve uyuma ve yemek yeme dışında kalan sürede günün tamamını çalışarak geçirdiği görülmektedir.

Türkiye’de tarım sektöründe çalışan işçiler arasında kadınlar ve çocuklar da önemli bir yer kaplamakta ve sayıları da giderek artış göstermektedir (Altın, 2014, s. 99). Yukarıda daha önce verilmiş olan çeşitli araştırma verileri de bu düşüncüyü desteklemektedir. Geneli itibariyle Türkiye’de çocuklar en fazla hizmet, sonrasında tarım, daha az bir oranda ise sanayi sektöründe çalışmaktadır (TÜİK Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2019). Çalışan çocuklar yaş grubuna göre incelendiğinde ise; “5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1’i, tarım sektöründe ağırlık kazandığı işteki durumuna göre çalışan çocukların ise %63,3’ü ücretli veya yevmiyeli çalışmakta, %36,2’si ücretsiz aile işçisi, %0,5’i ise kendisi için çalıştığı, %66’sının düzenli işyerinde, %30,4’ünün tarla-bahçede, %3’ünün seyyar sabit olmayan işyeri veya pazar yerinde, %0,5’inin ise evde çalıştığı görülmektedir” (TÜİK, 2020).

Mevsimlik tarım işçiliğinde en ağır şartlarda çalışan işçilerin çocukları da bu olumsuz atmosferden büyük ölçüde etkilenmektedir. Ancak sorunun boyutu sayısal olarak bilinmemektedir (MİGA, 2012, s. 12). Çocukların yaş gruplarına göre tarımda çalışma yüzdelerine bakıldığında; “5-11 yaş grubundaki çocukların %35’i, 12-15 yaş grubundaki çocukların %78’i, 16-18 yaş arasındaki çocukların ise %85’i tarlada çalışmaktadır” (Hayata Destek, 2014, s. 91).

Yılın ve günlerinin büyük bir bölümünü tarlada geçiren çocukların eğitim süreçleri de olumsuz etkilenmektedir. Bununla ilgili yapılmış bir araştırmaya göre, “mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarında net okullaşma oranı ilköğretim için (6-13 yaşlar) kızlarda %74, erkeklerde %78’dir; lise için (14-16 yaşlar) net okullaşma oranı ise kızlarda yaklaşık %23 iken, erkeklerde %33’dür” (UNFPA, 2012, s. 13-14). Araştırma sonuçları bize bu ailelerin çocuklarının eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığını göstermektedir. İlkokuldan liseye kadar olan süreçte okula devam eden öğrenci sayısında önemli oranda bir düşme yaşanmıştır. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında kızların erkeklere

kıyasla okullaşma oranının düşük olduğu ve üst sınıflara doğru gidildikçe aradaki farkın büyüdüğü görülmektedir. Yine aynı araştırmaya göre, “15-19 yaşlarında yaklaşık her üç kadından biri, 20-24 yaşlarında ise her iki kadından biri ilkokula gitmemiş ya da ilkokulu bitirmemişken; 25 yaş üstünde bu oranlar ortalama dört kadından üçe yükselmektedir” (UNEPA, 2021, s.13-14).

Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar eğitim olanakları, toprak mülkiyeti ve ücretli emeğe ulaşımından yoksundur. Bunların yanı sıra mevsimlik tarım işçisi kadınlar hem tarlada hem de barınma alanlarındaki rollerini yerine getirmek durumundadır. Tarımsal arazilerde çalışan kadınlar günlerinin geri kalan bölümünde barınma alanının temizliği, su taşıma, çocukların bakımı, yemek yapma, bulaşık ve çamaşır yıkama gibi işlerle ilgilenmektedir. Tarlada çalışırken erkeklerden daha az ücret alırken, çadırlarda harcadıkları emeğe ise değer biçilmemekte ve ücretsiz emek olarak görülmektedir.

Aileleriyle mevsimlik tarım işçiliği yapan ve göz ardı edilen bir grup olarak yaşlılar mevsimlik tarım işçiliğinde önemli bir yer kaplamaktadır. “İşgücü istatistiklerine göre, istihdam edilen yaşlı nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde, 2019 yılında yaşlı nüfusun %64,7'sinin tarım, %28,1'inin hizmet, %5,3'ünün sanayi, %1,9'unun ise inşaat sektöründe yer aldığı görülmektedir” (TÜİK, 2021b). 50 yaş ve üzeri toplam 1.613.221 erkek ve 1.108.770 kadın çalışmaktadır. Bu yaş grubunda ücretli (maaşlı) çalışan 1.176 erkek, 46 kadın; yevmiyeli (mevsimlik) çalışan 3.834 erkek, 1.516 kadın; işveren 29.151 erkek, 3.646 kadın; kendi hesabına çalışan 1.493.197 erkek, 134.617 kadın; ücretsiz aile işçisi 85.863 erkek 968.945 kadın çalışmaktadır (TÜİK, 2012).

2.3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerine İlişkin Ulusal Belge ve Düzenlemeler

Mevsimlik tarım işçiliği ağır ve uzun çalışma koşulları, sağlıksız barınma ve beslenme koşulları, temel ihtiyaçlarını bile karşılamaya yetmeyecek düşük ücretler, eğitime devam edememe, sosyal yardım ve sosyal hizmetlere yetersiz erişim ya da erişememe gibi ciddi sorunlara yol açmış ve bu sorunlar devletin müdahalesini gerekli kılmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının zor ve tehlikeli olması sebebiyle bu işçilerin haklarını koruyacak ve durumlarını iyileştirecek yasal düzenlemelere ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu düzenlemeler yalnızca çalışma yaşamına yönelik değil, beslenme, barınma, ulaşım, sosyal, sağlık ve eğitim gibi alanları da kapsamalı ve bu ihtiyaçlar bütüncül şekilde değerlendirilmelidir.

Türkiye'deki çalışma mevzuatı, sanayi, ticaret, tarım (51'den fazla işçi çalıştıran tarım işyerlerinde), basın ve denizcilik gibi alanlardaki iş ilişkilerini düzenlemektedir. Mevsimlik gezici tarım işçileri ve ihtiyaçlarına yönelik ise özel olarak tasarlanmış bir yasa bulunmamaktadır. "İş Kanunu kapsamına giren işyerlerinde 4857 sayılı İş Kanunu, bu kapsama girmeyen işyerlerinde ise genel olarak Borçlar Kanunu hakları korumaktadır" (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 45). Devletin tarım işçilerinin sorunlarına yönelik çıkardığı kanun, yönetmelik, genelge, proje veya programlar hedefine ulaşamamıştır. Mevsimlik tarım işçilerini koruyacak, durumlarının iyileştirecek ve hak ihlallerinin önüne geçecek düzenlemelerin Türk hukuk sisteminde bulunmadığı görülmektedir.

Sosyal hukuk devleti ilkesine göre devletin yükümlülüklerinden biri de çalışma hayatının ve ilişkilerinin düzenlenmesidir. Tarım sektöründe işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen sınırlı da olsa resmi sözleşme ve kanunlar bulunmasına rağmen araştırmalar sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin işveren ve aracılarla iş ilişkisini düzenleyen belgeye rastlanmamıştır. İş ilişkileri daha çok enformel şekilde sözlü anlaşmaya, vicdan ve güvene dayalı şekilde düzenlenmektedir. Bu durumun mevsimlik tarım işçilerinin iş akdinden doğan hak ihlali yaşaması durumunda kanuni bir yaptırım uygulayamayarak mağdur olmalarına yol açabileceği düşünülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanabilmektedir. Eşitlik ve sosyal devlet anlayışına göre eğitim ve öğrenim, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması ve konut, sosyal güvenlik, çalışma ve sözleşme, toprak mülkiyeti, sendika kurma, tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması hakkı gibi hak ve özgürlüklerden tüm vatandaşlar faydalanabilmelidir. Mevsimlik tarım işçileri bu hak ve özgürlüklerden faydalanamamaktadır.

İşçilere yönelik olarak yapılmış düzenlemelere bakıldığında pek çok düzenlemenin tarım işçilerini içerdiği görülmektedir. Kanun, genelge ve yönetmelik olarak sayılabilecek bu düzenlemeler şunlardır: “6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6098 sayılı Borçlar Kanunu, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu, 5488 sayılı Tarım Kanunu, 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, 4904 sayılı İŞKUR Kanunu, 2010/6 sayılı Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi adlı genelge, 2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Hakkında Başbakanlık Genelgesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2012/20 sayılı Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Genelgesi, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği, Tarım, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği, Tarımdan Sayılan İşlerde Çalışan İşçilerin Çalışma Koşullarına İlişkin Yönetmelik” (Akço, 2018, s. 31-34).

“6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun amacı; işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir” (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012). Kanunda yer alan yasal düzenlemeler tüm iş kollarıyla birlikte tarım işçilerini ve de mevsimlik tarım işçilerini de kapsamaktadır. Fakat tehlikeli ve çok tehlikeli iş sınıfında olan mevsimlik tarım işçilerinin sağlık ve güvenlik önlemleri alınmamaktadır. Toprak sahipleri bir işveren olarak kendi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemektedir. Bu nedenle oluşturulacak özel düzenlemelerle işveren olarak toprak sahiplerinin yerine getirmesi gereken yükümlülükler konusunda bilinçlendirilmesi ve onların denetlenmesi gerekmektedir.

“İşçilerin **4857 sayılı İş Kanunu** kapsamındaki haklardan yararlanabilmesi ve bu kanun kapsamında değerlendirilebilmesi için yapılan iş en az 30 iş gününden fazla olarak sürekli iş olmalı, işletmede 50’den fazla işçi çalıştırılmalı ve ez az bir yıl devamlı o işletmede çalışılmalıdır” (İş Kanunu, 2003). Mevsimlik tarım işçileri 6 ile 9 ay arasında çalışmakla birlikte bu süre boyunca birçok bölge ve şehir değiştirerek farklı tarım arazilerinde çalışmaktadır. Sık sık yer değiştirilmesi bu işlerin süreksiz iş kategorisinde yer almasına yol açmaktadır. İşin niteliği gereği mevsimlik tarım işçileri hiçbir zaman bir işletme altında 50 kişiden fazla çalışmamaktadır. Ayrıca mevsimlik tarım işçileri daha çok kayıt dışı çalışmakta ve sigortaları bulunmamaktadır. Tüm bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda mevsimlik tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamında değerlendirilemeyeceği açık şekilde görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin sözleşme yapma, ücret, sözleşme feshi, haftalık ve yıllık izin, hastalık izni, günlük çalışma süreleri, iş sağlığı ve güvenliği yaptırımları gibi haklardan yararlanamayacakları aşıkardır.

“2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi adlı genelge çıkarılmıştır. Genelgenin amacı Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla, buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden vatandaşlarımızın bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle çalışmalar yapmak ve yürütmektir” (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi, 2010). Bu genelge mevsimlik tarım işçilerinin sağlık, barınma, eğitim, ulaşım, dışlanma ve güvenlik gibi sorunlarının ortaya konması, anlaşılması ve çözüm üretilmesi noktasında hukuktaki mevcut boşluğu doldurmuştur. Fakat hedeflendiği süreçte belirlenen alanlarda iyileştirmelerin gerçekleştirilememesi, hedef ve çözümlerin yalnızca teoride kalarak uygulamaya aktarılamaması nedeniyle 2017/6 sayı ile Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır.

Bu genelge kapsamında ‘Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi-I Projesi’ gerçekleştirilmiştir. METİP I projesi 2010-2013 yılları arasında uygulanmıştır. Mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olarak yapıldığı 38 ilde

işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek amacıyla geçici yerleşim yerleri oluşturulmuştur (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010).

“2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi’nin amacı valiliklerce, mevsimlik tarım işçilerinin yoğun olarak çalıştığı yerlerde; eğitim ve sosyal faaliyetleri ile işçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortak kullanım alanları olan, iklim şartlarına uyumlu, emniyetli, ekonomik, estetik ve fonksiyonel, prefabrike, betonarme ya da çelik iskeletli, yeterli büyüklükte bir bina ile elektrik, su ve kanalizasyon alt ve üst yapısı bulunan geçici yerleşim alanları oluşturulması sağlanmasıdır” (Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi, 2017). Bu genelge uygulanabilirse tarımsal üretimin olduğu bölgelerde mevsimlik tarım işçisi sayısı saptanabilecek, işçi ve aracının kendi aralarında sözleşme yapma zorunluluğuyla birlikte işçilerin hakları korunabilecek, işçilerin daha insancıl koşullarda ve daha adaletli ücretlerde çalışması sağlanabilecektir. Fakat bu genelge de büyük ölçüde yalnızca teorik alanda kalmış ve uygulamaya aktarılamamıştır. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik yapılan araştırmalar ve alan incelendiğinde suyun bile bulunmadığı, barınma alanı olarak daha çok çadırların kullanıldığı, işçi işveren iş ilişkisini düzenleyecek bir sözleşmenin olmadığı, düşük ücretlerde ve sağlıksız koşullarda çalışıldığı görülmektedir.

Bu genelge kapsamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi-II Projesi (METİP II) projesi 2017-2020 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Hedef kitlesi mevsimlik tarım işçileri ve aileleri olan projede mevsimlik tarım işçilerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun yapıldığı 17 ilde geçici barınma yerleri oluşturulmuştur. Çocukların okula yönlendirilmesi amacıyla faaliyetlerde bulunulmuştur (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). Küresel bir kriz olan Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla ilgi sağlık alanına yönelmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik projeler son yıllarda yapılmamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaç ve sorunları mevcudiyetini korusa da bu konunun ihmal edildiği görülmektedir.

Yine 2006 yılında **5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu**’nda tarım alanında yapılan işler tanımlanmış olmasına rağmen bunun kapsamına mevsimlik tarım işçileri alınmamıştır. Bu işçilerin yıllarca bu kapsamda değerlendirilmediği ve yıllar sonra 2011 yılında sosyal güvenlik kapsamına alındığı görülmektedir. “Bu kapsamda işçilerin sigortalandıkları süre dışında isteğe bağlı sigorta yaptırabileceği hem genel sağlık hem de yaşlılık sigortasından faydalanabileceği belirtilmiş olmakla birlikte, genel sağlık sigortası kapsamında gelir testi yaptırılarak kişinin gelirin asgari ücretin üçte birinden az ve aile içinde başka gelir elde eden yok ise prim devlet tarafından ödenmektedir” (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 95). Fakat mevsimlik tarım işçilerinin çok zor şartlarda çalışarak elde ettikleri temel ihtiyaçlarını bile karşılama noktasından uzak olan düşük ücretler onların prim ödemesini olanaksız kılmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir bölümü sosyal güvencesiz ve sigortasız şekilde çalışmaktadır.

İş Kanunu kapsamına girmelerine karşın, süreksiz işlerde çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerine uygulanamayan İş Kanunu hükümleri yerine **6098 sayılı Borçlar Kanunu**’nun hizmet sözleşmesini düzenleyen tüm hükümleri uygulanmaktadır (MİGA, 2012, s. 7). “Borçlar Kanunu ile hizmet sözleşmesinin tanımı, kurulma şekli, işçinin ve işverenin borçları, ücretin tanımı, ödenme şekli, korunması, türleri, tatil ve izinler, sözleşmenin sona ermesi, fesih hakkı ve koşulları, sözleşmenin sona ermesi sonuçları gibi hizmet akdi sözleşmesini düzenleyen tüm hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir” (Türk Borçlar Kanunu, 2011). Bu noktada İş Kanunu kapsamına girmeyen tarım işçileri bu Kanunun koruması altına alınmıştır.

2010 yılında yürürlüğe giren **Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği** “tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere kurumdan izin alan gerçek veya tüzel kişiler ile mevsimlik gezici tarım işçileri ve bunları çalıştıran işverenler hakkında uygulanmaktadır. Aynı yönetmeliğin amacı, tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemektir” olarak ifade edilmiştir. (Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, 2010). Ancak alanda aracılar yoluyla iş bulan mevsimlik tarım işçilerinin büyük ölçüde hala güvene dayalı şekilde sözel anlaşmalarla iş ilişkilerini düzenledikleri görülmektedir. Tarım işçilerinin bu yönetmelik,

yönetmeliğin amacı ve faydaları konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun amacı, “işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonların kuruluşu, yönetimi, işleyişi, denetlenmesi, çalışma ve örgütlenmesine ilişkin usul ve esaslar ile işçilerin ve işverenlerin karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını belirlemek üzere toplu iş sözleşmesi yapmalarına, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlenmelerine, grev ve lokavta başvurmalarına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir” (Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 2012). Bu Kanuna göre çeşitli tarım işçisi sınıflandırmalarındaki tüm işçiler örgütlenebilir, sendika kurabilir, sendikaya üye olabilir ve sendikal etkinliklere katılabilir. Mevsimlik tarım işçilerinin sendikal örgütlenme ve haklarının önünde engel bulunmadığı görülmektedir. Fakat mevsimlik tarım işçilerinin sık sık göç etmesi, kısa süreli ve küçük gruplar şeklinde çalışması, tarım işçilerinin yaptığı işin niteliğine uygun özel yasanın bulunmaması, günlerinin ve senenin büyük bir bölümünü durmadan çalışarak geçirmesi ve bu nedenle zamanlarının kısıtlı olması gibi faktörler mevsimlik tarım işçilerinin örgütlenmesini zorlaştırabilecek etkenler arasındadır.

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun amacı “işçilerin ve işverenlerin karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek üzere, toplu iş sözleşmesi yapmalarının, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlenmelerinin ve grev ve lokavtın esaslarını ve usullerini tespit etmektir” (Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 1983). Bu Kanunda tarım işçileri de az ve sınırlı da olsa kapsam içerisinde yer almıştır.

Sağlık Bakanlığı tarafından 5 Şubat 2015 tarihinde 29258 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren **Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği**'nin amacı, “Türkiye Halk Sağlığı Kurumu taşra teşkilatı yapılanmasında yer alan toplum sağlığı merkezleri ve bağlı birimlerinin açılması, kapatılması, organizasyonu ve görevleri ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir. Bu Yönetmelikte mevsimlik tarım işçileri için de bazı düzenlemeler yer almaktadır. Toplum sağlığı merkezinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik görevleri; mevsimlik tarım işçilerine

yönelik birinci basamak sağlık hizmetlerini uygulamak, mevsimlik tarım işçilerine sunulan sağlık hizmetlerinin kayıtlarını tutmak, mevsimlik tarım işçilerine yönelik sağlık hizmetleri konusunda personele eğitimler vererek farkındalığı artırmak, bölgedeki mevsimsel nüfus hareketlerini ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte takip ederek görev tanımında bulunan tedbirleri almak şeklinde sıralanmaktadır” (Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği, 2015). Toplum sağlığı merkezleri sağlık hizmetlerine erişemeyen ve erişmekte zorluk yaşayan mevsimlik tarım işçisi, mülteci gibi kesimlerin sağlık hizmetine erişimlerinin sağlanmasını amaç edinmektedir.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Hakkında Başbakanlık Genelgesi, “mevsimlik tarım işçilerinin gidecekleri yörelere ulaşmalarında, barınmalarında, çocukların eğitimlerinde alınacak önlemleri ilgilendiren düzenlemeler yapmakta ve merkezi ve yerel idarelere özel görevler yüklemektedir” (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi, 2010). “Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağındaki çocuklarının öncelikle kendi bölgelerindeki yatılı ilköğretim bölge okullarına yerleştirilmelerinin sağlanacağı, mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklarının yoğun olarak bulunduğu yerlerde gezici öğretmen görevlendirilerek mobil okul veya çadır okul yapılacağı, İl/İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından, çocukların okul kıyafetleri, kırtasiye vb. ihtiyaçlarının giderileceği belirtilmiştir” (Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi, 2016; TBMM, 2015). Bu genelgeyle mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocuklarının eğitimden kopmamaları ve eğitimlerine devamlılıklarının sağlanması amaçlanmıştır.

20 Eylül 2012 tarihinde **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2012/20 Sayılı Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi** hakkında 6 maddelik bir genelge çıkarılmıştır. Genelgenin 5. maddesi mevsimlik tarım işçileri ile ilgilidir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012). Maddeler genel olarak çocukların eğitimlerine devam edebilmelerinin sağlanması amacıyla ihtiyaçlarının belirlenmesi, sağlık, eğitim, gıda, barınma, sosyal gibi çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarının giderilmesi, ailelerin ve çocukların eğitiminin önemi ve çocuk işçiliğinin çocuk üzerindeki olumsuz

etkileri konusunda bilinçlendirilmesi ve ilgili kurum ve kuruluşların bu konuda iş birliği içerisinde hareket etmesi gibi hedefleri içermektedir.

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili özel bir yasa bulunmamaktadır. Anayasada belli kanun, genelge ve yönetmeliklerde sınırlı ölçüde mevsimlik tarım işçiliğine değinilmiştir. Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili özellikle son on yılda atılımlar gerçekleştirilmiş ve mevsimlik tarım işçiliği konusu ivme kazanmış olsa da bu atılan adımlar mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını giderme ve sorunları çözüme noktasından oldukça uzaktır. Mevcut çalışmalar ve uygulamalar yeterli değildir. Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal hizmetlere erişememesi, yasal düzenlemelerin ve sosyal politikaların yetersiz olması; mevsimlik tarım işçilerinin haklarını koruyamamalarına, düşük ücretlerle zor koşullarda çalışmalarına, sağlık, eğitim, barınma, beslenme gibi birçok alanda çok boyutlu sorunlara maruz kalmalarına ve dolayısıyla dezavantajlı bireyler olarak yaşamlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını ve sorunlarını giderecek kapsamlı yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

2.4. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ OLARAK YAŞLI BİREYLER

2.4.1. Yaşlanma Süreci ve Özellikleri

İnsan yaşamındaki hiçbir dönem durağan değildir. Bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik gibi dönemlerin hepsi kendine özgü dönemlerdir ve beraberinde birtakım değişimleri getirmektedir. Yaşlılık da yaşamın diğer dönemleri gibi birtakım değişimlerin yaşandığı insan yaşamının doğal bir dönemidir.

Yaşlılık, “kronolojik yaşın ilerlemesiyle paralel giden biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutlar kazanan bir süreç” olarak tanımlanabilir (Şeker ve Kurt, 2018, s. 7). Her birey için yaşlılık farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Yani “yaş normları ve farklı yaşam evrelerine ilişkin anlam değişmekte, bu bağlamda yaşlıların kendi yaşamlarına ilişkin kişisel bir anlam oluşturmaları yaşamlarını aktif bir biçimde devam ettirebilmeleri açısından günümüzde daha da önem kazanmaktadır” (İçli, 2010, s. 3). Bireyin yaşlılığında nasıl olacağı, bu sürecin nasıl geçeceği ya da yaşlılığın kişi için ifade ettiği

anlam, yaşlılık döneminin olumlu veya olumsuz nasıl değerlendirildiği ile ilişkilidir. Bu nedenle yaşlılık olgusunun; kalıtsal özelliklere yaşadığı coğrafyaya, toplumsal gelişmişliğe, geçirilen hastalıklara, yaşama biçimine, kişinin sağlık durumuna, psikososyal ve sosyoekonomik şartlara bağlı bir ‘değişken’ olarak farklılaşan öznel bir kavram olarak da tanımlanabileceği düşünülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü, “kronolojik olarak 65 yaş ve üzerini “yaşlı” olarak tanımlarken Birleşmiş Milletler dokümanlarında kıstas 60 yaş ve üzeridir. Kendi içinde de yaş boyutunda yapılan gruplamalara göre 65–74 arası yaşlar “genç yaşlılık”, 75–84 arası yaşlar “yaşlılık”, 85 ve üzeri yaşlar ise “ileri yaşlılık” olarak” tanımlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 4-5).

Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığın başlangıcını 65 yaş olarak belirlese ve birçok alanda bu değer referans olarak alınsa da bazı kuruluşlar bu değerini sadece sosyal güvenlik gibi uygulama ve belgelerde yer alan bir sayı olduğunu belirtmektedir. Sosyal, kültürel ve ekonomik yapının etkisiyle her toplumda yaşlanma süreci farklı yaşlarda başlayabilir. Özmete (2016, s. 190) Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Araştırmasında Türkiye’de genellikle bireylerde yaşlılığın ortalama olarak 59 yaşında başladığını ifade etmiştir.

Yaşlılık döneminde farklı boyutlarda fizyolojik özelliklerde, psikolojik özelliklerde ve sosyal rollerde gözlenebilen değişimler bulunmaktadır. Birey bu değişimler sonucu ortaya çıkan ihtiyaçlarını gideremediği zaman pek çok alanda sorunla karşılaşmaktadır.

Toplumun her kesimi için özellikle de yaşlılar için sorunların ortaya çıkmasında sanayileşme, kentleşme, sosyal ve ekonomik yapıda hızlı ve endüstrileşmeye bağlı toplumlarda yaşanan köklü değişikliklerin, göç ve uyum sorunlarının, yaşlının emekli olmasıyla birlikte gelirinin azalmasının, yine emeklilikle birlikte gelen zaman bolluğunun verimli kullanılmamasının, kadınların çalışma hayatına girmesinin, geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesinin, konut olanak ve planlamasının yaşlılık dönemine uygun olmamasının ve yaşlıların teknolojiye uyum sağlamakta zorlanabilmesinin etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir.

Özyer (2016, s. 29-30) yaşlılıkla birlikte ekonomik, sosyal, psikolojik gereksinimlerin bir önceki döneme göre farklılaştığını ifade etmiş ve bu dönemde yaşanan farklılaşmaların ise çeşitli sorunları da beraberinde getireceğini belirtmiştir. Bu sorunları ise çalışma yaşamından emekliliğe geçiş, gelirden azalma, eşin vefatı, büyük ana/baba rolüne geçiş, ulaşım ve sağlıkta yaşanan sorunlar olarak tanımlamaktadır.

Yaşlılık döneminde birey başarılı yaşlanma sürecinde olsa da yaşlılığın doğasından kaynaklanan sorunlar ya da toplumda yaşlılara yönelik olumsuz algı ve tutumlardan kaynaklanan sebeplerle yaşlı bireyler pek çok sorunla karşı karşıya kalmakta, bu anlamda yaşlılığa ilişkin dinamiklerin ve sorunların analiz edilmesi önem taşımaktadır (İçli, 2010, s. 1-2). Görüldüğü gibi bu sorunlar hem yaşlının kendi fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal durumundan hem de yaşlının dışındaki çevresel ve toplumsal koşullardan kaynaklanmaktadır (Şeker ve Kurt, 2018, s. 7).

Yaşlıların sağlık bakım gereksinimleri araştırmasında, yaşlıların en çok beslenme, boşaltım ve uyku düzeniyle ilgili sorun yaşadıkları ve bu alanlarda bakıma ihtiyaçlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre yaşlılar günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmekte zorlanmaktadır (Güler, Güler, Kocataş ve Akgül, 2009, s. 372).

Yaşlı bireyin sağlığını yitirmesi üretkenlik, iş, sosyal statü ve ekonomik kayıp yaşanmasına sebep olmakta ve bu günümüzde giderek artan şekilde bireysel sorun olmaktan ziyade toplumsal ve sosyal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlının yaşadığı sorunların çözümü yaşadıkları ülkede izlenen politikalar ile de doğrudan ilgilidir. Ülkelerin uygulamış oldukları sosyal politikalar yaşlıların yaşlanma döneminde karşılaşmış oldukları sorunları azaltmakta ya da artırmaktadır (Kurt, Beyaztaş ve Erkol, 2010, s. 34).

2.4.2. Yaşlanma Teorisi: Aktivite Kuramı

Aktivite teorisi yaşamdan geri çekilme veya diğer adıyla ilişki kesme teorisine tepki olarak ortaya çıkmış bir teoridir. Kuramın önde gelen temsilcileri Bernice L. Neugarten, Sheldon S. Tobin ve Robert J. Havighurst'tur. Bu teori yaşlı bireyin hayata etkin şekilde

katılması gerektiğini ve kendini toplumdan izole etmemesi gerektiğini öne sürmektedir. Yaşlı bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamamalarını sağlarsak bu bireylerin pozitif yönlerini geliştirebileceklerini savunmaktadır. Bireyler yaşlılık dönemine adapte olarak yeni roller edinmekte ve çeşitli aktivitelerde bulunmaktadır. Sosyal çevreye uyumun önemi özellikle birey emekli olarak çalışma yaşamından çekildiğinde daha da artmaktadır. Bireylerin yaş alma süreciyle birlikte doğal olarak gerçekleşen biyolojik, fiziksel ve sağlık açısından değişimlerin dışında yaşlı bireylerin temel gereksinim ve özellikleri orta yaşlı kişilerle aynıdır (Onur, 2017, s. 190).

Etkinlik teorisi, insanların fiziksel ve zihinsel olarak aktif kaldıklarında başarılı biçimde yaşlanacaklarını iddia etmektedir. Fiziksel ve zihinsel olarak aktif olmak yaşlıların fizyolojik, psikolojik ve entelektüel fonksiyonlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Yaşlı bireyler başkalarına faydalı olduğunu hissettiklerinde sağlıklı ve hayat dolu kalmaya daha eğilimli olmaktadır. Kendini faydalı hissetmeyen yetişkinlerin hissedene göre sakatlık yaşama ihtimali daha fazladır ve ortalama yaşam beklentileri daha kısadır. Ev işleri, yarı zamanlı işler, bahçecilik ve aile ziyareti gibi verimli sosyal aktiviteler daha sağlıklı fiziksel işlev, mutlu olduğunu düşünme ve uzun yaşama ile bağlantılıdır (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2015, s. 322).

Aktivite teorisi bireyleri ayıran unsurun yaş farkından ziyade yararlılık ve etkinliği olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir. Pasiflik kaçınılması gereken, dışlanmaya yol açan, istenmeyen ve işe yaramaz olma ile eşdeğer olan bir durumdur. Yaşlılık döneminde pasiflik kişiyi mutsuz edeceği ve yaşamdan alacağı doyumunu olumsuz etkileyeceği için engellenmelidir. Emekli olan yaşlı, yeni roller edinmeli, sosyal olarak aktif olmalı ve çevresinin kendisine ihtiyaç duyduğunu hissetmelidir. Yaşlının bağımlı olmaması, veren durumdan sürekli alan konumuna geçmemesi, kendi varlığından şüpheye düşmeyerek yeni roller edinmesi onun elindedir (Tufan, 2016, s. 147-148).

Aktivite kuramı yaşlı bireylerin ne kadar aktif olurlarsa o kadar yaşamlarından doyum alacaklarını savunmaktadır. Yaşlı yetişkinler aktif ve üretken olduklarında daha başarılı bir şekilde yaşlanmaktadır. Yaşlı bireyler toplumla ilişkilerini kesmeleri ve toplumdan izole şekilde yaşamaları durumunda mutluluk düzeyleri azalmaktadır. Kuram bireylerin

orta yetişkinlikteki rol ve sorumluluklarının, ileri yetişkinliklerinde devamlılık göstermesi halinde yaşamlarından daha fazla doyum sağlayacağını vurgulamaktadır. Bu rollerin sona ermesi halinde bireylerin yaşamdan doyum alabilmeleri için bunların yerine yeni roller edinmesi gerekmektedir (Santrock, 2018, s. 596).

Aktivite kuramı çalışma, faydalı olma ve üretkenliği vurgulayan bir teoridir. Yaşlının sosyal aktivitelere katılması sosyal bütünleşmeyi sağlar. Yaşlının yeni roller edinmesi hem bir sorumluluk hem de bir zorunluluktur (Özmete, 2019, s. 15).

Yaşlı bireylerde aktivite azalması toplumsal algı nedeniyle deneyimlenmektedir. Yaşlı birey yetişkinlik dönemindeki tutum ve davranışını sürdürmek istese de toplum tarafından baskıya maruz kalarak terk edilmeye zorlanmaktadır. Yaşlının toplumdan kopma düzeyi ise bireyin önceki yaşam koşulları, sosyo-ekonomik durumu ve sağlık koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Yaşlı birey kendi iradesi dışında yapamadığı veya baskı nedeniyle yapmaktan vazgeçtiği davranış ve aktivitelerin yerine yenilerini koymaktadır (Özcan, 2010, s. 32).

Yaşlının yaşama aktif olarak katılamamasının sağlık sorunları, yakınların kaybı, bireyi hayata bağlayan unsurların toplum tarafından engellenmesi ve baskı gibi sebepleri olabilmektedir. Bu nedenlerin yaşlının isteği ve iradesi dışında olması sebebiyle bu engeller ortadan kaldırılarak yaşlının hayata aktif olarak katılması sağlanmalıdır (Kalaycıoğlu, Ulaş Tol, Küçükural ve Cengiz, 2003, s. 10).

Aktivite teorisine yönelik birçok eleştiri de yapılmaktadır. Devamlı aktif bir yaşlı insan tipinin empoze edilmeye çalışılması, yararlı insan tanımının net yapılmaması, emeklilik ve yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik bir girişimde bulunmaması, yaşlı bireylerin ömür boyu aktif insan olma peşinde koşmasına aşırı vurgu yapılması, her yaşlının aktif olmayı istediği görüşünü savunması, kişiler arasındaki ilişki ve kalitesinin yaşlılık döneminde de sabit kalması gerektiği görüşü, sorgulamadan her gencin her zaman aktif olduğu düşüncesine bağlı kalması, aktiflik açısından her bireyin eşit şans ve fırsatlara sahip olamadığını göz ardı etmesi gibi eleştiriler bunlara örnek olarak verilebilir (Tufan, 2016, s. 147-148).

2.4.3. Aktif Yaşlanma

Aktif yaşlanma kuramı kavram olarak yeni sayılmakla birlikte kökenlerini aktivite kuramının geliştirildiği 1950-1960'lı yıllardan almaktadır. Aktivite kuramı yaşamdan geri çekilme kuramına karşı olarak ortaya çıkmıştır. Aktivite kuramı yaşlı bireylerin orta yaşlarındaki etkinlik ve alışkanlıkları sürdürmesi gerektiğini savunmaktadır. 1980'li yıllarda düşük hastalık ve hastalığa bağlı düşük engellilik olasılığı, hayata etkin katılım, yüksek fiziksel ve bilişsel kapasite olarak üç bileşene sahip olan başarılı yaşlanma modeli etkinlik kazanmıştır. Seksenli yılların sonunda bu kavram üretken yaşlanma olarak yeniden gündeme gelmiştir. Aktif yaşlanma 1997 yılında G8 zirvesinde ilk kez gündeme gelmiştir. 2002 yılında yine BM tarafından Madrid'de düzenlenmiş olan 2. Yaşlılık Asamblesi'nde "Uluslararası Eylem Planı" hazırlanmıştır. 2002 Uluslararası Eylem Planı özellikle gelecek yirmi yıl için yaşlanma politikaları ve uygulamaları konusunda öncelikleri belirlemiş ve yapılacak eylemleri tanımlamıştır. BM 2. Yaşlılık Asamblesi'nin sonucunda Dünya Sağlık Örgütü tarafından Aktif Yaşlanma Politika Belgesi hazırlanmıştır. Aktif yaşlanma fikri etkinlik kuramı, başarılı ve üretken yaşlanma kavramların eksikliklerine tepki olarak ve demografik, ekonomik, aile yapısındaki dönüşüm ve sosyal devlet olmanın gerekliliği gibi nedenlerle ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlıklı ve aktif olunabilen yılların sayısını artırmanın önemini vurgulayan yaklaşım olma özelliği göstermektedir (Canatan, 2018, s. 14-15; Gök, 2020, s. 21).

Dünya Sağlık Örgütü, aktif yaşlanmayı "yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin güçlendirilmesi için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının optimize edilmesi süreci" şeklinde tanımlamaktadır. Buradaki aktif kelimesi bireylerin sadece fiziksel durumlarının iyi olduğu veya çalışabildikleri durumu değil, sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel ve manevi konularda süreklilik gösteren bir katılımı vurgulamaktadır. Aktif yaşlanma kavramı ise salt şekilde sadece yaşlı bireyleri içermemekte, bebeklikten yaşlılığa tüm yaşam dönemlerinde sürekli bir faaliyeti içermektedir. Aktif yaşlanma modelinin sağlık, katılım ve güvenlik olmak üzere üç ana unsuru bulunmaktadır (WHO, 2002, s. 3-46). Yaşam boyu öğrenme boyutu da kimi kaynaklarda ele alınmaktadır. Aktif yaşlanmanın

bu dört boyutunu temel alan etkili politikaların oluşturulmasıyla bireylerin yaşamları boyunca yüksek iyilik hali korunabilir. Bu boyutlar ve açıklamaları aşağıdaki şekildedir.

- ✓ **Sağlık:** Sağlık boyutuna bakılırsa aktif yaşlanma, bireylerin hayatları boyunca yüksek sağlık durumlarını korumaları için toplumların sağlığını iyileştirme ve sağlık eşitsizliklerini azaltma hedefini benimsemektedir. Sağlık sadece hastalığın yokluğu değil, tam bir fiziksel, bilişsel ve sosyal iyilik halidir. Zihinsel ve sosyal sağlığın önemi göz ardı edilmektedir. Bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal yetileri birbiriyle etkileşim halindedir. Öz saygı, hayata olumlu bakış, tatmin edici kişisel ilişkiler, sorun ve stresle iyi başa çıkabilme gibi özellikler bireyin yüksek iyilik halini korumaktadır. Pozitif akıl sağlığı ve ruhsal durum her yaştaki yüksek verimli insanların bir özelliğidir. Sağlık boyutunda sürdürülebilir kaynaklar, sosyal adalet, eşitlik, barış, insan hakları ve dayanışmaya dayalı savunuculuk, yüksek düzeyde koruma için düzenleyici uygulamalar, koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi gibi unsurlar vurgulanmaktadır (ILC, 2015, s. 36-38).
- ✓ **Katılım:** Yaşam boyunca iş, katılımın önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu bileşen istihdam, eğitim, sağlık, sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetler ve sosyal politikalara eşitlikçi bir yaklaşımla katılımı vurgulamaktadır. Anlamlı istihdam, ekonomik güvenlik, öz saygı ve sosyal entegrasyonun yanı sıra sosyal istikrarın da kaynağıdır. Özellikle birçok ülkedeki genç yetişkinler arasında kronik olarak yüksek işsizlik ve eksik istihdam, sağlıkları ve ekonomik güvenlikleri üzerinde olumsuz etkilerle birlikte, aktif yaşlanma kapasiteleri için de önemli bir risktir. Bireylerin katılımı, ücretli bir işe katılımdan çok daha fazlasıdır. Katılım, bir anlam, tatmin ve aidiyet duygusu getiren herhangi bir sosyal, eğlence, kültürel, entelektüel veya ruhsal arayışa dahil olmak anlamına gelir. Bir amaç duygusuna sahip olmak, her yaştan insan için yaşamdan daha fazla doyum almasını sağlamaktadır. Yaşlı bireylerin katılımı hem bireyin zihinsel sağlığını geliştirmesini sağlamakta hem sosyal sermaye yaratmakta hem de kamu gelirlerine katkıda bulunmaktadır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlara, hayır kurumlarına ve topluluk gruplarına gönüllü katılım, kişisel yaşam kalitesi ve bir

bütün olarak toplum için önemlidir. Vatandaşların toplumdaki karar alma süreçlerine aktif katılımı, demokrasiyi sağlamlaştırmakta, politikaları daha duyarlı hale getirmekte ve bireyleri güçlendirmektedir (ILC, 2015, s. 38-39).

- ✓ **Güvenlik:** Güvenlik, insan ihtiyaçlarının en temelidir. Güvensizliğin fiziksel sağlığımız, duygusal refahımız ve sosyal yapımız üzerinde yıpratıcı bir etkisi vardır. Toplumsal düzeyde güvenliğe yönelik tehditler arasında çatışma, iklim değişikliğinin etkileri, doğal afetler, hastalık, salgınlar, organize suçlar ve insan kaçakçılığı ile ani ve/veya uzun süreli ekonomik ve finansal gerileme yer almaktadır. Bireysel düzeyde riskler hastalık, ailede ölümler, işsizlik dönemleri ve memleketten uzaklaşma olabilir. Güvenliğe yönelik tehditlerin neden olduğu yoğun ve kronik stres biçimleri, kadınlar, ergenler, yaşlılar ve engelliler arasında daha yüksek risklerle birlikte ruh sağlığı bozukluklarına yol açmaktadır. Güvenliği en fazla risk altında olan kişiler (çocuklar ve gençler, kadınlar, yaşlılar, göçmenler ve engelliler) toplumda en az güce sahip olanlardır. Dünyadaki yaşlıların çoğunun gelir güvencesi bulunmamaktadır. Sağlık bakımı, uzun süreli bakım ve sosyal hizmetler de ülkelerin çoğunda mevcut değildir veya yetersiz durumdadır (ILC, 2015, s. 40-41).
- ✓ **Hayat boyu öğrenme:** Hayat boyu öğrenme aktif yaşlanmanın diğer tüm temellerini destekleyen bir direk niteliğindedir. Bireyleri sağlıklı kalmak, alakalı kalmak, toplumla meşgul olmak ve kişisel güvenliği sağlamak için donatmaktadır. Toplum düzeyinde, hayatın her kesiminden ve her yaştan bilgili ve güncel becerilere sahip insanlar ekonomik rekabet gücüne, istihdama, sürdürülebilir sosyal korumaya ve vatandaş katılımına katkıda bulunmaktadır. Yaşam boyu öğrenme, genel refahı mümkün kılarak nesiller arası dayanışmaya katkıda bulunmaktadır (ILC, 2015, s. 39-40).

Aktif yaşlanmanın dört temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar özerklik, bağımsızlık, yaşam kalitesi ve sağlıklı yaşam beklentisidir. Özerklik, kişinin kendi kurallarına ve tercihlerine göre günlük yaşamını nasıl sürdüreceğine dair kontrol etme, başa çıkma ve kişisel kararlar verme becerisidir. Bağımsızlık, genel olarak günlük yaşamla ilgili işlevleri

başkalarından hiç yardım almadan ve/veya çok az yardım alarak bağımsız olarak yaşama kapasitesidir. Yaşam kalitesi, bireyin yaşadığı kültür ve değer sistemi bağlamında ve hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleri ile ilgili olarak yaşamdaki konumuna ilişkin algısıdır. Bir kişinin fiziksel sağlığını, psikolojik durumunu, bağımsızlık düzeyini, sosyal ilişkilerini, kişisel inançlarını ve çevredeki göze çarpan özelliklerle ilişkisini karmaşık bir şekilde birleştiren geniş kapsamlı bir kavramdır. Sağlıklı yaşam beklentisi, bireylerin sağlıklı yaşayacağı yılları ifade etmektedir (Özmete, 2016, s. 10-11; Özmete ve Şahin, 2017, s. 29; Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s. 2; WHO, 2002, s. 13).

Aktif yaşlanma sağlık ve sosyal hizmetler, davranışsal, kişisel, fiziksel çevre, sosyal, ekonomik olan her biri çeşitli yönleri içeren altı belirleyici unsuru içermektedir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 19-30):

Sağlık ve sosyal hizmet sistemlerine ilişkin belirleyiciler, aktif yaşlanmayı teşvik etmek için sağlık sistemlerine, sağlığın desteklenmesine, hastalıkların önlenmesine, kaliteli birinci basamak sağlık hizmetlerine ve uzun vadeli bakıma adil erişime odaklanan bir perspektifin benimsenmesi gerekmektedir. Sağlık ve sosyal hizmetlerin entegre edilmesi, koordine edilmesi ve uygun maliyetli olması gerekmektedir. Hizmet sunumunda yaş ayrımcılığı olmamalı, hizmet sağlayıcıların her yaştan insana haysiyet ve saygıyla davranması gerekmektedir. Bu boyut tedavi hizmetleri, sağlığı geliştirme ve hastalık önleme, uzun vadeli bakım, ruh sağlığı hizmetleri gibi unsurları içermektedir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 21-22).

Davranışsal belirleyiciler, sağlıklı yaşam tarzlarının benimsenmesi ve kişinin kendi bakımına aktif olarak katılması yaşamın tüm aşamalarında önemlidir. Bu unsurları benimsemek ve alışkanlık haline getirmenin yaşlılık döneminde geç kalındığı düşünülse de aksine ileri yaşlarda uygun fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, sigara içmeme ve alkol ve ilaçları akıllıca kullanmak hastalığı ve işlevsel gerilemeyi önleyebilmekte, ömrünü uzatabilmekte ve yaşam kalitesini artırabilmektedir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 22-25).

Kişisel faktörlere ilişkin belirleyiciler, biyolojik yapı, psikolojik faktörler ve genler gibi unsurlar bir engel durumunun veya hastalığın kaynağını oluşturarak bireyin iyilik halini olumsuz etkilemektedir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 26).

Fiziksel çevre ile ilgili belirleyiciler, fiziksel ortamların uygunluğu, güvenli konut ve yaşam alanı, düşme ve kaza risklerinin azaltılması, temiz su, temiz hava ve güvenli yiyecekler, fiziksel çevre ile ilgili belirleyicilerdir. Yaşlı dostu çevrenin oluşturulması oldukça önemlidir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 27-28).

Sosyal çevre ile ilgili belirleyiciler, sosyal destek, eğitim ve yaşam boyu öğrenme fırsatları, barış ve şiddet ve istismardan korunma unsurları insanların yaşlandıkça sağlığı, katılımı ve güvenliği artıran anahtar faktörlerdir. Yalnızlık, sosyal izolasyon, cehalet ve eğitimsizlik ve istismar ve çatışma durumlarına maruz kalma yaşlıların engellilik ve erken ölüm risklerini büyük ölçüde artırmaktadır (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 28-29).

Ekonomik belirleyiciler, ekonomik çevrenin gelir, çalışma ve sosyal koruma olmak üzere üç yönü aktif yaşlanma üzerinde özellikle önemli bir etkiye sahiptir (Paul, Ribeiro ve Teixeira, 2012, s.2; WHO, 2002, s. 30-32).

Dengeli ve uygun bir beslenme, aktif yaşam tarzı, düzenli egzersiz, zihinsel uyarı ve esneklik, olumlu başa çıkma becerileri, iyi sosyal ilişkiler, sosyal destek ve işlevselliği bozan hastalığın olmaması gibi durumlarda yaşlandıkça pek çok becerimizi sürdürmemiz ve geliştirebilmemiz mümkündür. Aktif olmak başarılı ve sağlıklı yaşlanma açısından da önemli bir faktördür. Topluma katılımı yüksek olan yaşlı bireyler toplumdan uzak yaşayanlara göre yaşamlarından daha fazla doyum ve verim almaktadır (Santrock, 2018, s. 614).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yaşlılık konusundaki temel hedeflerinden birisi de yaşlı bireylerin istek, ihtiyaç ve yapabilirlikleri doğrultusunda yaşamın tüm alanlarına aktif katılımlarının sağlanmasıdır.

Bu hedefe ulaşabilmek için yürütülebilecek önemli çalışmalardan biri “aktif yaşlanma” uygulamalarının hayata geçirilmesidir. Bu kapsamda ülkemizde aktif yaşlanmayı sağlamak amacıyla ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2017-2020 Aktif Yaşlanma Strateji Belgesi taslağı hazırlanmış olup söz konusu belgenin eylem önerileri, öncelikli şu dört konuya göre düzenlenmiştir (Karakuş, 2018, s. 112-113):

Tablo 1. Aktif Yaşlanma Öncelikleri ve Eylem Önerileri

Konu	Eylem Önerileri
İş Gücü Piyasasına Aktif Katılım	Yaşlılar İçin İstihdam Hizmeti Sağlıklı Çalışma Koşulları Yaş Ayrımcılığı ve Dışlanma Emeklilik Sonrası Çalışan Dostu Vergi Sistemleri Tecrübe Aktarımı Resmî Olmayan Kariyerin Desteklenmesi
Toplumsal Hayata Katılım	Sosyal İçerme Yaşlı Gönüllülüğü Erişkinlere Bakan Yaşlılar Gönüllü Aktivitelere Katılım Siyasal Yaşama Katılım
Bağımsız Yaşam	Gelir Güvenliği ve Yoksulluk İstismardan Koruma Zihinsel, Ruhsal ve Fiziksel İyilik Hâli Yaşlı Bakım Hizmetleri Demans/Alzheimer Dostu Toplum ve Hizmetler Ulusal ve Uluslararası Yaşlılık Çalışmalarına Katılım Yaşlı Yetişkin Eğitimi Yaşlı Dostu Yaşam Alanları Fiziksel Egzersiz

	Yaşam Boyu Eğitim Öğretim Sağlık Bakımından Yararlanma Diş Sağlığının Korunması
Aktif Yaşlanma İçin Uygun Çevre ve Kapasitesi	Dijital Yetkinlik Kuşaklararası Dayanışma Zihinsel, Fiziksel ve Ruhsal İyilik Hâli Eğitime Katılım Yaşam Beklentisi ve Sağlıklı Yaşam Araştırmaları Adli Süreç ve Adalete Erişim

Kaynak: Karakuş, 2018, s. 112-113

Yaşlanma nedeniyle günümüzde yaşlı bireyler birçok değişim, ihtiyaç ve sorun deneyimlese de tıpta, bilinç düzeyinde, politika ve hizmetlerde yaşanan değişimler giderek daha fazla yaşlı bireyin aktif, yapıcı ve verimli yaşam sürmelerini sağlamaktadır. Aktif yaşlanma kuramının sosyal politikalar oluşturulurken dikkate alınması ani ölümlerin ve kronik hastalıkların azalmasını, yaşlı bireylerin yaşamlarında yüksek doyum almalarını, yaşlı bireylerin hayatın çeşitli alanlarına katılımının sağlanmasını, verimlilik ve üretkenliklerinin artmasını, çevreleriyle daha uyumlu ve yapıcı bir ilişki içerisinde olmalarını sağlayacağı düşünülmektedir.

2.4.4. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Değişimler ve Mevsimlik Tarım İşçiliği

Yaş alma süreciyle birlikte yaşlı bireylerde birçok fiziksel, ruhsal ve sosyal değişim meydana gelmektedir. Bireylerde meydana gelen bu değişimlere adapte olunabilmesi ve yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmemesi için birtakım ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanmaması veya yetersiz yerine getirilmesi durumunda birçok sorun oluşmaktadır. Hem bu süreci, değişimleri ve sorunları yaşayan hem de mevsimlik tarım işçiliği yapan yaşlı bireylerin sorunları çok daha karmaşık bir hale bürünmektedir. Aşağıda yaşlı bireylerin deneyimlediği bu fiziksel, ruhsal ve sosyal

değişimlere, bunun getirdiği sorunlara ve mevsimlik tarım işçisi yaşlıların bu sorunları nasıl deneyimleyebileceklerine yer verilmektedir.

2.4.4.1. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Fiziksel Değişimler

Kentlerde, büyük şehirlerde veya imkanların geniş olduğu bölgelerde yaşayan yaşlı bireyler çeşitli fiziksel değişimler nedeniyle yaşamlarının birçok alanında sorun deneyimlemektedir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan ve kırsal alanda yaşayan yaşlı bireylerin ise yaşam ve çalışma koşullarının zorluğu, hizmetlere erişimde sorunlar deneyimlemeleri ve yoksulluk gibi nedenlerle bu sorunları çok boyutlu deneyimleyecekleri ve bu sorunlardan daha yoğun etkilenecekleri düşünülmektedir.

Yaşlı bireylerde görülen fiziksel değişimleri ve sorunları araştırmacılar farklı şekillerde ele almakta ve sınıflandırmaktadır. Örneğin, Çevik (2019, s. 37) “yaşlı popülasyonda en yaygın görülen sorunları görme ve işitme bozuklukları, ağrı, osteoporotik kırıklar, osteoartroz (eklem kireçlenmesi), düşmeler, kırılabilirlik, inkontinans (idrar tutamama), uyku bozuklukları, deliryum, demans, alzheimer, malnütrisyon (yetersiz ve dengesiz beslenme), ihmal ve suistimal olarak ortaya koymuştur. Ruhsal sağlık ile ilgili sorunları ise demans, depresyon, alkol kullanımı ve intihar girişimi olarak sıralamıştır. Yaşlılarda sıklıkla görülen kronik hastalıkları ise sırasıyla; hipertansiyon, osteoartrit, kronik kalp yetersizliği, diyabetüsmellitus, koroner arter hastalığı ve osteoporoz” olduğunu saptamıştır.

Şahin (2019, s. 85-94) yaşlı bireylerde sık görülen sağlık problemlerini “kalp ve damarlarla ilgili problemler (hipertansiyon, koroner arter hastalığı), kas ve iskelet sistemi ile ilgili problemler (artrit, osteoporoz, kırılabilirlik sendromu), endokrin sistem ile ilgili problemler (diyabetes mellitus, hipotroidi ve hipertroidi), üriner sistem ile ilgili problemler (idrar kaçırma, prostat hipertrofisi), serebro-vasküler sistem ile ilgili problemler (serebrovasküler olay, demans ve alzheimer hastalığı, parkinson hastalığı), gastrointestinal sistem ile ilgili problemler, solunum sistemi ile ilgili problemler (KOA), promoni (zatürre) ve tüberküloz (verem) ve kanser (kadınlarda meme ve servikal kanserler, erkeklerde ise prostat ve kolorektal kanserdir)” olarak sıralamıştır.

Türkiye’de 65-74 yaş aralığındaki bireylerin %20,2’sinin görme problemi, %14,5’inin işitme problemi olduğu; 75 yaş ve üstü olan bireylerin ise %37,2’sinin görme problemi olduğu, %35,8’inin de işitme problemi olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2016). Yaş alma süreciyle birlikte görme ve işitme gibi duylarda yeti kayıplarının yaşanması bireylerin yapabilirliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Mevsimlik tarım işçileri çalışacakları tarlalara yakın eğimli araziler üzerine çadırlarını kurmakta, bu yaşam alanlarında sınırlı oda bulunmakta ve tuvalet, mutfak gibi evin temel ev bölümleri bulunmamaktadır. Bu şartlar altında yaşamını sürdüren ve duyu kayıpları yaşayan yaşlı mevsimlik tarım işçilerinin yapabilirliklerinin de diğer yaşlı bireylere göre daha olumsuz etkileneceği düşünülmektedir. Yaşlanmayla beraber kişinin duyu organlarında (görme, duyma, koku, tat) olumsuz değişimler, gerilemeler ve yeti kayıpları meydana gelmekte ve değişimler yaşlıların yaşam kalite ve koşullarına olumsuz yönde etki etmektedir.

Görme ve işitmedeki yeti yetimi başta olmak üzere duyların tamamının işlevinde azalma gözlenmektedir. Diğer duylardan daha önce uzağı görme yeteneği bozulmakta, görme alanında ve karanlığa uyumda azalma görülmektedir. Göz yaşında azalma oluşmakta, göz bebekleri ışık ve karanlığa daha yavaş tepki vermeye başlamaktadır (Onur, 2017, s. 89). Yaşlı bireyde meydana gelen bazı problemlere erken dönemde müdahale edilmediğinde görme yetisi geri dönülemez şekilde kaybedilebilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadıkları çadırlarda genellikle elektrik bulunmamakta, aydınlanma ve ışık ihtiyacı jeneratör veya el feneri gibi ilkel yöntemlerle karşılanmaktadır. Görme yetisinde kayıp yaşayan yaşlı bireylerin bu koşullarda çevreye uyumu güçleşeceği ve günlük yaşamının olumsuz etkileneceği düşünülmektedir. İşitme yetisindeki azalma yaşanması ise konuşmayı etkilemekte ve çevreyle ilişkiyi sınırlandırmaktadır.

Yaşlanmayla beraber koku duyusunda da önemli kayıplar yaşanmakta ve yaşlıların yediği yemeklerden aldıkları lezzet ve doyumda azalma gözlenmektedir. Bu süreçte hem koku duyusu hem de kokular arasında ayırım yapabilme yetisi de kaybolmaktadır. Koku ve tat duyumlarındaki azalma beslenmeyi bozmakta ve yaşlıların sık sık yemeklerin tatsız gelmesinden şikayet etmesine yol açmaktadır (Yerli, 2017, s. 1280). Mevsimlik tarım işçileri içerisinde yaşadıkları koşullar nedeniyle genellikle tek düze beslenmektedir. Bu durum yaşlı bireylerin tat kaybı yaşaması ile birleşince yaşlı bireyleri ve tercihlerini

büyük ölçüde sınırlayacağı ve yaşamdan aldıkları doyumun azalmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Koku duyusundaki azalma yaşlıyı çadırları ve çevresinde oluşabilecek yangın ve gaz kaçaqlarını fark etme, bu tehlikeden kaçınabilme kabiliyetini olumsuz yönde etkileyerek yaşlıları bu gibi durumlara karşı savunmasız hale getirmekte ve yaşlıların yaşamını tehlikeye atabilmektedir.

Yaşlılıkta fiziksel değişikliklerden biri belki de en belirginini deride gerçekleşmektedir. Yaşın ilerlemesi ile birlikte, dokunma, acı, basınç gibi duyuları sezmemizi sağlayan ve kişiyi dış çevreden koruyan deride de bozulmalar meydana gelmektedir. Beden duruşundaki değişim, saçta azalma ve saçın aklaşması, diş yitimi ve diş etlerinin çekilmesi ise görünüşü etkileyen diğer değişikliklerdendir. Ağrı eşiğinde azalma ve dokunma duyularında kayıpların oluşması da tehlikeli durumlara yol açabilmektedir (Direk, 2019, s. 4). Ciddi yaralanma ya da yanma yaşayan yaşlılar acıyı fazla hissetmediği için bu durumu önemsememekte ve gerekli tedaviye başvuramayabilmektedir. Dağlık ve engebeli alanda yaşayan ve çalışan yaşlı bireyin yürürken zeminin tam olarak nerede olduğunu algılayamaması sebebiyle düşme riski olası gözükmektedir. Duyu organlarında yaşanan bu değişim ve kayıplar zor koşullarda yaşayan ve hizmetlere erişimi sınırlı olan yaşlı bireylerin hayatı için önemli risk faktörleridir.

Yaşlanma ile birlikte beden eskimekte, yıpranmakta, bazı fonksiyonlar etkinliğini yitirmekte ve bu da bazı hastalıkları tetikleyebilmektedir. Toper (2017, s. 11) bireyin zaman geçtikçe biyolojik olarak yaşlanmasının onun daha sık hastalıklara yakalanmasına neden olduğunu, yaşlı birey daha fazla kronik hastalığa yakalandıkça yaşam kalitesinin düştüğünü ve bunun bireyin yaşam doyumunda azalmaya yol açtığını ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre yaşlı nüfusun (65 yaş üstü) %80'inden fazlasında kronik, süreğen hastalıklar veya fiziksel rahatsızlıklar görülmüştür. Çalışmalar her bir yaşlının ortalama üç buçuk hastalığı olduğunu ortaya koymaktadır (Esen, 2019, s. 39). Güler, Güler, Kocataş ve Akgül (2009, s. 368)'ün yaşlıların sağlık bakım gereksinimlerini ortaya koymak için yaptıkları araştırmalarında, "tüm yaşlıların yaklaşık %80'i en az bir,

%50'sinin ise en az iki kronik hastalığa sahip olduğunu ve osteoartrit ve diğer romatizmal hastalıkların 65 yaş ve üzeri yaş grubunun %50'sinde bulunduğu" tespit edilmiştir.

Tüm yaşamı boyunca mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmış yaşlı bireylerin bedenleri daha hızlı şekilde deforme olmakta ve sağlık sorunları kronik hale gelmektedir. Kronik hastalıklar yaşının günlük yaşam aktivitelerini etkilemekte, işlevselliğini olumsuz etkilemekte, yaşam standartlarını düşürmekte ve bakım sorununu gündeme getirmektedir. Çünkü bu hastalıklar bireyin sağlık durumu, doyumları ve rolleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Kas kuvvetindeki azalma, kireş ve bağların kısılması ve sertleşmesi, kemiklerin cılızlaşması gerçekleşmekte ve buna bağlı olarak hareketlerde yavaşlama görülmektedir. Kemiklerde kalsiyum kaybına bağlı olarak kemik yoğunluğunun azalması olarak adlandırılan osteoporoz meydana gelir ki bu da yaşlı bireyde kilo kaybına yol açan sebeplerden biri olarak bilinmektedir. Osteoporoz, kamburlaşma ve kemiklerin kolayca kırılmasına yol açmaktadır. Erkeklerde 55 yaşında kadınlarda ise menopozdan sonra her yıl %1,2 oranında kemik yoğunluğunda azalma görülmektedir (Sökmen, 2008, s. 22).

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler genellikle yaşamlarının tamamında veya büyük bir bölümünde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmışlardır. Bu durumun diğer yaşlı bireylere oranla yaşamlarının daha erken döneminden başlayarak hareketlerinde yavaşlama, kas kaybına bağlı olarak kuvvette azalma ve kemiklerin çok daha kolay kırılabilmesine yol açacağı düşünülmektedir. Yaşlılıkta görülen kas iskelet sistemi hastalıkları kronik ağrı, yeti yitimi, duruş ve yürümede değişim, çabuk yorulma, denge sorunları ve desteksiz yürüyememe sorunlarını ortaya çıkararak mevsimlik tarım işçisi yaşlıların hem topluma uyumunu hem de sosyal işlevselliğini sınırlandırma potansiyeline sahiptir.

Yaşlanma ile birlikte akciğer ve fonksiyonlarında değişim meydana gelmektedir. Kas gücünün zayıflaması ve toraksın esnekliğinin azalması solunum sisteminde işlevsizlik ve problem yaşanmasına yol açmaktadır. Solunum sistemindeki işlev yetersizliklerine sigara kullanımı da eklendiğinde solunum sistemi hastalıkları ortaya çıkmaktadır. Kronik bronşit, zatürre, tüberküloz, anfizem gibi hastalıklar yaşlılarda sıkça görülen solunum

sistemi hastalıklarıdır (Sökmen, 2008, s. 23). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı ortamlar yetersiz havalandırma, yetersiz hijyen ve koruma, toz ve kir yoğunluğu gibi özelliklere sahiptir. Bu koşulların mevcudiyeti ve sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşanmasının yaşlı bireylerin akciğer ve solunumla ilgili hastalıklara daha yatkın ve savunmasız olmalarına sebep olabileceği düşünülmektedir.

Esen (2019, s. 39) birçok değişim ve sorun yaşayan yaşlı bireylerin bu sorunlarla baş etmeye çalışırken bağışıklık sistemlerinin yıprandığını, zayıfladığını ve bu bireylerin hastalanma sıklıklarının arttığını belirtmektedir. Mevsimlik tarım işçileri biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birçok sorun yaşamaktadır. Bu sorunların etkisi ile yaşlı bireyin bağışıklık sisteminin sorunlarla baş etmeye çalışırken güçsüz düşmesinin ve bireyin hastalıklar ile karşılaşma olasılığının artma riskinin olduğu düşünülmektedir.

Beyin yapısı ve sinir sisteminde de değişiklikler meydana gelmektedir. Yaşlılardaki sinir doku ve hücreleri artık kendini daha yavaş ve kısmi biçimde tamir etmektedir. Nöronlar kendilerini yenileyememekte ve özellikle 60 yaşından sonra hızla yok olmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlılar darbelere karşı daha savunmasız olmakta, bellekte bozulmalar, düşüncede yavaşlama, reflekslerde yavaşlama ve zihinsel fonksiyonlarda kayıplar gibi değişimler yaşamaktadır. Merkezi sinir sisteminde işlem hızı düşmekte, iletim hızı azalmakta ve refleksler yavaşlamaktadır. Yaşlılıkla birlikte beyin dalgalarında da değişim görülmektedir. Derin uykuda azalma, gece boyunca birçok kez uykudan uyanma görülebilmektedir. Bu da uyku sorunlarına, kronik yorgunluk, endişe ve kaygılı olma gibi sorunlara yol açabilmektedir (Direk, 2019, s.5). Bu sorunlar özellikle çalışan yaşlı bireylerin verimlilik ve üretkenliğini olumsuz etkileme, yaşam kalitesini ve yaşamdan aldığı doyumunu azaltma potansiyeline sahiptir.

Türkiye’de yaşlı bireylerin ölüm nedenlerinde görülen ilk 3 hastalıkta “birinci sırada %43,8 ile dolaşım sistemi hastalıkları, ikinci sırada %16,5 ile iyi huylu ve kötü huylu tümörler ve üçüncü sırada ise %14,8 ile solunum sistemi hastalıkları” gelmektedir (TÜİK, 2018). Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin buldukları yörenin iklimine göre ani ısı değişimlerine maruz kalmaları, aşırı sıcak veya soğuk alanlarda çalışmaları, çalıştıkları

alanlarda gölge yerlerin azlığı, havalandırma koşullarının yetersizliği, toz, toprak ve dumana maruz kalmaları, erken teşhis, koruyucu ve önleyici hizmetlere erişememeleri düşünüldüğünde ölüm risklerinin daha yüksek olması olası görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin kötü sağlık durumları onları fiziksel olarak etkilemenin yanı sıra ekonomik durumlarını, bulunduğu topluma katılımını, toplumdaki diğer bireylerle iş birliği potansiyelini, bağımlılığını, diğerlerinin yardımına muhtaçlık durumunu ve sosyal işlevselliğini de etkileyerek onları iyi olma halinden uzaklaştıracaktır.

2.4.4.2. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Ruhsal Değişimler

Yaşlı bireylerin deneyimlediği sağlık sorunları içerisinde ruhsal değişim ve bozukluklar önemli bir yer tutmaktadır. Magrebi (2019, s. 33) yetişkinlik dönemi sonrasında bireylerin ruh sağlığını bozan etmenleri; kişinin duygusal anlamda çöküntü yaşaması, statü kaybının olması, sosyal çevresinde etkileşim kurduğu bireylerin ölümüne tanıklık etmesi, toplumsal sürece adapte olamama, duyu yitimi ve bazı bedensel işlev kayıpları, çocukların bir sebeple evden ayrılması sonucu sevme dürtüsünde azalmanın yaşanması, çevresi üzerindeki denetiminin azalması, hayatta karşılaşılan zorluklar sebebiyle bıkkınlık hissinin bulunması ve üremeye dair olan isteğin azalması olarak tanımlamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimlediği ruhsal değişim ve sorunlar yaşam koşullarının zor olması, tarımda çalışırken eski gücünü ve bazı yetilerini kaybettiği için statü kaybı yaşaması, işin göç etmeyi gerektirmesi sebebiyle sosyal çevresinden ve tanıdığı insanlardan uzaklaşması, sık sık farklı bölgelere göç edildiği için topluma uyum sağlayamama gibi unsurlardan etkilenebilir. Gelişim süreci içerisinde yaşam deneyimlerin artmasıyla meydana gelen davranış değişiklikleri ve uyum yeteneğinde yaşa bağlı değişimin gözlenmesi yaşlı bireylerin bu sorunlarla başa çıkma becerisini de azaltma potansiyeline sahiptir.

Yaşlılardaki ruhsal sağlık bozuklukları bu yaş gurubu içindeki engel oranının %6,6'sını oluşturmakta olup 60 yaş üstü bireylerin yaklaşık %15'i ruhsal bozukluk yaşamaktadır (WHO, 2017). Bu problemlerin günümüzde en sık rastlananları; "alzheimer, demans,

depresyon ve anksiyete'dir. Bu psikolojik sorunlar, yaşlı kişinin hayat kalitesini ve yaşam memnuniyetini önemli derecede etkilemektedir" (Baybaş, 2017, s. 65).

Tarım işi güç, kas ve dayanıklılık gerektirmektedir. Tüm yaşamında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışarak geçimini sağlayan yaşlı bireylerin kas ve kemik sistemleri zayıflamaktadır. Yeti kayıpları yaşlının belirli hareketleri tam olarak yerine getirmesine engel olarak aktivite kısıtlılığına neden olabilir. Aktivite kısıtlılığı yaşlının ailesinden ve çevresinden alacağı destek ihtiyacının artmasına yol açabilmektedir. Yaşlı bireylerde fiziksel kayıpların yaşanması işlerinde işlevselliklerinin etkilenmesine bağlı olarak yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma endişesi ve işe yaramama tedirginliği ortaya çıkarabilir. Korkmaz (2019, s. 5) yaşın ilerlemesiyle birlikte fiziksel ve bilişsel becerilerde değişiklikler ve gerilemeler görülebileceğini belirtmektedir. Bu dönemde yaşanan değişimler ile yaşlı üretkenlikten uzaklaşabilmekte, kendini işe yaramaz hissedebilmekte, çevreye ilgisi azalabilmekte, yalnızlaşabilmekte ve günlük yaşamını sürdürebilmesi için desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Tüm bunlar ise yaşlı bireyin depresyon ve anksiyete yaşamasına yol açabilmektedir.

Sağlık ve çeşitli hizmetlere erişimde sorunlar yaşayan veya sınırlı bir erişime sahip olan tarım işçisi yaşlı bireylerin tedavi edilmeyen ruhsal sorunları ikincil fiziksel hastalıkların gelişmesine, yaşam doyumunda azalmaya, işlevselliğin kaybına, günlük yaşam aktivitelerinde kısıtlanmaya ve yaşam kalitesinde düşmeye neden olabilir. Yaşlılık döneminde görülen ruhsal sorunlar bireyin varsa diğer fiziksel rahatsızlıkların semptomlarını arttırarak bu sağlık problemlerine bağlı ölümlerin artış göstermesine de neden olabileceği düşünülmektedir.

2.4.4.3. Yaşlı Bireylerin Deneyimledikleri Sosyal Değişimler

Sosyal bir varlık olan insanın yaşamını sürdürmesi için iletişim ve sosyal ilişkilerin önemi büyüktür. Bireyin bu alanda kısıtlanması ise önemli sorunlara yol açabilmektedir. Çevik (2019, s. 41-42) sosyal ilişkilerin hayatın sosyal ve insani yönünün yürütülmesi, duygusal boşlukların doldurulması, davranışsal uyumun sağlanması ve bilişsel fonksiyonların sağlığı bakımından temel bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Sosyal ilişkiler ve sosyal

desteğin varlığı yaşlı bireyin saygınlık, kendine güven, işe yarama duygusu, yaşam sevinci ve sorunlarla baş etmedeki motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Yaşlılık dönemi bir yandan pek çok tecrübeyi kazanmış olmanın getirdiği avantajı sağlarken, diğer yandan da yaşlı bireyde giderek kısıtlanan fiziksel tabloya paralel olarak sosyal ilişkilerde azalmaya, dışlanma ve yalnızlık deneyimlemesine yol açabilmektedir.

Yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi yaşlılık döneminde de bireylerin bu dönemde ortaya çıkan biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birtakım değişimlere uyum sağlaması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin yaşamlarında kendileri hakkındaki olumlu tutum ve algılarının azalması psikolojik ve toplumsal sorunlara neden olmaktadır. Yaşlandıkça deneyimlenen kayıpların yanı sıra toplumsal rollerin değişmesi, fiziksel aktivitede kısıtlanmalar, yalnızlık, emeklilik, ölüm kaygısı gibi olgular yaşlı bireylerin geçmiş ile günümüzdeki ben duygusu arasında kopukluğa neden olmaktadır. Bağımsızlığını yitiren, yaşamdaki kontrol ve denetimi azalan yaşlının bu döneme uyum süreci de güçleşmektedir (Biçer, 2002, s. 26). Toplumsal düzlemde yer alamama ve yeteri kadar bütünleşememe gibi durumlar sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Bu dönemde iyi ilişkiler kuramayan, alt sosyoekonomik düzeyde ve hasta olanlar daha fazla yalnızlık ve sosyal dışlanma deneyimlemektedir (Özdemir, 2017, s. 11).

Yaşlı bireylerin yeti kayıpları sebebiyle tarlada çalışmak yerine çadırda kalma, çadıra ve eşyalarına göz kulak olma, yemek yapma veya çocuk bakımı gibi roller edinebilmekte ve eski rollerinde değişimler yaşanabilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ikamet ettikleri yer ile aileleriyle göç ederek çalıştıkları yerlerdeki sosyal rolleri ve statülerinin de farklı olacağı düşünülmektedir. Bireyin kişilik yapısı, aile ilişkilerinin kalitesi, hayat görüşü, aldığı ve algıladığı destek, yaşamdan beklentisi, yaşlılığı ve bu iki yerdeki rollerine uyumunu etkileyen parametrelerdir. Yaşlının yakın çevresinin kendisine ihtiyaçlarının olduğunu hissetmesi, yaşlıyı yaşama bağlayan ve onu aktif kılan nedenlerdendir. Yaşlı bireylerin çeşitli nedenlerle değişen rollerine uyum sağlayamaması ve ailelerinin beklentilerine yanıt verememesi bireyin faydasızlık, umutsuzluk, çaresizlik, başkalarına muhtaç hissetme gibi sorunlara yol açabilmektedir.

Kentleşmenin hızlanması, aile yapısındaki değişimler, kadının çalışma yaşamındaki yerini alması ve yaşlılıkta gelirin azalması yaşlı bireylerin barınma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Barınma sorununun yanı sıra eğer yaşlı birey bakıma muhtaçsa bu sorun yaşlının bakım ihtiyacının da karşılanması gibi farklı bir boyut kazanarak daha da kritik bir role bürünmektedir (Baybaş, 2017, s.63).

Ülkemizde kırsal alanda yaşayan yaşlı bireylerin barınma sorunu kentte yaşayanlara göre daha azdır. Çünkü yaşlıların çoğu ya çocuklarının yanında yaşamakta ya da ailesinden kalma evlerinde yaşamını sürdürmektedir. Kentlerde ise geniş aileden çekirdek aile yapısına geçiş ve geniş ailenin giderek yaygınlaşması yaşlıların barınma sorununu arttırmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlı bireylerin ihtiyaç duyduğu konutların niteliğinin gençlerin ihtiyaçlarını karşılayacak konutların niteliğinden farklı olması ve yaşlıların gereksinimlerini dikkate almadan, ihtiyaç duyacağı donanımlardan yoksun şekilde yapılan binalar yaşlıların yaşamını zorlaştırmakta ve hareket kabiliyetlerini sınırlandırmaktadır (Sökmen, 2008, s. 34). Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler tarım işinin niteliği gereği sık sık göç etmekte ve göç ettikleri yerlerde genellikle çadırlarda barınmaktadır. Çadırlar yaşlı bireylerin yaşadıkları değişimler nedeniyle ortaya çıkan özel gereksinimlerini karşılama noktasından oldukça uzaktır. Yaşadıkları yerin ve çevrenin elverişsiz koşulları yaşlı bireylerin fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ekonomik durumlarını olumsuz etkilerken, yaşlının rol ve statüsünü, bireysel refahını, yaşam kalitesini ve yaşamdan aldığı doyumunu azaltabilme riski taşımaktadır.

Zastrow ve Kirst-Ashman (2015, s. 299) yaşlı insanların nüfusumuzun en yetersiz beslenen kesimi olduğunu ifade etmektedir. Yaşlılar toplumda beslenme noktasında özel önem ve dikkat gösterilmesi gereken bir gruptur. Yaşlılık döneminde vücudun ihtiyaç duyduğu durumlar ve besin grupları değişiklik göstermektedir. Bireylerin yaşlanmayla birlikte dolaşım ve kalp problemleri, hipertansiyon, diyabet gibi sorunlar nedeniyle özel bir beslenme takip etmesi gerekmektedir. Gereken yiyeceklerin satın alınması ve mevcut soruna uygun bir beslenme programının düzenlenerek takip edilmesi yalnız yaşayan bireyler başta olmak üzere yaşlıların çoğunda ciddi sorunlara yol açmaktadır (Özdemir, 2017, s. 9). Yaşlı bireylere yönelik olarak düzenlenmiş olan perhizlerin uygulanması ve özellikle tüketilmemesi gereken gıdalara özen gösterilmesi önemlidir. Nitelikli ve dengeli

beslenme yaşlılık döneminde ortaya çıkan sağlık sorunlarının düşük düzeyde olmasını sağlamaktadır (Magrebi, 2019, s. 18). Tarım işçisi yaşlı bireylerin buldukları koşullar, ekonomik yetersizlikler, bilinçsizlik, zayıf dişler, tat ve koku yetilerindeki düşüşle birlikte yiyeceklerden tat alma hislerini de yitirme gibi nedenlerle beslenmesine önem göstermesi ve ihtiyaç duyduğu besinleri alarak diğer bireylerden farklı ve özel şekilde beslenmesi mümkün görünmemektedir. Bu durum çeşitli sağlık sorunlarına yol açarak bireylerin ortalama yaşam süresini olumsuz etkileyebilme riski taşımaktadır.

Yaş alma süreci ile birlikte bireyin yaşayacağı değişimlerden biri gelir kaybıdır. Birey sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz duruma gelebilir. Bireyin bakım ve sağlık gibi alanlarda sorunlar yaşaması ve kendi dönemine özel yeni gereksinimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni masraflar da ortaya çıkabilmektedir. Yaşlı bireyin uzun yıllar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmasıyla ruhsal ve fiziksel yorgunluğu, işlev kayıpları ve sağlık sorunları ekonomik sorunlarla bir araya geldiğinde yaşlı birey için çok boyutlu sorunlar ortaya çıkarabilir.

Sağlık ve bakım harcamalarının artması, barınma maliyetinin yüksekliği yaşlının gelirinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olmasına yol açmaktadır. Emekli maaşı ve yaşlı aylığının yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda ve sürekli verilmesi önem taşımaktadır. 60 yaş ve üstü yaşlı nüfusta her 10 kişiden 7'sinin emekli aylığı bulunmamaktadır. 60-64 yaş grubu %34 ile en fazla emekli maaşı alan yaşlı grubudur ve yaş ilerledikçe emekli maaşı alanlar azalmaktadır. Cinsiyete göre yapılan incelemede ise emekli aylığı alanların %84'ü erkek olup, yalnızca %16'sı kadındır. Kadınların daha uzun yaşam beklentisi olduğu göz önüne alındığında, yaşlılığın kadınlar açısından daha derin bir ekonomik problem anlamına geldiği görülmektedir (Çevik, 2019, s.40). Mevsimlik tarım işçileri kayıt dışı çalıştıkları için herhangi bir düzenli gelire sahip olamamakta ve sosyal sigortanın imkanlarından faydalanamamaktadır. Bu yüzden bu yaşlıların yoksulluk riskiyle karşılaşma ihtimalleri daha fazladır.

Tarım işçisi yaşlı bireylerin gelirlerinin düşüklüğü, kayıt dışı çalışma, yetersiz beslenme, temel sağlık hizmetlerinden faydalanamama, sağlıksız ortamlarda yaşam sürdürme

zorunluluğu, nitelikli bakım alamama, bilinç düşüklüğü gibi unsurlar düşünüldüğünde sorunları çok daha karmaşık ve iç içe bir özellik göstermektedir.

Kaya ve Örsal (2018, s. 542) insanların yaşlı ayrımcılığı yapılmasında bireylerin ölüme karşı duydukları korku, bedensel güzellik ve cinselliğin çok önemsenmesi, ekonomik verimliliğe ve üreticiliğe önem verilmesi, yaşlıların daima huzurevi gibi kurumlarda kalmalarının düşünülmesi gibi faktörlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Yaşlı ayrımcılığının temelinde toplumsal ön yargılar bulunmaktadır. Bu ön yargılar yaşlılığa yönelik bunama, eskime, yük olma, güçsüzlük, bakıma muhtaçlık gibi olumsuz anlamları barındırmaktadır. Ayrımcılık olgusu toplumdaki yapısal eşitsizliklerin temelini oluşturan sosyal bir sorundur (Çevik, 2019, s. 44). Tarım işçisi bireyin yaşlanma süreciyle birlikte ekonomik ve sosyal gücünü kaybetmesi onun bağımlı, pasif ve bakıma muhtaç olarak algılanması, umursanmaması, yok sayılması, dışlanması ve suistimal edilmesine yol açabilir. Yaşlılık bunama, hasta, işe yaramaz, izole kişiler olarak görülmekte ve bu durum yaşlı bireyin umutsuzluk, çaresizlik, güçsüzlük, yalnızlık gibi olumsuz duyguları yaşamasına yol açabilmektedir.

Yaşlı ihmal ve istismarı günümüzde tüm toplumlarda yaşanan ve üzerinde titizlikle durulması gereken önemli sosyal bir sorundur. Magrebi (2019, s. 20) “yaşlı bireyi korkutma, sömürü aracı olarak kullanma ve kendisine bedensel, duygusal ve psikolojik bakımdan zarar verme unsurlarının yaşlı istismarının temel göstergelerinden olduğunu ifade etmektedir. Yaşlı ihmal ise beslenme, giyinme, ısınma, ilaç, tıbbi cihaz, temizlik ve sağlık bakımı, barınma, güvenlik ve ekonomik destek gibi yaşlı bireyin fiziksel, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının, yaşlının bakımını üstlenen bireyler tarafından karşılanmaması ya da yerine getirilmesinde yetersizlik durumudur” (Çevik, 2019, s. 46). Yaşlı bireyin istismar ve ihmale maruz kalmasının, yaşamını tehdit eden sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Tarım işçilerinin yaşadıkları ortamın kapalı özellik göstermesi, karışık ilişki ağlarının olması, bireyin çaresizlik hissetmesi, destek kaynaklarının sınırlı olması, sık sık göç edildiği için sosyal izolasyona maruz kalınması, ekonomik güçlüklerin olması ve kimi zaman dil problemleri nedeniyle etkili iletişim kuramamasının yaşlı bireyi ihmal ve istismar riskine daha açık hale getireceği düşünülmektedir.

2.4.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları ve Yaşlı Bireylerin Durumu

Mevsimlik tarım işçileri yoksulluk, işsizlik, kötü çalışma koşulları, düşük ücretler, kayıt dışı istihdam, ulaşım, barınma, beslenme, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal dışlanma, örgütlenme gibi birçok alanda sorun yaşamaktadır. Yaşlı bireyler yaşadığı fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler nedeniyle ve tüm yaşamları boyunca mevsimlik tarım işçisi olmalarının kendilerini yıpratmış olmasının etkisiyle bu sorunlardan daha fazla etkilenmektedir. Aşağıda mevsimlik tarım işçilerinin genel olarak deneyimledikleri bu sorunlara ve sorunların mevsimlik tarım işçisi olan yaşlı bireylere nasıl etki edebileceğine yer verilmiştir. Bu bölümde mevsimlik tarım işçilerinin deneyimlediği sorunlar, araştırmacının memleketinde çocukluğundan beri mevsimlik tarım işçilerinin gözlemlenmesinden elde edilen verilerin alandaki verilerle desteklenmesiyle ele alınmıştır.

2.4.5.1. Sağlık

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve çalışma alanlarındaki yetersizlikler ve kötü koşullar onların sağlık sorunu deneyimlemesine yol açmaktadır. Hijyen koşulları yetersizdir, çöp ve atıklarıyla aynı ortamda yaşamaktadır. Temiz içme suyunun bulunmaması, yiyeceklerini evlerinden getirmeleri, çadırlarda uygun saklama koşulları olmaması beslenme yetersizliğine ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Tuvalet banyo gibi bölümlerin bulunmaması ve bu alanların ortak kullanılması, kanalizasyonun bulunmaması hijyen sorunlarına yol açmaktadır (Okyay, 2014, s. 59). Uzun çalışma saatleri, maske, şapka ve eldiven gibi araçların kullanılmaması, tarımsal kimyasallara maruz kalmaları gibi koşullarda yaşaması ve çalışması sağlık sorunlarına yol açmaktadır.

Tarım çalışanlarında sık görülen sağlık sorunları kas iskelet sistemi sorunları, kanserler, bulaşıcı hastalıklar, solunum sistemi hastalıkları, kaza ve yaralanmalar, psikolojik sorunlar, dermatolojik hastalıklar, termal etkilenime bağlı sorunlar şeklinde sıralanabilir (Okyay, 2014, s. 17). Çeşitli sebeplerle sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşanması bu sağlık sorunlarının tanı ve tedavisinde gecikmelerin yaşanmasına, sorunların kronik hale gelmesine ve geri döndürülemez sakatlık ve yeti kayıplarının yaşanmasına yol açabilir.

Yaşlı tarım işçilerinin kemiklerinde kırılabilirlik, kaslarındaki güçsüzlük ve yılların verdiği yıpranmadan dolayı daha fazla kas iskelet sorunları, doku zedelenmeleri ve ortopedik sorunlar deneyimlemesi mümkündür. Yaşlanma süreciyle birlikte sağlık sorunlarını daha fazla deneyimleyen bir grup olan yaşlı bireylerin bu sorunları daha derin ve çok boyutlu deneyimleyeceği düşünülmektedir.

“Mevsimlik tarım işçilerinde en sık rastlanan sağlık sorunları, halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı gibi kas iskelet sistemi yakınmaları, ishaller, solunum yolu enfeksiyonları, yara, çıban, egzama, uyuz, bit gibi cilt hastalıkları, güneş çarpması, baş ağrısı, tarım ilaçları ile zehirlenmeler, anksiyete, depresyon ve intihar girişimleri olarak belirlenmiştir” (MİGA, 2012, s. 10).

Mevsimlik tarım işçilerinde tıpkı bir yoksulluk döngüsünün mevcut olması gibi mevsimlik tarım işi de çoğunlukla bir döngü şeklinde çocuklara aktarılmaktadır. Bu döngü tarım işçilerinin çocukluklarından başlayarak ileri yetişkinlik dönemine kadar sürmektedir. İşçiler tarımsal faaliyetler sırasında ağır yük taşıma, tekrarlayıcı hareketler, fazla güç gerektiren işler, kas, kemik ve eklemleri zorlayacak hareketler, öne uzun süre eğilmeyi gerektiren işler, sıcaklık değişimlerinin olduğu ortamlarda ani hareketler yapmaktadır. Elbette ki hayatı boyunca tarım işçiliği yapmış yaşlı bireylerin vücutlarının yıpranma ve deforme olma oranları da daha fazla olacaktır. Bunun da yaşlı bireylerin diğer mevsimlik tarım işçileri ve bu işi yapmayan yaşlılarından daha fazla sağlık sorunu deneyimlemesine yol açacağı düşünülmektedir.

Uzun yıllar tarım işinde çalışan işçiler fiziksel yönden çok daha hızlı bir şekilde yıpranmakta ve örselenmektedir. Çalışma koşullarının zor ve yıpratıcı olmasından dolayı işçilerin ortalama yaşam süresi düşmektedir (Altın, 2014, s. 117). Yaşlı bireylerin yaşam sürelerinin kısalmasının yanı sıra yaşam kalitesi ve yaşam doyumu da düşmekte ve diğer yaşlılarına göre daha fazla sorun deneyimlemektedir.

2.4.5.2. Barınma

Mevsimlik tarım işçileri işin niteliği gereği göçebe bir yaşam sürdürdükleri için barınma onlar için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Genellikle toprak üzerine çadırlar kurularak yaşam alanı oluşturulmaktadır. Bu alanda tuvalet, banyo, mutfak gibi evin temel bölümleri diyebileceğimiz alanlar bulunmamaktadır. Bezle etrafını çevirdikleri yerleri tuvalet, banyo veya mutfak olarak kullanabilmelerinin yanı sıra tuvalet ihtiyaçlarını çadırlara uzak bir mesafede açık alandan da karşılayabilmektedirler. Çadırlar birbirine yakın mesafede kurulmakta ve tek odalardan oluştuğu için mahremiyete ve kişisel alana imkan tanımamaktadır. Çadırların dağlık ve engebeli arazilere kurulması ve tuvalet banyo gibi evin bazı bölümlerinin çadırlardan uzaklara yapılmasının yaşlı bireylerin bu alanlara erişimini sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

Çadırların toprak alan üzerine kurulması işçileri böcek, yılan veya akrep gibi hayvanların saldırılarına açık hale getirmektedir. Dere ve su kenarlarına kurulan çadırlarda yoğun sivrisinek bulunmakta ve çocukların bu su birikintileri içine düşerek boğulma vakalarının meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Çadır işçileri güneş ışınlarına karşı kısmen korusa da sel, yağmur, su taşkını, rüzgar ve dolu gibi durumlarda tam koruma sağlamayabilmektedir (Kaya ve Özgülner, 2015, s.119-120). Yaşlı bireylerin yaş alma süreciyle birlikte derilerinde meydana gelen değişimler sonucu ısı, sıcaklık, soğuk ve yağıştan daha fazla etkilenecekleri düşünülmektedir.

Elektrik, su, buzdolabı, ısıtıcı, kanalizasyon gibi imkanlar bulunmamaktadır. Elektrik olmadığı için işçiler aydınlanmak amacıyla el feneri veya jeneratör kullanmaktadır. Suyun yetersizliği sağlık, hijyen, temizlik ve bakım sorunlarına yol açmaktadır. Buzdolabı olmadığı için yiyeceklerde uzun süre koruma mümkün olmamakta bu ise tek düze beslenmeye veya zehirlenmelere yol açmaktadır. Çöp ve atıkların barınma alanlarının yakınında yer alması bulaşıcı hastalıkların artmasına sebep olmaktadır (Kaya ve Özgülner, 2015, s.117).

2.4.5.3. Ekonomik

Mevsimlik tarım işçileri tarım işinin doğası gereği genellikle tarımsal faaliyetlerin yapıldığı nisan ayıyla kasım ayları arasında çalışmaktadır. Yılın geri kalan zamanlarında ise ikamet ettikleri şehre dönen işçiler ya kazandıkları parayla tüm yılı geçinmeye çalışmakta ya da vasıfsız ve geçici işlerde çalışmaktadır. Geçici işler bulamamaları durumunda bir sonraki tarımsal faaliyete kadar kazandıkları parayla geçinmeye çalışmakta ve bu süreçte işsiz kalmaktadırlar (İpekçioğlu, Büyükhatipoğlu, Monis, Özel ve Bayraktar, 2012, s.142-143). Tarımsal faaliyetin olmaması 60 yaş ve üzeri, mevsimlik tarım işçisi olan, ikamet ettikleri yerlerde iş bulma imkanları daha sınırlı olan, vasıfsız, eğitimsiz ve yaşlı oldukları için yapabileceği işler kısıtlı olan bireyleri şüphesiz ki daha derinden etkileyecektir.

Mevsimlik tarım işçileri yoksul kesimi oluşturmaktadır. Daha fazla kazanç sağlamak için çocuklar aileleriyle birlikte çalışacakları şehre göç etmekte ve bu süreçte eğitimden kopmaktadır. Birçoğu eğitimine devam edememekte ve ailelerinin kaderini yaşamaktadır. Eğitimsiz ve vasıfsız olarak tarım işlerinde çalışmak zorunda kalmakta ve bu da yoksulluk döngüsünü sürdüren bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Mevsimlik erkek işçi ücretleri %14,9 artış göstererek 94 TL olurken kadın işçilerin günlük ücretleri ise %17,9 artış göstererek 79 TL olmuştur” (TÜİK, 2020). Tarım işçileri çok zor koşullarda çalışmalarına rağmen elde ettikleri gelir çok azdır. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorlanan işçiler başka bir uğraş ve geçim kaynağı olmadığı için bu işte çalışmak zorunda kalmaktadır. Tarım işinin standart bir ücreti bulunmamakta toprak sahibi ile işçi veya aracı arasında geleneksel şekilde tarım işine göre ücret belirlenmektedir. Toprak sahibi veya aracılarla aralarında bir sözleşme olmadığı ve çalışma koşulları net şekilde çizilmediği için hak kayıplarına maruz kalmaktadırlar. Sadece tarımsal üretimin yoğun olduğu dönemlerde çalışabildikleri için kimi zaman çok düşük ücretlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

“Tarım toplumlarında yaralanma, hastalık ve erken ölümler açısından kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve mevsimlik tarım işçileri özel risk grubu olarak tanımlanmıştır. Yaşlılarda fiziksel ve zihinsel yeteneklerde azalmaya bağlı yaralanmaların ve erken ölümlerin daha fazla görülmesi, düşük sosyo-ekonomik düzeyde sağlıklı ortamlarda yaşamaya, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler başta olmak üzere kentsel hizmetlere erişememe ve sıcak/soğuk etkilenimi ve ağır iş yapmaya bağlı olarak erken ölüm ve hastalık riskinin yükselmesi bu grupların özel risk grubu olarak değerlendirmesine sebep olmuştur” (Şimşek, 2012, s.17-18). Bu nedenle bu grupların sorunlarının daha özenle ve dikkatli incelenmesi ve görünürlüklerinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

2.4.5.4. Beslenme

Çadırlarda mutfağın olmaması, gıda çeşitliliğinin azlığı, besleyici ve gerekli enerjiyi sağlayan gıdaların bulunmaması, tek tip beslenmenin olması, buzdolabı olmadığı için yiyeceklerin uygun koşullarda saklanamaması beslenme sorunlarına yol açmaktadır. Tarım işçilerinin barınma alanlarının, yemek pişirmeye uygun olmaması onların hijyen ve temizlikten yoksun şekilde ilkel yemek pişirme yöntemlerini kullanmalarına sebep olmaktadır. Yemeklerin açık alanda bulunması ve uzun süre kalması çeşitli bakterilerin oluşumuna sebep olmaktadır. İşçilerin düşük gelire sahip olması onların yeterli ve dengeli beslenmelerini engellemekte, yiyecekleri uygun saklama ve muhafaza etme koşullarına sahip olmamaları ise yiyecek çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Uzun saatler çalıştıkları ve paydos vakitleri kesin sınırlarla çizilmediğinden beslenmeleri düzensiz bir yapıdadır (Ferele, Aktaç ve Güneş, 2016, s.41-43). Yaşlı bireylerin vücutları için gerekli olan besin ve besin gruplarının değişiklik göstermesi, sağlık sorunları nedeniyle çeşitli perhizleri uygulamaları gereksinimi, dişlerinin zayıf yapısı, takma dişlere sahip olmaları veya takma dişlerinin olmaması gibi durumlar yaşanabilmektedir. Temel yiyeceklere bile erişimde sorunlar yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin yaşlı bireylere özel beslenme programını uygulamaları imkansız görülmektedir. Bu durumun yaşlı mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklarının olumsuz etkilenmesine, yeterli beslenememelerine ve yeterli enerjiye erişememelerine yol açacağı düşünülmektedir.

Suya erişim çoğu zaman işçilerin sorumluluğundadır ve bu büyük sorunlara yol açmaktadır. Ya kadınlar sık sık su taşımak durumunda kalmakta ya da büyük su tankerleriyle çadırlara su getirilmektedir. Tüm gün tarlada çalışan, yemek ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getiren kadınların bir de suya erişimi üstlenmeleri onlarda rol ve iş yükü fazlalığına yol açmaktadır. Tankerlerle getirilen suları ise içmeye uygun olup olmadığına bakılmaksızın hem içmede hem de diğer ihtiyaçlarda kullanılmaktadır. İçmeye uygun olmayan sular birçok hastalığa yol açmaktadır (Bulut, 2013, s.71). Temiz içme suyunun her gün belli ölçülerde düzenli şekilde tüketimi yaşlı bireyler için özel önem arz etmektedir. Vücudumuz için temel gereksinimlerden biri olan içme suyuna erişimde sorunlar yaşanması, sık ısı değişimlerin yaşandığı veya aşırı sıcak veya soğuk ortamlarda çalışan ve 60 yaş ve üzerinde olan yaşlı bireylerin sağlığı için önemli bir sorundur.

2.4.5.5. Ulaşım

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarından biri ulaşım sorunudur. İşçilerin ulaşım masraflarının çoğu zaman işçiler tarafından karşılanması ve işçilerin aldıkları düşük ücretler nedeniyle en ucuz ulaşım yöntemini tercih etmeleri ulaşım sorununa yol açmaktadır. Ulaşımında tren, kamyon, dolmuş veya minibüsler kullanılmaktadır. İşçiler çoğu zaman ikamet ettikleri yerden çalışacakları şehirlere uygunsuz koşullarda gitmektedir (Mertol, Akgeyik, Pirdoğan ve Karaman, 2021, s.72). Tarım işçileri çalışacakları bölgeye aileleri, yiyecekleri ve kap, kacak, yorgan gibi eşyalarıyla birlikte gitmektedir. Araçlara yolcu kapasitesinden fazla kişi binmesinin yanı sıra çeşitli gıda ve eşyaları da araca yüklenmektedir. Bu durumda mevsimlik tarım işçileri zor, tehlikeli ve insancıl olmayan koşullarda seyahat etmektedir.

Çalışacakları şehre gitmelerinin yanı sıra işçiler çadırlarından çalışacakları tarla ve arazilere giderken de sorunlar yaşamaktadır. Çalışılacak tarlaya giderken traktör römorkları veya kamyon kasalarının kullanılmasının hem konforsuz bir yolculuğa yol açacağı hem de kaza, yaralanma, can ve maddi kayıplara sebep olacağı düşünülmektedir.

2.4.5.6. Sosyal Güvenlik

Mevsimlik tarım işçilerinin herhangi bir sözleşmeye bağlı olmaması onların sosyal, sağlık ve emeklilik hak ve güvencelerinin olmamasına yol açmaktadır. Sağlık güvencelerinin olmaması, buldukları yerlerin sağlık merkezlerine uzak olması, eczane ve ilaç masraflarının karşılanamaması gibi sebeplerle işçiler sağlık hizmetlerinden faydalanamamakta ve hastalandıklarında ilkel tedavi yöntemlerini kullanmaktadırlar. Tarım işinin iş kazası, meslek hastalığı, yaralanmalar ve çeşitli sağlık sorunlarına yatkın bir meslek olmasına rağmen sigortanın olmaması işçilerin teşhis ve tedavi hizmetlerine erişmesine engel olmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2014, s. 159). Sağlık hizmetlerine belki de en ihtiyaç duyan gruplardan biri olan yaşlı bireyler ücretsiz sağlık hizmetlerine ve ilaçlara erişememekte ve bu durum yaşlı bireylerin ilkel yöntemleri kullanmasına sebep olabilmektedir. Hastalıkların erken teşhis ve tedavi edilmemesinin ölümcül sonuçlara yol açarak yaşam süresini kısaltma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin işe başlama ve paydos saati, tatilleri, fazla çalıştıklarında alacakları ücret, çalışma koşulları, iş feshetme koşulları gibi konuları düzenleyecek bir belgeye ihtiyaç duymalarına rağmen böyle bir düzenleme bulunmamaktadır. İşverenlerin o yıl kar elde edememeleri, zarar etmeleri veya tüccarlardan paralarını alamamaları gibi durumlarda işverenler tarım işçilerine ücretlerini ödeyememekte veya geciktirebilmektedir. İşveren, işçi ve aracı arasında bir sözleşme yapılmadığı için böyle bir durumda işçiler hak talep edememektedir (Keskin, 2020, s. 20). Burada tüm çalışanlar için vazgeçilemez, devredilmez, en temel ve önemli haklardan biri olan sosyal güvenlik hakkının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Yaşlı mevsimlik tarım işçilerinin emekli olamaması ve yaşlanma süreciyle birlikte güç ve yetilerini kaybetmesi nedeniyle eskisi gibi çalışamaması yaşlı bireylerin ekonomik sorunlar yaşamasına yol açabilir. Yaşlanma süreciyle birlikte giderlerin artarken gelirin azalması yaşlı yoksulluğunun artmasına sebep olma riski taşımaktadır.

2.4.5.7. Sosyal Dışlanma

Mevsimlik tarım işçileri sağlık, eğitim, barınma, çalışma gibi birçok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bireyler birçok alanda toplumsal yapının dışında kalmaktadır. Toplum tarafından dışlanmaları nedeniyle çeşitli aktivitelere katılamamaktadır. Kadınların erkeklere göre daha düşük maaş alması, çocukların eğitimlerine devam edememesi, işçilerin çoğunun Kürt kökenli olması ve kültür, eğitim, dil, etnik ve kimlik farklılıkları işçilerin uyum sorunları yaşamasına ve sosyal dışlanmaya maruz kalmasına etki etmektedir (Geçgin, 2009, s. 23-24). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için gittikleri şehirlerde en çok oranın yerlileri tarafından ötekileştirilme potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir. Dil, kültür, kimlik, eğitim seviyesi, ekonomik seviye gibi faktörlerin bu öteki algısını pekiştirerek yerli halk ile mevsimlik tarım işçileri arasındaki uyumsuzluğu ve sorunları artıracakları düşünülmektedir. Toplum tarafından güçsüz, yardıma muhtaç ve tüketen olarak algılanan yaşlı bireylerin ise hem kendi aralarında hem de diğer bireylerce daha fazla dışlanmaya maruz kalabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yaşlı bireylerin dil sorununun daha fazla olması bu bireylerin yerel halk ile ilişkilerini sınırlandıran bir diğer faktördür.

2.4.5.8. Örgütlenme

Mevsimlik tarım işçileri arasında örgütlenme, sendikalaşma ve dernekleşme süreçleri, işçilerin işverenlerin onları işten atacaklarından korkması, iş bulamayacaklarını düşünmesi, işin niteliğinin geçici olması, sık sık işçilerin göç etmesi, bilinç ve bilgi düzeyi düşüklüğü ve uzun ve zor çalışma koşullarında zaman ve imkan bulamamaları gibi sebeplerle gelişmemiştir (Geçgin, 2009, s.32-33). Bu durumun mevsimlik tarım işçilerinin hak kayıpları yaşamalarına, bilgi ve bilinç düzeylerinin sınırlı kalmasına ve örgütlenerek kendi yararlarına olacak belge ve düzenlemeler için itici bir güç olmalarına engel olabileceği düşünülmektedir.

2.5. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE SOSYAL HİZMET

2.5.1. Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireyler ve Sosyal Hizmet

“Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek ve bireylerin yüksek iyilik halini önceleyen, toplumsal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve insanın doğasında var olan değer, haysiyet ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezinde yer almaktadır” (IFSW, 2014). “Sosyal hizmet sosyal işlevselliği artırmak, kapasiteyi güçlendirmek ve amaçlara uygun toplumsal koşulları yaratmak üzere bireylere, gruplara, ailelere ve topluluklara yardımcı kapsayan mesleki bir çalışmadır” (Zastrow, 2015, s. 6).

“Sosyal hizmetin temel sorunsalı insanın ve toplumun değişmesi ve gelişmesidir. Sosyal hizmet toplumsal yaşamda insan etkin ve etkililiğini geliştirmek, bireyin yaşamı ve kaynakları üzerindeki kontrolünü artırmak, bireyin kendi güç ve özgürlüğünü kullanarak üretkenliğini ve yaratıcılığını artırmak, insanca yaşama ve gelişme koşullarını geliştirmek, bireylerin gereksinimlerini karşılama olanaklarını, sorun çözme yeteneklerini ve potansiyellerini artırarak katılımcı, mutlu, kaliteli ve özgür yaşam sürmelerine yardımcı olmak, bireylerin eşit, özgür ve adaletli bir ortamda yaşamalarını sağlamak” gibi amaçlara sahiptir (Cılga, 2014, s. 32). Sosyal hizmetin temel amaçları “problem çözme sürecini etkinleştirmek, baş etmek ve insanların gelişimsel kapasitelerini artırmak, insanları kendilerine kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemlerle ilişkilendirmek, insanlara kaynak ve hizmet sağlayan sistemlerin insancıl çalışmaları ve etkinliğini özendirmek, sosyal politikaları geliştirmek ve iyileştirmek, insan ve toplum refahını özendirmek” olmak üzere beş adettir (Zastrow, 2015, s. 18-19).

Sosyal hizmet insan onuru ve haysiyetine saygı, zarar vermeme, farklılıklara saygı, insan haklarını koruma ve sosyal adalet ilkeleri temelinde insanların yaşamlarında temel rol ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, sorun çözme becerilerinin ve baş etme becerilerinin artırılması, bireylerin mevcut potansiyellerinin ortaya konması ve artırılması, çevresel olanak ve kaynaklara erişimlerinin sağlanması ve bu kaynakların artırılması, kişinin güçlü

yanlarının geliştirilmesi, bireylerin çevreleriyle ilişkilerinin sağlıklı şekilde düzenlenmesi, çeşitli politika ve hizmetlerin artırılması ve iyileştirilmesi gibi amaçlar edinerek müdahale etmektedir. Müdahale edilen bu alanlar çocuk, engelli, kadın, yaşlı, göçmen, sığınması, madde bağımlısı, yoksullar, LGBTİ bireyler gibi özel gereksinimi bulunan ve toplumda daha dezavantajlı olarak görülen farklı nüfus gruplarıdır. Dezavantajlı olarak nitelenen gruplardan biri de yaşlılardır ve yaşlılık döneminin deneyimlenmesi kaçınılmazdır.

Sosyal hizmet her bireyin biricik olduğu, farklı ihtiyaç ve beklentileri bulunduğu, yaşam deneyimi, bilgi birikimi, inanç ve değer sistemlerinin çeşitli olduğu görüşünden hareket etmektedir. Toplumdaki her yaşlının kendine özgü ihtiyaç, istek, beklenti ve sorunları bulunmaktadır. Yaşlılık sosyal hizmet mesleğinin müdahale alanlarından birisini oluşturmaktadır. Yaşlanma süreci dünyaya geldiğimiz anda başlamaktayken yaşlılık her canlının yaşamında tecrübe ettiği çocukluk, gençlik gibi normal bir zaman dilimidir. Bireyler yaşlandıkça ihtiyaçları ve karşılaştıkları sorunlar da deneyimledikleri fiziksel, ruhsal ve sosyal değişimlerin etkisiyle değişiklik göstermektedir.

TÜİK (2021b) “yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi olduğunu ifade etmiştir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5'e yükselmiştir. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı” öngörülmektedir. Nüfusun yaşlanmasının göstergesi, yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranının %10'u geçmesidir. Türkiye’de yaşlı nüfus oldukça hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Türkiye demografik dönüşüm süreci içerisinde. Çocuk ve genç nüfus oranı azalırken, yaşlı nüfus oranı artış göstermektedir (TÜİK, 2021b). Yaşlı nüfus toplumda en hızlı büyüyen yaş grubudur. Bu nedenle yaşlı bireylerin sorunlarına yönelik ilgi ve onlara yönelik hizmetler gelişme göstermelidir. Bu ilginin sosyal hizmet uzmanları için yeni istihdam olanaklarına yol açmakla birlikte yaşlılara yönelik yeni kuramlar, araştırmalar, teorik bilgi, beceri ve değerlerin de önem kazanacağı düşünülmektedir. Yaşlılara bütüncül hizmet verilmesi, çevresi içinde değerlendirilmesi, yaşlı ile birlikte ve onun da kararlarına saygı duyarak

yüksek iyilik halinin gözetilmesi noktasında sosyal hizmet uzmanlarının rolü büyük ve elzemdir. Nitekim Çağlar (2014, s.157) araştırmasında yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin korunmasında ve yükseltilmesinde sosyal hizmetin önemli işlevleri bulunduğunu ve yaşlılık alanının sosyal hizmet disiplininin önemli çalışma alanlarından biri olduğunu vurgulamaktadır.

Yaşlanmak her toplumda, kültürde ve insanda farklı oran ve şekilde gerçekleşen bireysel bir süreçtir. Bireyin sosyopsikolojik faktörleri fiziksel değişimleri hızlandırabilmekte veya yavaşlatabilmektedir (Zastrow ve Krist-Ashman, 2015, s. 274). Sosyal hizmet eğitimi yaşlıların sorunlarının tanımlanmasında liderlik rolünü üstlenmektedir. Sosyal hizmet uzmanları yaşlılara hizmet veren kurum ve kuruluşların hizmet yapısında merkez konumdadır. “Aracılık hizmetleri, vaka yönetimi ve vaka yönetim hizmetleri, savunuculuk, bireysel ya da aile danışmanlığı, acı danışmanlığı, yetişkin günlük bakım hizmetleri, kriz müdahale hizmetleri, yetişkin koruyucu bakım hizmetleri, yetişkin koruma hizmetleri, öz-yardım ve terapi grupları, soluklanma bakımı, toplu taşıma ve barınma yardımı, hastane ve bakımevlerinde sosyal hizmetler” (Zastrow ve Krist-Ashman, 2015, s. 277-279) gibi hizmetler yaşlı bireylerin gereksinim duyduğu ve sosyal hizmet uzmanlarının uzmanlık bilgisine sahip olduğu hizmetlerden bazılarıdır.

Yaşlı nüfus toplumda birçok farklı kesimde yer almakta ve farklı özellikler göstermektedir. Bu kesimlerden biri de temel ihtiyaçlarını karşılamak ve geçimini sağlamak amacıyla mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan bireyler arasında yer alan yaşlı nüfustur. Türkiye’de sayılarının bir milyon civarında olduğu tahmin edilen mevsimlik tarım işçileri ulaşım, barınma, düşük ücret, yoksulluk, uzun ve zor çalışma şartları, kayıt dışı çalışma, beslenme, sağlık, eğitim, sosyal hizmetlere erişim, sosyal dışlanma ve uyum sorunları gibi birçok sorun yaşamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi olmak hâlihazırda zaten zor bir iş kolu iken mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlı bir birey olmak çok daha güç bir durumdur ve bu bireyler temel haklardan da yararlanamamaktadır. Hak temelli bir yaklaşımı, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini temel alan sosyal hizmet mesleğinin mevsimlik tarım işçileri özelinde yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunlara ve çeşitlenen ihtiyaçlarına kayıtsız kalması mümkün değildir.

Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının karşılanması, sorunlarının çözülmesi, bireylerin güçlendirilmesi, toplumla bütünleştirilmesi gibi hedeflere ulaşmak için sosyal hizmet uzmanlarına büyük rol ve sorumluluklar düşmektedir. Mevsimlik tarım işçileri düşük sosyo-ekonomik düzeyde, etnik bakımdan azınlık grupta, çocuk ve kadın gibi nüfus gruplarının çoğunlukta olduğu ve görece daha güçsüz ve savunmasız bir grup oldukları için çok katmanlı ve iç içe olan sorunlarının çözümü önem arz etmektedir. Yapılan literatür araştırmasına göre alan yazında mevsimlik tarım işçileri hali hazırda ihmal edilmiş bir grup olarak ortaya çıkarken mevsimlik tarım işçisi yaşlı kesimin ise tamamen göz ardı edildiği ve bu bireylere yönelik hiçbir araştırma yapılmamış olduğu görülmektedir. Bu bireylerin mevcut durumlarının tespit edilmesi, ihtiyaçlarının belirlenmesi, sorunlarının giderilmesi, güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerinin kazandırılması, insan onuruna yaraşır ve eşit vatandaşlar olarak muamele görmeleri, topluma uyumlarının ve entegrasyonlarının sağlanması gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin toplumsal olanaklardan ve insan hakları beyanname gibi sözleşmelerin maddelerinden diğer vatandaşlarla eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması için çalışmalar ve araştırmalar yapmanın sosyal hizmet mesleğinin görevi olduğu düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları üç düzeyde uygulama yapmaktadır. Mikro düzey birey ile bire bir çalışmayı içermektedir. Sosyal hizmet uygulamasına mikro yönelim bireyin ihtiyaçlarına, problemlerine ve güçlü yanlarına odaklanmayı gerektirmektedir. Bireyin sorunları nasıl ele alabileceğini, çözümler üretmesini, elinden geleni yapmasını ve mümkün olan en etkin tercihleri yapmasını vurgulamaktadır. Mikro uygulama bir bireyle birlikte çalışma ve kişinin işlevlerini arttırmayla ilgilidir. Mezzo düzey ailelerle ve diğer küçük gruplarla çalışmayı içermektedir. Aile, iş grubu ve diğer toplumsal gruplar gibi herhangi bir küçük gruba mezzo sistem denmektedir. Kimi zaman bireylerin kendilerine yakın diğer kişilerle son derece bütünsel etkileşimlere girmeleri nedeniyle değerlendirme süreçleri için mikro sistemle bireyin yer aldığı mezzo sistem meseleleri ayırtmak zor olabilmektedir. Makro düzey ise örgütler ve topluluklarla çalışma veya yasalardaki ve sosyal politikadaki değişiklikleri araştırmadır. Küçük gruptansa daha büyük sistemlere makro sistem denmektedir. Bir makro yönelim insanların kaynaklara ve yaşam kalitesine ortalama erişimi etkileyen toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullara denir. Sosyal hizmette

makro pratik ise insanların yaşadığı toplumsal ve ekonomik içeriği geliştirmek için gayret edilmesiyle ilgilidir (Zastrow ve Krist-Ashman, 2014, s. 68; Zastrow, 2015, s. 9). Mikro, mezzo ve makro düzeydeki uygulamalar sosyal hizmetin temel ilkelerinden biri olan sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Çetin, 2015, s. 145). Bu doğrultuda birçok sorun deneyimleyen, hak ihlali yaşayan ve kaynak ve fırsatlardan diğer bireylere göre eşit oranda yararlanamayan mevsimlik tarım işçileri düşünüldüğünde, bu alana yönelik mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaç ve sorunlarını değerlendirme, etkin ve kalıcı çözümler üretme sürecinde mikro, mezzo ve makro düzeydeki sistemlerle çalışmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyle çalışırken öncelikle mikro düzeyde yaşlı birey ve ailesiyle çalışmalıdır. Mezzo düzeyde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyin içinde bulunduğu grupla, yaşlının akrabaları ve yakın çevresiyle birlikte yaşlıyı ele almalı ve bu sistemlere müdahale etmelidir. Makro düzeyde ise interdisipliner bir meslek olarak daha geniş çapta değerlendirerek mevsimlik tarım işçisi yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde politikalar geliştirmeli ve mevcut politikalara yön vermeli, örgüt ve toplumlarla çalışmalıdır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin kendi kendilerine yetebilen, yetkin ve yeterli bireyler haline gelmeleri için koruyucu, önleyici, güçlendirici çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Sosyal hizmet uzmanları birey, grup, kuruluş veya topluluklarda müracaatçılarla çalışırken birbirinden farklı roller üstlenmektedir. Bu roller kolaylaştırıcı, uzlaştırıcı, bütünleştirici/koordinatör, yönetici, eğitimci, analist/değerlendirme uzmanı, aracılı/arabulucu, sağlayıcı, başlatıcı, görüşmeci, kaynak yönetimi, savunucu, araştırmacı, güçlendirme şeklinde sıralanabilir.

Sağlayıcı rolünde uzman müracaatçının kriz durumlarından yetersiz barınma, günlük bakım gibi topluluk sorunlarına kadar olan çeşitli gerilim durumlarıyla baş etmesine yardımcı olmaktadır. **Uzlaştırıcı** rolü mikro, mezzo ve makro sistemler arasındaki uzlaşmazlık, gruplaşmalar, çekişmeler ve çatışmaları çözmeye yöneliktir. **Bütünleştirici/koordinatör** rolünde çeşitli parçaların birleşmiş bir bütün oluşturmak üzere bir araya gelme ve bileşenlerin organize bir şekilde bir araya gelmesiyle ilgilidir.

Yönetici rolünde uzman belli hedefleri başarmak için bir sosyal kurum veya birim için idari sorumluluk almaktadır. **Eğitimci** rolü müracaatçıya ve diğer sistemlere bilgi verilmesi ve eğitim becerilerinin kazandırılmasıyla ilgilenmektedir. **Analist/değerlendirme uzmanı** bir programın kurumun ya da politikanın etkin olup olmadığını belirlemektedir. **Aracı** rolünde uzman müracaatçıların topluluk kaynak ve hizmetleriyle bağ kurmasına yardımcı olmaktadır. Bir aracı müracaatçının acil yiyecek ya da barınma, adli yardım ya da diğer gerekli kaynaklara ulaşmasını, farklı topluluk grupları ya da kuruluşlarıyla irtibat halinde olmalarını ve böylece ortak amaçlara ulaşmak üzere birlikte çalışmalarını sağlayabilir. **Kolaylaştırıcı** bir grubun bir araya gelmesini veya toplanmasını yönlendiren ve yöneten kişidir. **Başlatıcı/Öncü** toplulukta var olan bir problem, bir ihtiyaç ya da temel olarak geliştirilecek bir durum gibi belli bir konuya dikkat çeken kişi ya da kişilerdir. **Görüşmeci** başka bir grup ya da sistemden bir şeyler elde etmeye çalışan bir kuruluşu, grubu ya da bireyi temsil etmektedir. Uzlaştırmaya benzer bir şekilde, görüşme tüm tarafların birlikte varlığını sürdürebileceği ve uzlaşmayı sağlayabileceği ortak bir zemin bulunmasını içermektedir. **Savunucu** bireyler, gruplar ya da topluluklar adına adil ve eşit bir muameleyi ya da gerekli kaynakları sağlamak üzere konuşan kişidir. Her sosyal hizmet uzmanı zaman zaman **araştırmacı** niteliğindedir. Sosyal hizmet uygulamasında araştırma, ilgili konuların kaynaklarını araştırmada, uygulamanın sonuçlarını değerlendirmede, programın güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmede ve toplumun ihtiyaçlarını ele almada önemli bir role sahiptir. Sosyal hizmet uygulamasının kilit noktasındaki amaç, bireylere, ailelere, gruplara, kurumlara ve topluluklara kişisel, sosyo-ekonomik ve politik güçlerini artırmada ve şartlarını geliştirmede etkili olmalarını sağlama süreci olan güçlendirmedir. Sosyal hizmet uzmanları **güçlendirme** odaklı uygulamalarında müracaatçıların kapasitelerini geliştirmenin yollarını aramaktadır (Zastrow ve Krist-Ashman, 2014, s. 89-91; Zastrow, 2015, s. 100-103).

Sosyal hizmet uzmanları zıt görüşteki mevsimlik tarım işçilerinin kendi aralarında, arazi sahipleri veya aracılar arasındaki sorunlarda iletişimin geliştirilerek orta noktasının bulunmasında uzlaştırmacı rolünü kullanabilir. Arabuluculuk yaparak tarım işçileri ile diğer taraflar arasında bir uzlaşma sağlayabilir. Mevsimlik tarım işçilerini koordine ederek sorunlarına yönelik belli bir amaç etrafında bir araya gelerek çalışmalar yapabilir.

Mevsimlik tarım işçilerine yönelik programların planlanması, bu programlarda rol oynayacak bireylerin koordine edilmesi, finansal kaynak sağlanması, toplumdaki destek istenmesi, kaynakların elde edilmesi ve dağıtımını gibi görevleri yerine getirerek yönetici rolünü benimseyebilir. Eğitici rolünde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere hakları, mevcut hizmet ve politikalar konusunda bilgi vererek beceriler kazandırabilmekle birlikte mevsimlik tarım işçileri ve mevcut durumları hakkında yetkilileri bilgilendirebilir. Kolaylaştırıcı rolü ile mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla belirlenen amaçlara ulaşmak için ilgili kurum, kuruluş veya topluluklarla çalışmalar yapabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının mevsimlik tarım işçileriyle çalışırken kullanabileceği en önemli rollerden biri de savunucu rolüdür. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını gidermede ilgili kurum ve kuruluşların isteksiz, ilgisiz veya yetersiz olması durumunda uzman hizmet politikasını değiştirmek ve iyileştirmek amacıyla savunucu rolünü benimsemektedir. Yaşlı bireyler hakları ve mevcut hizmetler konusunda bilinçsiz ve bilgisiz olabilmektedir. Bu nedenle bireylerin haklarının savunulması, kaynak, olanak ve desteklere erişimlerinin sağlanması, yol gösterilmesi ve desteklenmesi önem taşımaktadır. Uzmanların işçilere danışmanlık yaparak işçilerin sorunlarının çözülebilmesi için onları güçlendirilmeleri önemlidir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin güçlü ve zayıf yönlerinin, mevcut durumlarının, kaynak ve olanaklarının değerlendirilerek baş etme kapasitelerinin, sorun çözme becerilerinin, bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması güçlendirilmeleri adına önem taşımaktadır.

2.5.2. Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireyler ve Ekolojik Sistem Kuramı

Ekolojik yaklaşım sosyal hizmetin temel kuramlarından birini oluşturmaktadır. 1960'lara kadar medikal modelin etkisiyle müracaatçılar hasta olarak nitelendirilmiş ve bireyin mevcut sorunlarının temelinde ruhsal hastalık, iç dinamikler ve kişisel yetersizliklerin bulunduğu inancı kabul görmüştür. Fakat sosyal sorunların artış göstermesi ve medikal modelin yetersiz ve etkisiz kalmaya başlamasıyla birlikte yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Bu noktada 1960'lı yıllarda kabul gören sistem kuramıyla birlikte dış faktörlerin en az bireysel faktörler kadar önemli olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır (Duyan, 2014, s, 159). Ekolojik yaklaşım ise Alex Gitterman ve Caryl Germain isimli iki sosyal hizmet akademisyeni tarafından 1970'lerin sonu 1980'lerin başında genel sistem

teorisinin bir türü olarak ele alınarak sosyal hizmet mesleğinde etkin şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sistem teorisi ile birlikte ekolojik yaklaşım bireylerin çevreleriyle olan ilişkilerine ve bağlılıklarına vurgu yapmaktadır. Fakat ekolojik yaklaşım organizmaların çevreleriyle olan etkileşimlerine daha fazla dikkat çekmektedir (Gitterman ve Germain, 2008, s. 52-54). Ekolojik sistem kuramıyla sorunların kaynağının yalnızca bireyler, içsel yaşantılar, bireysel ve psikolojik etmenlerle değil sosyal ve fiziksel çevreyle de ilişkili olduğu savı önem kazanmıştır. Buna göre bireyin ihtiyaçlarının giderilmesi ve sorunlarının çözümü bireyin çevresi ile etkileşimi ve çevresindeki sistemlerde değişiklikler yapılması ile mümkündür.

Birey çevresindeki aile, sağlık, eğitim, inanç, çalışma gibi birçok sistemle dinamik şekilde etkileşim içerisindedir. İnsan biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak hem çevresini etkilemekte hem de çevresinden etkilenmektedir. Sistemlerden birinde yaşanan bir değişim diğer sistemleri de etkilemektedir. Bireyin çevresi ile uyum içinde olması önemlidir. Birey çevresindeki sistemlerle ilişkilerini ne kadar geliştirir ve değiştirirse o kadar çevreye uyum sağlayabilir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanı mikro, mezo ve makro düzeyde müdahalelerini bireyin çevresiyle olan olumsuz etkileşimlerin değiştirilmesi ve bireyin uyum düzeylerini geliştirmek üzerine inşa etmelidir. Ekolojik sistem yaklaşımı bireyi, ihtiyaç ve sorunlarını değerlendirirken yalnızca bireyin ruhsal durumu ve bireysel özelliklerini ele almamakta bireyin sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu ve yaşamına etki eden dış faktörleri de ‘çevresi içinde birey’ anlayışıyla değerlendirmektedir. Ekolojik yaklaşım bireylerin olumlu değişim ve gelişiminin sağlanması, büyümesi, potansiyellerinin fark edilmesi ve bireyler, aileler, gruplar ve topluluklar arasındaki karşılıklı ilişkileri geliştirmek üzerine odaklanmaktadır.

Ekolojik yaklaşım olumlu gelişim ve değişim ile olumlu birey-çevre uyumunun yaratılmasında bireyleri desteklemeyi amaçlamaktadır. Gitterman ve Germain (2008, s. 55) bireylerin uyarlanabilir bir birey-çevre uyumunu yaratma veya bu uyumu sürdürme girişiminde; çevrenin beklentilerini karşılamak ve çevrenin fırsatlarından yararlanmak için kendini değiştirmek, sosyal ve fiziksel çevrenin bireyin ihtiyaçlarına daha çok cevap verebilen bir hale gelebilmesi için çevreyi değiştirmek ve birey-çevre etkileşimini değiştirmek olmak üzere üç farklı yol kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre bu üç

yoldan ilkinde sosyal hizmet uzmanı bireye odaklanarak bireyin baş etme, uyum, sorun çözüme ve gelişimsel kapasitelerini artırmaya çalışmaktadır. İkinci yolda sosyal hizmet uzmanı çevre üzerine odaklanarak bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için bu sistemlerde değişim ve gelişim yapmaya çalışabilir. Üçüncü yolda ise uzman birey ile etkileşimde bulunduğu sistemler arasındaki kesişime odaklanarak bu alana yönelik iyileştirmeler üzerine çalışabilir.

Ekolojik sistem kuramı mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarında önem arz eden farklı konu ve durumları değerlendirmede çerçeve çizmekte ve sosyal hizmet mesleğinin müdahale edeceği çeşitli alanları tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Kısa vadede mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin hayatlarında olumlu gelişim ve değişimi desteklemek amaçlanırken, uzun erimli ise bireyin yaşamında gelecekte sıkıntı ve kaygıya yol açacak yaşam olaylarıyla baş etmede uygun ve yeterli kaynakları kullanma yönünde desteklemek amaçlanmaktadır.

Ekolojik sistem kuramı güçlendirme temelli bir yaklaşımdır ve bu özelliğiyle mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin potansiyellerini keşfetmelerinde ve ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir sosyal hizmet teorisi olduğu düşünülmektedir. Kuram mevsimlik tarım işçilerinin gücünün artırılması ve potansiyellerinin keşfedilmesi için birey-çevre uyumunu destekleyen müdahalelerde bulunmaya imkan sağlamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarını bireysel sorunlar olarak görmektense bireyi ve çevresini değerlendirerek sosyal hizmet uzmanının bütüncül bir yaklaşım benimsemesine izin vermektedir. Bu şekilde mevsimlik tarım işçilerinin gereksinimlerine göre müdahalelerin temellendirilmesi sağlanmış olmaktadır. Ekolojik yaklaşım olumlu bir mevsimlik tarım işçisi ve çevre uyumunu engelleyen baskı ve ayrımcılığı azaltmaya vurgu yapması ile baskı karşıtı bir yaklaşımdır. Bu kuram mevsimlik tarım işçileri, ailelerini, farklı grupları veya içinde bulunduğu topluluğu değerlendirmede bir rehber görevi üstlenmekte ve sosyal hizmet uzmanlarının müdahalelerini sunarken farklı yöntemler kullanması noktasında esnek bir alan bırakmaktadır. Bu yaklaşım ile mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorun ve ihtiyaçlarının detaylı analizinin yapılabileceği, sorunların bütüncül ve çok yönlü bir biçimde ele alınabileceği, basit gibi görünen veya ifade edilen sorunların ötesinin görülebileceği, sorun ve ihtiyaçlarının daha

geniş bir bakış açısıyla ele alınarak müdahalelerin de bütüncül ve işlevsel olmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İnsanlar küçük ve büyük sistemler ile ilişki kurmaktadır. Bu sistemler mikro, mezzo ve makro sistem olarak ifade edilmektedir. Mikro sistem bireyin iletişim kurduğu ve kişinin yaşamında ve gelişiminde önemli olan sistemleri kapsamaktadır. Mezzo sistem iki veya daha fazla sistem arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Makro sistem kültürel bağlam ile ilgilidir ve gelenek görenekler, din, kültür, inançlar, eğitim, sağlık, ekonomi, politika gibi faktörler yer almaktadır. Mikro düzeyde müdahalede mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin özsaygılarını, kendilik değerini, sorun çözme ve baş etme becerilerini, özerkliğini, yetkin ve yeterliliğini artırma üzerine çalışılabilir. Ayrıca bireylerin ruhsal sıkıntı ve sorunlarını azaltmak için müdahalelerde bulunulabilir. Mezzo düzeyde ailelerle veya gruplarla müdahalede üyelerin iletişim örüntü ve stillerini keşfetme ve etkileşimlerini farkına varması, gelişim ve değişim sağlanması üzerine çalışılabilir. Makro düzeyde müdahalelerde ayrımcılığı, baskıyı ve önyargıyı azaltma, özel ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler ve grupların çevrelerine aktif olarak katılma imkanlarını çoğaltma gibi bireyler için uyum artırıcı faaliyetlerde bulunulabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının ekolojik sistem yaklaşımıyla mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ulaşım, barınma, sağlık, eğitim, çalışma alanında deneyimledikleri sorunları mikro, mezzo ve makro düzeyde çok boyutlu ve bütüncül şekilde ele almasının işlevsel olacağı düşünülmektedir.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırmanın çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi konularına yer verilmiştir.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyim, sorun ve ihtiyaçlarını anlamak ve bu bireylerin ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin üretilmesine katkı sağlamak amacıyla yapılan araştırmada nitel bir araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma deseni, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerle yapılan derinlemesine görüşmelerle daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgilerin toplanması ve kişilerin doğal ortamlarında gözlemlenmesini, böylece okuyuculara betimsel ve gerçekçi veriler sunulmasını sağlar.

Nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41). Nitel araştırmanın temel özellikleri “doğal ortam, doğrudan veri toplama, zengin betimlemelerin yapılması, sürece yönelik, tümevarımcı veri analizi, katılımcının bakış açısı ve araştırmanın desenlerinde esneklik” şeklinde sıralanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2020, s.253).

Araştırmada kullanılan nitel araştırma yaklaşımı “bireyin davranış kalıplarının doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için kendi gözünden algılanması gerekliliği üzerinde duran ve farkında olduğumuz, ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanan fenomenolojik (olgubilimsel) yaklaşımdır” (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020, s. 22). “Fenomenolojik yaklaşım yaşanan deneyimin özünü veya anlamını, ya da bireyin dünyadaki varoluşuna dair algısını yakalamayı amaçlamaktadır. İnsan davranışını şeyler, insanlar, olaylar ve durumlar ile ilişkisi içinde değerlendirir” (Krysik ve Finn, 2015, s. 210). “Araştırma öznelerinin bir olgu hakkındaki yorumları, araştırmacı tarafından holistik bir bakışla yorumlanmaktadır” (Erdugan, 2019, s. 49). Onat Kocabıyık (2016, s. 56), bu yaklaşımı “bir yorumu

yorumlamak şeklinde ifade etmektedir ve bu yaklaşımla bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve yüklediği anlamları ortaya çıkarmanın amaçlandığını” belirtmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu Ağustos-Ekim ayları arasında Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Sivas’a Ağustos ve Eylül ayında nohut hasat etmek amacıyla gelen, Ekim ayında ise patates hasat etmek amacıyla gelen toplam 30 mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyle görüşülmüştür. Araştırma doyuma ulaştığında veri toplamaya son verilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü yaşlılık döneminin başlangıcını 65 yaş olarak kabul etse de araştırmada 60 yaş ve üzeri bireyler yaşlı olarak kabul edilmiş ve bu bireylerle görüşme gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler yaşlılık döneminin başlangıcını 60 olarak kabul etmektedir. Kronolojik yaşın ülke, toplum, kültüre göre değişmekle birlikte bunda çalışılan sektörün de etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Nitekim mevsimlik tarım işçiliğinin bireyde fiziksel, ruhsal ve sosyal değişim ve gerilemeye yol açan ve yaşlanmayı hızlandıran bir sektör olduğu düşünülmektedir. Katılımcılara 67 yaş ve üzeri grubun yoğunluğunun az olmasının nedeni sorulduğunda bu yaş grubunun çalışamayacak kadar düşkün ve hasta olduğu veya hayatta olmadıkları yanıtının alınması bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Nitekim Özmete (2016, s. 190) Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Araştırmasında Türkiye’de bireylerde yaşlılığın 59 yaşında başladığını ifade etmiştir.

Mevsimlik tarım işçileri çocukluklarından itibaren bu işi yapmakta, bedenleri yıpranmakta, işin niteliği ve çalışma koşullarının kötülüğü nedeniyle birçok hastalık deneyimlemektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerde mortalite oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim alandaki çeşitli araştırmalarda bu bulguyu destekler niteliktedir. WHO ve ILO (2021, s.36)’nın ve Dinh, Strazdins ve Welsh (2017, s.42)’in yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre uzun ve yoğun çalışma saatleri kişilerin sağlığını riske atmakta ve ölüm riskini artırmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri günlük 12 saati aşan sürelerde çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinin babadan oğula geçtiği ve

çok küçük yaşlarda mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başlanıp yaşlılık dönemine kadar çalışma sürecinin devam ettiği düşünüldüğünde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin çabuk yıpranması, birçok hastalık bildirmesi ve mortalite oranlarının daha yüksek olması kaçınılmazdır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (2021)'nin 2021 yılı İş Cinayetleri Raporundaki verilere göre; 2021 yılı sektör bazında işçi ölümlerini değerlendirdiğimizde %15 oranı ile tarım ve ormancılık sektörleri en fazla ölümün yaşandığı iş kollarından biridir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin raporunda da görüldüğü üzere mevsimlik tarım işçiliği iş kazası ve ölümlerin en çok yaşandığı sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu bilgiler ve araştırma sonuçları neticesinde araştırma 60 yaş ve üzeri bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Sivas ili Ağustos ile Ekim ayları arasında yoğun olarak mevsimlik tarım işçisi göçü almaktadır. Tarım işçilerinin Sivas'ta birçok sorun deneyimlemelerine karşın sorunlarının göz ardı edildiği ve işçilere herhangi bir sosyal hizmet sunulmadığı görülmektedir. Sivas'taki mevsimlik tarım işçilerine, ihtiyaç ve sorunlarına yönelik literatürde araştırmaya ise rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırma Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla gelen bireylerle yapılmıştır.

Bu araştırma ve araştırma sonuçları kaynak ve zaman yetersizliği nedeniyle mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla Sivas il merkezi ile Sivas'ın Gürün, Kangal, Ulaş, Altınyayla ilçe ve köylerine gelen mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyleri kapsamaktadır. Araştırmacı Sivas'ın tüm ilçelerine yaşlılarla görüşme yapmak amacıyla gidememiştir. Fakat işin yapısı gereği mevsimlik tarım işçileri Sivas'ın her bölgesine çalışmak amacıyla göç etmektedir. Katılımcılar bir bölgede ürünleri hasat ettikten sonra Sivas'ın başka bir bölgesine gitmektedir. Bu nedenle araştırmacının Sivas'ta gidemediği ilçelerde katılımcıların deneyimledikleri ihtiyaç ve sorunlar konusunda da bilgi sahibi olunmuştur.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere amaçlı örnekleme türlerinden biri olan kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme metodunda "ilk önce ulaşılması güç olan o çalışma evreninden bir bireye ulaşılır. Sonra o bireyin yardımı ile diğer bir bireye, daha

sonra onların yardımıyla başka bireylere ulaşılır, hedeflenen örnek büyüklüğüne ve çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılır” (Böke, 2011, s. 129). “Süreç ilerledikçe elde edilen isimler veya durumlar tıpkı bir kartopu gibi büyüyerek devam edecek, belirli bir süre sonra belirli isimler hep öne çıkmaya başlayacak, araştırmacının görüşmesi gereken birey sayısı veya ilgilenmesi gereken durum sayısı azalmaya başlayacaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 122). Mevsimlik tarım işçileri daha çok kapalı bir toplum yapısına sahiptir ve yabancılarla konuşmaktan çekinmektedir. Bu nedenle işçilere tarla sahipleri veya çavuşlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçilerine işi daha çok aile reisleri ve çavuşlar bulmaktadır. İşçiler, yıllarca aynı tarlalarda çalıştıkları için tarla sahipleriyle enformel ve güvene dayalı bir ilişki geliştirmiştir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere çavuşlar veya tarla sahipleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Bir çavuş veya tarla sahibine ulaşılmış daha sonra o kişi yardımıyla mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere ulaşılmıştır. Bu çavuş veya tarla sahibi aracılığıyla başka çavuş ve tarla sahiplerine ulaşılmış ve böylece 30 mevsimlik tarım işçisi yaşlıyla görüşülmüştür.

Görüşmeler 30 ile 60 dakika arasında sürmüştür. Tüm görüşmelerde katılımcılardan izin istenerek ses kaydı ve notlar alınmıştır. Daha sonra ses kaydı ve notlardan elde edilen veriler tematik başlıklar şeklinde sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Kişisel bilgi formunda yer alan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın etik ilkeleri açısından kişileri tanıtıcı bilgilere yer verilmemiştir. Katılımcıların cevapları alıntılanırken kadın olan görüşmeciler K, erkek olanlar E olarak kodlanmış, kadın ve erkeklere görüşme sıralarına göre numaralar verilmiş ve yaşları parantez içerisinde belirtilmiştir. Katılımcıların ifadelerinde alıntıların daha net verilebilmesi açısından katılımcıların ifadelerinin çıkarıldığı yerler (...) ile belirtilmiştir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyleri tanıtıcı bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunu Tanıtıcı Bilgiler

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Hane Halkı Büyüklüğü	Ailede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
K1	Kadın	72	Okur-yazar değil	Eşim vefat etti	4	11	6 ile 9 kişi arasında
E1	Erkek	64	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	13	6 ile 9 kişi arasında
K2	Kadın	64	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	6	6 ile 9 kişi arasında
E2	Erkek	71	Okur-yazar	Evli	6 ve daha fazla	9	6 ile 9 kişi arasında
E3	Erkek	62	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	5	2 ile 5 kişi arasında
E4	Erkek	60	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	5	2 ile 5 kişi arasında
E5	Erkek	60	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	9	6 ile 9 kişi arasında
K3	Kadın	60	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	9	6 ile 9 kişi arasında
K4	Kadın	68	Okur-yazar değil	Eşim vefat etti	6 ve daha fazla	12	6 ile 9 kişi arasında
K5	Kadın	67	Okur-yazar	Eşim vefat etti	6 ve daha fazla	2	6 ile 9 kişi arasında
K6	Kadın	64	Ortaokul mezunu	Evli	3	5	2 ile 5 kişi arasında
K7	Kadın	76	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	9	2 ile 5 kişi arasında
K8	Kadın	70	Okur-yazar değil	Eşim vefat etti	6 ve daha fazla	8	1 kişi
E6	Erkek	66	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	4	2 ile 5 kişi arasında
E7	Erkek	61	İlkokul mezunu	Evli	4	7	10 kişi ve daha fazla
E8	Erkek	61	İlkokul mezunu	Evli	4	3	2 ile 5 kişi arasında

E9	Erkek	65	İlkokul mezunu	Evli	3	9	6 ile 9 kişi arasında
K9	Kadın	65	Okur-yazar değil	Evli	3	9	6 ile 9 kişi arasında
E10	Erkek	61	Okur-yazar	Evli	3	4	2 ile 5 kişi arasında
E11	Erkek	65	Okur-yazar değil	Evli	6 ve daha fazla	6	6 ile 9 kişi arasında
E12	Erkek	67	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	9	6 ile 9 kişi arasında
E13	Erkek	68	Okur-yazar	Evli	6 ve daha fazla	6	10 kişi ve daha fazla
E14	Erkek	63	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	15	10 kişi ve daha fazla
E15	Erkek	60	Okur-yazar	Evli	6 ve daha fazla	12	6 ile 9 kişi arasında
K10	Kadın	65	Okur-yazar değil	Eşim vefat etti	6 ve daha fazla	7	10 kişi ve daha fazla
K11	Kadın	62	Okur-yazar değil	Evli	5	5	2 ile 5 kişi arasında
E16	Erkek	62	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	10	6 ile 9 kişi arasında
E17	Erkek	61	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	15	10 kişi ve daha fazla
E18	Erkek	60	İlkokul mezunu	Eşim vefat etti	5	6	2 ile 5 kişi arasında
E19	Erkek	67	İlkokul mezunu	Evli	6 ve daha fazla	5	2 ile 5 kişi arasında

Katılımcıların tanıtıcı özelliklerine bakıldığında 11'nin (%36,7) kadın, 19'unun (%63,3) erkek olduğu görülmektedir. 60 yaşından 76 yaşına kadar katılımcıların olduğu araştırmanın yaş ortalaması 64,57'dir. Yaşlıların yaş dağılımına bakıldığında; 60 yaşında 5 yaşlı, 61 yaşında 4 yaşlı, 62 yaşında 3 yaşlı, 63 yaşında 1 yaşlı, 64 yaşında 3 yaşlı, 65 yaşında 4 yaşlı, 66 yaşında 1 yaşlı, 67 yaşında 3 yaşlı, 68 yaşında 2 yaşlı, 70 yaşında 1 yaşlı, 71 yaşında 1 yaşlı, 72 yaşında 1 yaşlı, 76 yaşında 1 yaşlı ile görüşülmüştür.

Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde 12'sinin okur-yazar değil, 5'inin okur yazar, 12'sinin ilkokul mezunu, 1'inin ise ortaokul mezunu olduğu görülmüştür. Lise mezunu, ön lisans mezunu, lisans mezunu veya yüksek lisans mezunu olan katılımcı ise bulunmamaktadır. Katılımcıların öğrenim durumu ortalaması 2,07 bulunmuş olup katılımcıların yarıdan fazlasının (%56,7) eğitim görmemiş olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların öğrenim durumlarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Kadınların öğrenim düzeylerinin erkeklerden daha düşük olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi düşük düzeyde olan bireylerin bilgiye erişim, bilgiyi kullanma, olanak ve fırsatlara erişim düzeyleri daha sınırlıdır. Katılımcıların öğrenim düzeylerinin düşük olmasının hizmetler, sosyal politikalar ve yasa hakkında yeterli bilgiye erişimlerini ve yaşlı bireylere yönelik hizmetler hakkındaki bilgi düzeylerini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin eğitim düzeyi çok düşüktür ve okuma yazma bilmeyenlerin oranı azımsanamayacak düzeydedir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında 24'ü evli, 6'sının ise eşinin vefat ettiği görülmektedir. Bekar veya boşanmış katılımcıya ise rastlanmamıştır. Katılımcıların tamamının çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların 4 tanesinin 3 çocuğu, 3 tanesinin 4 çocuğu, 2 tanesinin 4 çocuğu geriye kalan 21 katılımcının ise 6 ve daha fazla çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Altı ve daha fazla çocuğa sahip olduğunu bildiren katılımcıların 6 ile 15 arasında çocuğu bulunmaktadır. Bir veya iki çocuğa sahip olan yaşlı bulunmamaktadır. Katılımcıların öğrenim durumları bu kadar düşükken doğurganlık oranlarının yüksek ve geniş aile yapısının hakim olduğu görülmektedir.

Katılımcıların ailesinde yaşayan ortalama kişi sayısı 7,83'dür. Ailelerindeki kişi sayısı minimum 2 maksimum 15 kişidir. Bu verilere göre katılımcıların kalabalık aile yapısına sahip olduğu söylenebilir. Mevsimlik tarım işçileri, kalabalık aile yapısı ve çocuk sayılarının yüksek olmasının nedenini, her aile üyesinin çalışması ve gelire katkıda bulunması nedeniyle ekonomik kaynaklı olması ve çok çocuk sahibi olmanın kendi memleketlerinde güç, onur, iktidar ve otorite kaynağı olması olarak açıklamıştır. Ailenin kalabalık olması ailedeki mevcut kaynak ve fırsatlardan üyelerin yeterince yararlanmasını engellemektedir. Kalabalık aileler çadırlarda dar bir alanda yaşamak zorunda kalmakta, ebeveynleri her çocuğuyla yeterince ilgilenememekte ve ihtiyaçlarını yeterince

karşılayamamakta, çocukların eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimini kısıtlayarak yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir.

Hane gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına mümkün olduğunca ailenin tüm üyeleri katılmaktadır. Çalışamayanlar çok küçük yaştaki çocuklar, çalışamayacak durumda olan engelliler ve yaşı büyük olan ve sağlık durumu kötü olan yaşlılardır. Katılımcılara ailede tarım işçisi olarak çalışan kişi sayısı sorulduğunda 1'i 1 kişi, 10'u 2 ile 5 kişi arasında, 15'i 6 ile 9 kişi arasında, 4'ü ise 10 ve daha fazla yanıtını vermiştir.

3.3. VERİLERİN TOPLANMASI

3.3.1. Veri Toplama Süreci

Öncelikle mevcut yüksek lisans tezinin tamamlanacağı 2022 yılında, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonu'nda gerekli izinleri almak için başvuru yapılmış ve gerekli izinler alınmıştır.

Araştırmanın verileri, Ağustos 2021-Ekim 2021 tarihleri arasında Sivas'a mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak üzere gelen 60 yaş üstü bireylerden elde edilmiştir. Araştırma etik ilkeler dikkate alınarak yürütülmüş ve araştırmaya katılan bireylerden aydınlatılmış olur alınmıştır. Bu yüksek lisans tezinin, veri toplama sürecine yönelik maddi harcamaları araştırmacının kendi olanaklarıyla karşılanmış olup herhangi bir birim veya kurumdan destek alınmamıştır.

Araştırmada nitel araştırma veri toplama tekniklerinden olan görüşme ve gözlem teknikleri birlikte kullanılmıştır. "Görüşme önceden hazırlanmış soruların belli bir sistematik dahilinde görüşülene sorulması ve cevaplarının alınmasını öngören sosyal bir etkileşimdir" (Böke, 2011, s. 279-288). Gözlem tekniği ise davranışların, bunların çevresinin ve etkileşimlerinin gözlemlenerek araştırılmasıdır.

Araştırmacı görüşmeler sırasında kendisinin oluşturduğu yarı yapılandırılmış görüşme formuyla birlikte çarpıcı ifadelerin ve gözlemlerin doğru ve etkili bir şekilde aktarılması için ses kayıt cihazından ve not defterinden yararlanmıştır. Araştırmacı görüşme süreci boyunca gözlemlerini de not ederek, analiz ve deşifreler sırasında bu gözlem notlarından yararlanmıştır.

3.3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmadan elde edilen verilere iki veri toplama aracıyla ulaşılmıştır. Araştırmanın amaçlarına uygun olarak araştırmacı tarafından formlar oluşturulmuştur. Bu veri toplama araçlarından ilki katılımcılar hakkında tanıtıcı sosyo-demografik bilgilere ulaşmak amacıyla oluşturulan Kişisel Bilgi Formu'dur. Kişisel bilgi formu ve görüşme formu, mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler için amaca uygun olarak ayrı şekilde hazırlanmıştır.

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu ile katılımcılara yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çocuk sayısı, gelir durumu gibi demografik özelliklere ulaşmak amacıyla tanıtıcı sorular yöneltilmiştir. Bu formda mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık, ekonomik, ulaşım, çalışma koşul ve özellikleri gibi verilere ulaşmak amacıyla sosyal güvence durumu, sağlık durumu, çalışılan tarım ürünü, günde çalışılan saat, öğün sayısı, tarım işinde çalışılan ay sayısı, ailede çalışan kişi sayısı, Sivas'a ve tarlaya ulaşımın nasıl sağlandığı gibi sorulara da yer verilmiştir. İsim ya da kimliğini ortaya çıkaracak özel bilgilere yer verilmemiştir.

Araştırmada kullanılacak diğer bir veri toplama aracı ise Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formudur. "Yarı yapılandırılmış görüşmeler bir görüşmecinin görüşme sırasında yer vermesi gereken bir başlık veya alt başlık ya da geniş soru listesi tarafından yönlendirilmektedir. Fakat görüşmecinin her bir özel görüşme durumunda uyması için soruların sıralamasında veya üslubunda değişiklik yapmasına izin vermektedir" (Krysik ve Finn, 2015, s. 193).

Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yemek yapma, içme suyu, sıcak su, elektrik, tuvalet, banyo,

gıda gibi ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı, çalışırken ne gibi sorunlar deneyimledikleri, sorunlarla nasıl baş ettikleri, devletin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı, sorunlarının giderilmesinde yapılandırılabilir hizmet ve politikaların ne olduğu gibi sorulara yer verilmiştir.

3.4. VERİLERİN ANALİZİ

Tüm görüşmeler katılımcılardan izin alınarak ses kaydına alınmıştır. Daha sonra ses kayıt cihazı ile elde edilen veriler deşifre edilerek, araştırmanın amaçları doğrultusunda analiz edilmiştir.

Nitel araştırma türü ile elde edilmiş olan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur ve yorumlanmıştır. Betimsel analizde “elde edilen veriler açıklanır, yorumlanır, neden sonuç ilişkileri irdelenir, birtakım sonuçlara ulaşılarak belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır” (Yıldırım ve şimşek, 2018, s. 239-240). Araştırmacı yarı yapılandırılmış görüşme formuna katılımcıların verdikleri yanıtlar çerçevesinde belirli temalar belirleyerek bulgular ve tartışma bölümü altında başlıklar oluşturmuştur. Bu başlıkların altına i ve dış yorum eklenerek bir değerlendirme yapılmıştır.

4. BÖLÜM: BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde ülkenin çeşitli yerlerinden Sivas iline mevsimlik olarak çalışmak amacıyla gelen 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Veriler kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama araçları ile toplanmış ve katılımcılara kartopu örneklemeyle ulaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyim, ihtiyaç ve sorunlarını anlayabilmek amacıyla, Sivas bölgesinde mevsimlik tarım işinde çalışan 60 yaş üstü bireylerle görüşme yapılmıştır. Bu bireylerin ihtiyaçları, sorunları, yaşam ve çalışma koşulları ile ilgili elde edilen bulgular, araştırma kapsamında yapılan gözlemler ışığında değerlendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır.

TÜİK (2021c)'in iş gücü istatistikleri verilerine göre “toplam istihdam oranının %17,0'si (5 milyon 21 bin kişi) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin yarısından çoğunun ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığı öngörülmektedir.” Bu kadar yoğun bir sektör olan ve çok sayıda çalışan bulunan mevsimlik tarım işçiliğinde pek çok sorun deneyimlenmesinin de kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgular ve tartışma bölümünde temalara ve temaların altındaki alt başlıklara yer verilmiştir. Bu bölümde mevsimlik tarım işçilerinin sağlık durumları ile ilgili bulgular, bakım ve barınma ile ilgili bulgular, çalışma koşul ve özelliklerine ilişkin bulgular, ekonomik durumlarına ilişkin bulgular, sosyal güvenliğe ilişkin bulgular, beslenme ile ilgili bulgular, ulaşım ile ilgili bulgular, eğitim durumu ile ilgili bulgular, sosyal dışlanma ile ilgili bulgular, yasalar, sosyal politika ve sosyal hizmetlere ilişkin bulgular ve mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözümüne yönelik beklentilerine ilişkin bulgular başlıklarına yer verilmiştir.

4.1. SAĞLIK DURUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları değerlendirildiğinde işçilerin sağlıklarını riske atacak birçok etmenin olduğu görülmektedir. Çadırlar yaşama elverişsiz

ve dış etmenlere karşı korunaksız mekanlardır. İçme suyuna erişimin kısıtlı olması, tuvalet ve banyonun çadırların dışına konumlanan sağlıksız ve hijyenik olmayan yapısı, çadırların yol kenarlarına ve toprağın üzerine doğrudan kurulması, ısınma ve elektrik olanaklarının yetersizliği, dengeli ve yeterli beslenmenin olmaması, işçilerin ağır ve kötü çalışma şartları düşünüldüğünde mevsimlik tarım işçilerinin ve yaşlı kesiminin sağlık sorunlarının olması kaçınılmazdır.

Sağlık durumu düzeylerini katılımcıların 1 kişi çok kötü, 5 kişi kötü, 19 kişi orta, 5 kişi ise iyi olarak tanımlamıştır. Sağlık durumunun çok iyi olduğunu düşünen katılımcı ise bulunmamaktadır. Katılımcılardan 26 kişi son bir yıl içerisinde sağlık sorunu yaşamışken 4 kişi herhangi bir sağlık sorunu deneyimlemediğini bildirmiştir. Son bir yıl içerisinde bir sağlık sorunu deneyimlediğini belirtenlerin 19'u bir sağlık kuruluşuna başvurmuşken 7 kişi ise herhangi bir tedavi almamıştır. Son bir yıl içerisinde sağlık hizmeti aldığını belirten 19 kişiye aldığı sağlık hizmeti sorulduğunda anjiyo olmak, ameliyat, hap kullanmak, çeşitli hastalıklar nedeniyle ilaç tedavisi, iğne tedavisi, krem kullanma, Covid-19 nedeniyle hastaneye yatma gibi cevaplar alınmıştır. Katılımcıların son bir yıl içerisinde deneyimledikleri sağlık sorunlarına ilişkin veriler Tablo 3'de ele alınmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Son Bir Yıl İçerisinde Deneyimledikleri Sağlık Sorunları

Sağlık Sorunları	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
Soğuk algınlığı	5	19,2
Böcek sokması	1	3,8
Zehirlenme	2	7,7
Güneş çarpması	3	11,5
Kaza	2	7,7
İshal	2	7,7
Zatürre/Bronşit	7	26,9
Tansiyon	5	19,2
Şeker	3	11,5
Kalp	3	11,5
Astım	7	26,9
Göz hastalığı	3	11,5

Deri-cilt hastalığı	1	3,8
Sırt, bel, boyun ağrısı	21	80,8
Diğer	2	7,7

WHO ve ILO (2021, s.36) 194 ülkeden verileri toplayarak 2000-2016 arasını kapsayan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre uzun çalışma saatleri ölüm riskini artırmaktadır. Haftada 35-40 saat çalışmak yerine en az 55 saat çalışmak kalp krizi riskini %35, iskemik kalp hastalıkları riskini ise %17 artırmaktadır. Dinh, Strazdins ve Welsh (2017, s.42) yürüttükleri araştırma neticesinde ise haftada 39 saatten fazla çalışan kişilerin sağlığını riske attığını belirtmektedir. Haftada 48 saat olan çalışma sınırının 39 saate düşürülmesinin sağlık için elzem olduğunu vurgulamaktadır. Mevsimlik tarım işçileri günlük 12 saati aşan sürelerde çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinin babadan oğula geçtiği ve çok küçük yaşlarda mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başlanıp yaşlılık dönemine kadar çalışma sürecinin devam ettiği düşünüldüğünde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin çabuk yıpranması, birçok hastalık bildirmesi ve mortalite oranlarının diğer bireylere göre daha yüksek olması kaçınılmazdır.

Araştırma kapsamında kronik hastalık oranlarına bakıldığında, katılımcıların 21'inin kronik hastalığı mevcutken 9'unun herhangi bir kronik hastalığı bulunmamaktadır. Katılımcıların 8'i tansiyon, 4'ü kalp, 4'ü şeker hastası, 4'ü kolesterol, 6'sı solunum yolları-astım, 14'ü ise kas iskelet sistemi hastasıdır. Katılımcıların mevcut kronik hastalıklarına ilişkin veriler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Mevcut Kronik Hastalıkları

Kronik Hastalık	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
Tansiyon	8	38,1
Kalp	4	19,0
Şeker hastalığı	4	19,0
Kolesterol	4	19,0
Solunum yolları-Astım	6	28,6
Kas-İskelet hastalıkları	14	66,7

Literatürde bulunan araştırmalar tablodaki verileri destekler niteliktedir. Bir araştırmaya göre çalışanların yarısından fazlasının en az bir kronik hastalığı bulunmaktadır (Erbörü, 2014, s.43). Yine başka bir araştırmaya göre hane reislerinin %75'i ve kadınların %60'ı en az bir kronik sağlık problemi yaşamaktadır (Geçgin, 2009, s.112). Aslan (2020)'ın araştırmasında ise işçilerin beyanlarına göre kronik hastalıklar arasında en çok psikolojik sorunlara rastlanıldığı ve psikolojik sorunlara sahip işçilerin çalışmakta zorlandıkları ifade edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların sahip olduğu kronik hastalıklara ilişkin verdikleri yanıtlar aşağıdaki şekildedir.

“Kronik hastalığım var. şeker, tansiyon, astım. Tarlaya gittiğim zaman zorlanıyom. Astım hastası olduğum için toz dumandan daha fazla etkileniyom. Tansiyonum da olduğu için güneşte duramıyom. Tarlaya da geliyom alışıyom yapabildiğim kadar.” (K4, 68)

“Sen benim halimi görüyorsun ablacım eğile eğile iş yapıyoruz, belim ne halde yav. Bel fitiği var çalışmasak olmuyor. alışsak olmuyor. Mecburuz. Zor ha bizim işimiz zordur ha.” (E10, 61)

“Mesela ben daha 50 yaşına varmamıştım ben takma takmışım. Dişlerim yok aha bir soğuk bir sıcaktan. Kimisi kalp krizi geçiriyor, kimisi beyin kanaması geçiriyor, kimisi yani kimisi ne bileyim yani hastalanıyorlar yani. Saymakla bitmiyor yani hocam, aklına ne gelirse yazabilirsin yani.” (E18, 60)

“Sağlık sorunu yaşıyorlar. Her gün hastanedeyiz. Yav soğuktan soğuk algnlığı, üşütme ne bileyim her türlü sağlık sorunları var. Herkesin sağlık sorunları oluyor, kiminin kolu ağrıyor, kiminin bacağı ağrıyor, kimisi öksürüyor kusuyor, kimisi midesi ağrıyor ne bileyim çok sorunlar oluyor.” (E8, 61)

Katılımcılar en çok deneyimlediği sağlık sorunlarından birinin soğuk algnlığı olduğunu belirtmektedir. Soğuk algnlığı o kadar normal ve alişılmış bir hastalık olmuştur ki birçok katılımcı soğuk algnlığını hastalık ve olağandışı bir durum olarak görmemektedir. Katılımcılar bu hastalığı hayatın olağan akışında karşılaştıkları ciddi olmayan bir durum olarak görerek normalleştirmektedir.

“İlla ki sağlık sorunu da yaşıyoz. Hava soğuduğu zaman çoluk çocuk mesela bazen üşıme şeyleri oluyor. Ama mecburen katlanıyoruz napacağız. Şimdi mesela çocukları bırakıpta işi bırakıpta gitsek aç kalırık mesela çocuklardan ayrılma şansımız da yok. Mecburen katlanıyoruz yani bunlara. Bu durumlarımız oluyor yani, sağlık sorunlarımız oluyor yani. Yazın daha iyi şimdi yani ama 9. 10. aya girdiğimizde çocuklarımızla sorun yaşıyoruz yani. Çadırda insan yani bu bölgede sorun yaşıyoruz illa ki.” (E4, 60)

“İlla ki rahatsız oluyoruz, yani sağlık sorunu tabi ki ev gibi değil yani. Soğuk alırsın grip olursun. Yani ev gibi yaşayamıyosun. İlla ki çadır neticede çadırdır yani. Gece de soğuk alırsın yani. Bir dışarı çık gel, bir ufak bir lavaboya gidip gelirsın gene o arada soğuk alırsın. Ama evin içinde lavabo olsa ev gibi o soğuğu alamazsın. Lavabo taa orada köşede lavaboya gidip gelenece tam soğuk alıyorsun.” (E9, 65)

Katılımcılar en çok sağlık sorunu deneyimleyen kişilerin çocuk ve yaşlılar olduğunu belirtmektedir. Özellikle yaşlılar buldukları yaşam dönemi gereği daha fazla ilgi ve bakıma ihtiyacı olan kesim olarak kötü ve zor çalışma şartlarında kendilerine gereken özeni gösterememektedir.

“Yaşlılar daha çok zorlanıyorlar. Yürüyemiyolar. Ağır şartlarda çalışamıyorlar. Kemik erimesi var, beli ağrıyoz geceleyin yatamıyor. Hani onlar daha zor. Daha çok zorlanıyorlar. Yatamıyorlar kalkamıyorlar. Hastahaneye gelemiyorlar.” (E13, 68)

“Birçok sorunlar oluyor öyle. Soğuk oluyo, sıcak oluyo. Toz toprak oluyo. Çocuklar zaten beni götürmüyor astım bronşitim deyi. Ben yapamuyom. Ben çadırdayım. Etkilenen yaşlı çok oluyor. Yorgunluk yaşıyorlar. Hasta olan oluyi, beli ağrıyan oluyi, bel fitiği olan oluyo. Dizlerinden ameliyat olanlar gidiyola onlar da sorun yaşıyorla.” (K11, 62)

“Susuzluk. Yağmurda soğukta sorun oluyor. Aslında çöldeyiz ha. Su bulmada odun bulmada sorun yaşıyoz. İlla ki yaşıyoruz yani. Böcek, yılan, kene sokması da oluyor. Hele yaşlı daha kötü. Yoruluyorlar hemen. Daha zorluk çekiyoz. Mesela bizim hanım şeker var, kolestrol var, sağlığı kötü.” (E5, 60)

“Yaşlı olan insan hele tabi ki daha çok sorun yaşar. Yaşlanınca insan yani şeyinden işinden gücünden düşer yani.” (E4, 60)

“Yaşıya çok daha zor oluyor. Yürüyemiyom işte. Diz ağrım oluyor. Güneşin altında çok kalıyoruz. Ellerim falan hep patlıyo mesela. Hep diken falan

batıyor. Sağlık sorunu çok. Güneşin altında durmamak gerekiyor ama mecburen duruyoruz çalışıyoruz işte.” (K3,60)

Kadınlar erkeklere göre daha fazla sağlık sorunu olduğunu ifade etmektedir. Kadınların çoğu hem tarlada çalışmakta hem çocukların bakımını yerine getirmekte hem de çadırda ev işleriyle ilgilenmektedir. Bu durum onların erkeklere göre daha fazla yorulmasına ve yıpranmasına yol açmaktadır. Erkek katılımcılar kadınların daha fazla yorulduğunu ve onların işlerinin kendilerinkinden çok daha zor olduğunu ifade etmektedir. Bu bulguya benzer olarak Okyay (2014, s. 68) kadın çalışanların, hastalığı olması ya da hastalık geçirmesi olasılığının erkek çalışanların 2,43 katı olduğunu araştırmasıyla ortaya koymuştur. Kadınların bu duruma ilişkin yanıtları aşağıdaki gibidir.

“Kiloluyum zor yani işim. Başım ağrıyo, tansiyonum var, kiloluyum, çok fazla şey yapamıyorum. Çocuklarım destek oluyı. Sağlık açısından çok sorun yaşıyoruz. Hem tarlada çalışıyoruz hem gelip ev işi yemek yapıyoruz. Zate yaşıyoruz, çok zorlanıyoruz yani.” (K2, 64)

“Bulaşık yıkıyorum. Yemek hazırlıyorum. Ufaklıklar evde varsa bakıyorum. Çadırlarda bazı ufak çocuklar evde kalıyo, yola falan gitmemesi için sağa sola kaçmaması için bu çocuklara mukayyet oluyom. Benim iş herkesten ağırdır. Onlar işe gidiyo, burada on tane çadır vardır, hepsi bana aittir. Ufak çocuklarda evde kalıyor yani. Ufak çocuklar mesela köpek var dışarda yola da kaçıyor. Mecbur daima çocukların arkasındayım. Bir onlara yemek ver, onların banyosu, temizliği. Akşama kadar onlar çalışır gelir, onların önünde tek bir iştir. Ama benim önümde çok iş var. Yemek yap, ekmek yap, elbise yıka, bilmem ne yap öyle bir durum yani. Bel fitiği var ben de zorlanıyorum. Ama mecbur ne yapacak. Yapacak bir şey yok mecbur yapıyoruz.” (K9, 65)

“Valla baya sorunla karşılaşıyorum. İşte araca binme inme. Sonra hastayım da zaten. Sağlık sorunu yaşıyım. Çadırda sıcakta çalışıyorum.” (K3,60)

Ağır ve kötü çalışma şartlarında yıllarca çalışan kadınlarda kadın doğum hastalıklarının ortaya çıktığını ve bazı kadınların çocuklarının olmadığını belirten katılımcılar olmuştur.

“Bazen hastalanıyoruz sudan. Başka nasıl diyim size böyle yani. İleriki zamanlarda hastalanıyoruz, astım oluyor, sonra bel fitiği oluyor. Bayanlarda yani yanlış anlamayın da bazı bayanlarda evlendikten sonra çocuğu olmayan oluyor. Çoğu şeyler oluyor yani.” (E13, 68)

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler uzun yıllardır aynı işte, zor ve kötü koşullarda yaşam sürmeleri ve çalışmaları, yaş almaları ve yıpranmaları neticesinde diğer yaş gruplarına göre daha fazla sağlık sorunu deneyimlemekte ve çeşitli hastalıklar bildirmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin tüm yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Nitekim Okyay (2014, s.68)'in yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre kişinin yaşı arttıkça hastalığı olması ya da hastalık geçirmesi olasılığının 1,04 katına çıktığı saptanmıştır. Kutlu (2011, s. 72-74)'nin yürüttüğü araştırmanın sonuçları ise bu bulguları destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmada gezici mevsimlik tarım işçilerinde herhangi bir hastalık varlığı bedensel alan puanını 10,4 kat, ruhsal alan puanını 4,7 kat ve ulusal çevresel alan puanını 2,9 kat olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin kronolojik yaşlarının daha yüksek, hastalıklarının daha fazla olduğu ve uzun yıllardır zor koşullarda çalıştıkları ve yaşadıkları düşünüldüğünde yaşam kalitelerinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Katılımcılar sağlık sorunları deneyimlediklerinde çalışmamakta veya daha az çalışabilmektedir. Çalışamadıkları durumlarda evlerine dönmekte veya geride çadırda kalmaktadır. Sağlık durumu nedeniyle diğer işçilere göre daha az çalışan yaşlılar ise ücret kesintisi yaşamakta ve bu onları ekonomik olarak zora sokmaktadır. Sağlık sorunu çok olan ve çalışamayacak düzeyde olan yaşlılar ve engelli kişiler çadırda kalmaktadır.

“Yani mesele bazen adamlar var kızı özürlü, oğlu özürlü, gelini özürlü ya da kendi özürlü ya da eşi özürlü mecbur. Burada imkanı yok, bir işi yok. Mecburen gelip orada çalışmaya, o hasta olan da çadırda kalıyor güneşin altında. Akşam eve dönene kadar o da orada kalıyor.” (E17, 61)

“Mesela çok yaşlı biz de çalışmıyor evde kalıyor. Bedensel engelli olan da evde kalıyor. Evde kaldıkları için çok sorun yaşamıyorlar. Ama yağmur, çamur, soğuktan daha fazla etkileniyo.” (E1, 64)

“Sağlık sorunu yaşıyoruz, o zaman da eve dönüyoruz geri. Güneşten baş dönmesi, mide bulanması böyle şeyler, tansiyon yükselmesi böyle şeyler yaşayınca eve dönüyoruz işi bırakıp. Yaşlılar günde 12 saat çalışacağını iki üç saat çalışıyorla. İki saat dinleniyorlar. Ona göre biçiyorlar ona göre para alıyorlar. Onlar yaştan dolayı dayanamıyorlar.” (K6, 64)

“Yoruluyoz yani çok...Hasta olanlar çalışmıyor. Yani onlar evde kalıyorlar. Hasta olanlar gidemez. Güneşe falan çıkamazlar. Yapamazlar yani. Biraz yorucu tabi ki. Fıstıkları silkelerken büyük bezleri kaldırıp indirirken çuvalları kaldırıp indiriyoz biraz zorluk var yani. Yaşlılar genelde tarlara gidemiyor bile mesela onlar mecbur evde kalıyorlar. Çocukları torunları gidiyor. Onlar çalışamaz. Bazıları yapabilenler gidiyor yardım ediyor yani çocuklarına.” (K7, 76)

“Yaşlılar daha çok zorlanıyorlar. Adam çalışmıyor ki. Hastadır. Mecbur geliyor. Gelmezse çoluk çocuk aç kalır. Mecbur çoluğuyla çocuğuyla tarlaya gidiyorlar. Tarlaya da gitti mi ister istemez zorluklarla karşılaşılıyor. Çalışmıyor. Hastadır adam. Bir kadın var mesela çalışmak için mecbur geliyor ne yapabilir. Onun da ne bir sağlık güvencesi var ne bir sosyal şeyi var, heç bir şeyi yok. Çalışmaya da mecburdur.” (E8, 61)

“Yaşlılar daha zorlanıyor. Gençler yine iyi yaşlılar daha rezil olur. El yok, yapamıyoz, çalışmıyoz, yoruluyoz, bazen elimize hiç para bile geçmezdi.” (K5,67)

Katılımcılar sağlık sorunları deneyimlediklerinde ekonomik durumlarının kötü olması, araç olmaması nedeniyle hastaneye ulaşım imkanlarının olmaması, işlerinin yoğun olması, hastaneden randevu alamamaları veya bu sürecin uzun olması gibi sebeplerle hastaneye erişemediklerini ifade etmektedir.

“Allaha şükür şu an hasta değilim ama güneş çarpması falan oluyor arada sırada. Şimdi buradan bir hastamız çıksa acil biz götüremeyik...Güneşte kalkmak çalışmak ayrı bir konu.” (E2, 71)

“Bir hastalık oldumu hataneye gidemiyoz. Helbet sorun yaşıyoz yani. Hastaneye ulaşabiliyoz grubun bir arabası var. Benim yok. Amca oğlunun var işte... Ruhsal olarak da bakarsan iyi değilim.” (E3, 62)

“İşte diyom ya mesele bazen günler var çocuklar hasta. Bazen mesele size söz vermişem bugün mercimek günü geldi mi bitmesi lazım. Hastalanıyor gelin hanımı ya da kendisi. Doktora gönderemiyoruz.” (E17, 61)

“Yaşlı olanlar için hele daha kötüdür. Hastalığı var sonra soğuk oluyor. Doktor olmuyor doktora gidemiyoz. Bir randevu aldığı zaman en az bir hafta sürer. Bir de nasıl gidip gelecez. Gel git yapması da çok büyük sorun...Gençlerin bile çalışma şartı çok kötü ki güneşin önünde sıcakın önünde.” (K1, 72)

Literatürdeki diğer araştırmalar bakıldığında; işçilerin yarısı hastalandıklarında izin kullandıklarını söylemiştir. Yarısına yakını ise hastalanmaları halinde izin verilse de ücret ve iş kaybı kaygısıyla kendilerinin izin kullanmayı istemediğini bildirmiştir (Erbörü, 2014, s.48). Sevinç (2015, s.80)'in yapmış olduğu araştırmaya göre işçilerin çoğu sağlık güvencesi olmadığı için hastaneye gitmemekte ve genelde kendi kendine iyileşmeyi beklemektedir. Keskin (2020, s.80) araştırmasıyla işçilerin daha çok güneş çarpması, çeşitli hayvanların (yılan, kene, akrep vb.) sokması, zehirlenme ve küçük aletlere bağlı kesikler gibi sağlık sorunları deneyimledikleri, bu hastalıklar nedeniyle izin kullanmadıkları ve herhangi bir sağlık kuruluşuna giderek tedavi edilmedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin iş kaza çeşitlerine baktığımızda en fazla “güneş çarpması, böcek, yılan, akrep sokması, zehirlenme, küçük aletlere bağlı kesik görülmekte olup, bu tür iş kazalarında izin kullanmamakta ve sağlık kuruluşuna gitmemekte; gittiği takdirde ücreti kesilmektedir (Keskin, 2020, s.80).

Bazı katılımcılar hastaneye erişebildiklerinde bile yeterli sağlık hizmeti alamadıklarını belirtmektedir. Kendisinin mevsimlik tarım işçisi olduğunu duyan sağlık çalışanlarının muayene etmeden ezbere ilaç yazdıklarını ve kişinin sağlık sorunu ne olursa olsun ağrı kesici ve kas gevşetici gibi hep aynı ilaçların yazıldığını ifade etmektedir.

“Bir incelemesi lazım bir tahlili yapmadan, film çekmeden, bir şey yapmadan, ultrason çekmeden, onu yapmadan bunu yapmadan böyle sadece bir ağrı kesiciyle gönderipte çadırlara yollamasınlar. Örnek geçenlerde burada bir bayan vardı apandisit ameliyatı olmuştu. Hastahaneye götürdüler bir tane serum yapıp da gönderdirler...Nasıl kendi kafana göre serum yapıp da gönderiyorsun. Belki apandisit ameliyatının bir yerinde gene bir yırtılma var. Tahmin yürütüp de ilaç vermesinler. En çok da şey yapıyorlar ben hastahaneye gittiğim zaman hastaydım işte gittiğim zaman benim sinüzit vardı bana bir tane iğne yaptılar az kaldı beni geberteceklerdi. Bir şey hakkını savunduğun zaman da sen yorulmuşsun ondan diyorlar. Hastahaneye gittiğin zaman hemen sen işçisin yorulmuşsun sana hemen bir tane kas gevşetici bir tane ağrı kesici parol. Ben zaten biliyom onların yazacağı ilacı önceden biliyom. Tamam git oldu bitti yani. Bir yarım saat rahatlıyor sonra gene sancılar devam ediyor.” (E13, 68)

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi (2021)'nin 2021 yılı İş Cinayetleri Raporundaki verilere göre; "2020 yılında en az 2427 işçi, 2021 yılında ise en az 2170 işçi hayatını kaybetmiştir. 2021 yılında iş cinayetlerinin istihdam biçimlerine göre dağılımına baktığımızda 1864 ücretli (işçi ve memur) ve 306 kendi nam ve hesabına çalışan (çiftçi ve esnaf) olduğu" görülmektedir. 2021 yılı sektör bazında işçi ölümlerini değerlendirdiğimizde %16 oranıyla inşaat ve yol, %16 ile ticaret, büro ve eğitim, %15 oranı ile ise tarım ve ormancılık sektörleri en fazla ölümün yaşandığı iş kollarıdır. İş cinayetlerinin nedenlerine göre dağılımlarına baktığımızda ise Covid-19, trafik-servis kazası, ezilme-göçük, yüksekten düşme ve kalp krizi nedeniyle ölenlerin oranlarının en yüksek olduğu görülmektedir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin raporunda da görüldüğü üzere mevsimlik tarım işçiliği iş kazası ve ölümlerin en çok yaşandığı sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. BAKIM VE BARINMA İLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırma esnasında mevsimlik tarım işçilerinin barındıkları çadırlara girme fırsatı edinilmiştir. Gözlemlerim neticesinde çadırların eski ve küçük olduğu, içeride tek bir bölümün bulunduğu, alanın hem oturma hem uyuma alanı olarak kullanıldığı, uyumak için araç gereçler, yemek ve temizlik malzemelerinin aynı yerde olduğu, yere incecik bir halının serilmiş olduğu, bazı alanların çıplak bırakıldığı ve çamurlu olduğu, içerisinin soğuk olduğu ve aydınlatmanın yetersiz olduğu bulgularına erişilmiştir.

Farklı araştırmalardan edinilen veriler de araştırmadan edinilen sonuçlarla benzerdir. Ata (2020, s.48)'nin araştırmasında mevsimlik tarım işçilerinin barınma imkanlarındaki yetersizlikler nedeniyle ortaya çıkan sorunlardan dolayı memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir araştırmada çadır reisleri en çok kaldıkları yerin ilkel olması, sıcağın ve yağmur gibi hava olaylarından olumsuz etkilenmeleri, tuvalet, banyo ve su konusunda sorun yaşamaları gibi konularda zorlandıklarını belirtmiştir (Geçgin, 2009, s.110-111).

ILO (2001)'nin 184 Sayılı Tarımda Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi'ne göre geçici ve mevsimlik işçilerin, tarımda sürekli işçilere sağlananla aynı güvenlik ve sağlık

korumasını almaları sağlanmalıdır. İşçiye ücretsiz olarak yeterli sosyal yardım tesisleri sağlanmalı ve işin doğası gereği işyerinde geçici veya kalıcı olarak yaşaması gereken işçiler için asgari barınma standartları sağlanmalıdır. Sivas bölgesinde bu standartların karşılanmadığı görülmüştür.

Katılımcıların 28'i çadırda yaşarken 2'si ise betonarmede yaşamaktadır. Konteynir veya barakada yaşayan katılımcı ise bulunmamaktadır. Barınma yerinde birlikte kaldıkları kişiler ise genellikle eş, çocuk, gelinler, torunlar, akrabalar, komşulardır.

Bu alanda yapılan farklı araştırmalar incelendiğinde araştırma sonuçlarıyla benzer şekilde tarım işçilerinin daha çok çadırlarda kaldıkları görülmüştür. Mevsimlik tarım işçilerinin tamamının çadırlarda yaşadıkları tespit edilmiştir. İşçilerin %97,8'inin barınma yerini kendisinin yaptığı, %2,2'sinin ise barınma yerini devletin karşıladığı tespit edilmiştir (Okyay, 2014, s.41-42). Başka bir araştırmaya göre ise araştırma alanındaki işçilerin neredeyse tamamı tarımda çalışmak amacıyla gittikleri Adana'da çadırlarda kalmaktadır (Sevinç, 2015, s.66). Bulut (2013, s. 69-70)'un araştırmasında katılımcıların çadırda değil, daha dayanıklı olduğu düşünülen betonarme yapılarda kalsalar da birçok sorun deneyimledikleri görülmüştür. Bazı deneyimledikleri sorunlar çadırda kalan mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunlarla benzerdir. Örneğin, işçiler yağmur ve soğuktan etkilenmekte, kaldıkları yerde sadece iki oda bulunmakta, bu odalarda kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yatmakta, mutfak olmadığı için hijyenik olmayan koşullarda dışarıda yemek pişmekte ve bulaşık yıkanmakta, yiyecekler uydukları odalarda durmakta, sıcak suya erişimleri olmadığı için odun ateşinde su ısıtılmaktadır.

Katılımcılara geçici barınma yerinde bulunan eşya veya eşyalar sorusu yöneltilmiştir. 3 kişi hiçbir ev eşyası belirtmemiştir. 4 kişi televizyon, 5 kişi buzdolabı, 2 kişi çamaşır makinesi, 24 kişi telefon, 1 kişi bilgisayar, 4 kişi traktör ve 16 kişi otomobil-minibüs bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların barınma yerinde bulunan eşyalara Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5. Geçici Barınma Yerinde Bulunan Eşyalar

Eşyalar	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
TV	4	14,8
Buzdolabı	5	18,5
Çamaşır makinesi	2	7,4
Telefon	24	88,9
Bilgisayar	1	3,7
Traktör	4	14,8
Otomobil-Minibüs	16	59,3

Katılımcıların çoğu (28 kişi) çadırda yaşamaktadır. Bu nedenle katılımcılar yağmur, kar, rüzgar gibi hava olaylarından daha çabuk ve daha sık etkilenmektedir. Sivas'ın iklim özelliği gereği akşamların soğuk gündüzlerin ise çok sıcak olması çadır gibi dayanıksız bir malzemede barınmaya çalışan tarım işçilerini olumsuz etkilemektedir. Katılımcılar çadırları dayanıklı ve yaşamaya elverişli olmadığı için barınma, ısınma, aydınlanma, beslenme, yemek yapma, çalışma, mahremiyet gibi konularda sorunlarla karşılaşmaktadır. Katılımcılar barınma yerlerinin çadır olması nedeniyle en çok üşüdüklerini ve bundan dolayı sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmektedir.

“Hava şartları zor zaten. Çok zor. Burada sorunlar işte soğuk oluyor. Çamurda işte bizim bir yerimiz yok.” (E8, 61)

“Örnek veriyorum şimdi çadır olmasa o kadar su yemeyecektik. Elektrik bize bir düzgün elektrik su olsa bu kadar hastalanmayacaktık...Kış şartları baya insanı zorluyor yani.” (E13, 68)

“Çadırda kalıyoz mesela o gün yağmur yağdı hep su kaçırdı. Çok fazla sorun yaşıyoz. Su sorunu, odun sorunu. Çok fazla sorunumuz var valla. Yani mesela yağmur yağdığı zaman naylon ya güneşte vurduğu zaman açılır, yağmur yağdığı zaman da içeri su kaçıır. Geçen rüzgar geldi çadırları etrafı hep toprak etti, yaş etti, aldı gitti. Elbiseler yaşardı.” (E1, 64)

“Dedim ya hocam bazen çadırlar yani aa bu sene bizim etrafımızdan çok yerden sel geldi, yağmur yağdı çadırlar gitti. Eşya falan hiçbir şey kalmadı mesela. Çok yerde iki sene önce gene aynı benim öz amcamın oğlu öldü mesele. Yani illa ki rüzgar olur yağmur yağar. O çadırlar komple sökülür

gider. Tarlaya gidiyöz akşamaca kimse yok çadırda akşam bir geliyöz ki çadırlar yok hiçbir şey kalmamış. İslanmış gitmiş.” (E17, 61)

“Neydek işte mecburluktan yaşıyoruz. Neydek zor sıkıntı bol ama neydek. İnan ki çadırda üşüyök ama neydek iyi kötü idare ediyök. Üşüyök işte çadırların içinde kalıyök iyi kötü. Üşüyök hemde nasıl. Yaşlılarda üşüyorlar ya bir yaşlı olarak çok üşüyorlar. Ama mecbur mecburluktan.” (K10, 65)

Literatürdeki araştırma sonuçları da bu bulguları destekler niteliktedir. Barınmada çadırlar kullanılmakta, çadırlar genellikle derme çatma ve düzensiz şekilde yapılanmaktadır. Çadırlar dış etkenlere dayanıklı değildir. Ankete katılanlar yaz dönemlerinde sıcakların, diğer aylarda soğğun ve yağmurun kendilerini olumsuz etkilediklerini, çadırlarının yağış karşısında dirençsiz olması nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir (Öztürk, 2019, s.17). Başka bir araştırma sonucuna göre doğrudan toprağın üzerinde kurulan çadırların, olumsuz mevsim koşullarına ve yabani hayvanlar gibi tehlikelere açık halde bulunduğu belirtilmiştir. Çadırların korunaksız ve dirençsiz yapısı yağmur, fazla sıcaklık, rüzgar gibi hava olayları karşısında işçilerin çaresiz kalmasına sebep olmaktadır. Yoğun yağış durumunda çadırların içleri sularla dolmakta, her yer çamur olmakta ve çadır alanlarını yaşanamayacak hale getirmektedir (İnal, 2021, s.54-55).

“Çadır soğuktur biliyor musun? Kalkmak yakmak ondan sonra çok soğuk olur yani. Kolay değil. Ama mecbur hep mecburdan yapıyoruz. Ya bazen soğuk oldu mu mesela o gün çocuk soğuk oldu, hastahaneden iğne yaptırıldı. Sağlıkçı da gelmiyor. Biz gitmesek kimse gelmiyor.” (E10, 61)

“Biz de fakirlik biliyorsun biz de mülteci gibiyik. Yani altı ay dışarıdayız dört ay evdeyiz. Karda soğukta sıfır altında, on derecede, on beş derecede yaşıyoruz burada yani. Sağlık sorun olunca arkadaşların arabaya biniyoruz getiriyoruz. Böyle yaşlı oldu mi hastalık olur soğuk alır. Çocukta alır herkes alır. Soğuktan herkes bu çalışma gündüz baya yoruluyorlar güneşten de gece gelince soğuk sıcak oturacak yatacak yeri yok. Isınmak için ya ateş yakıyor ya odun yakıyor. Biraz önce hepisi dışardan odun yakıyordu. Sabah erken kalkıyorsun zor soğukta her şey zor.” (E6, 66)

“Valla biz perişan olmşuz ha. Halimiz hal değil. Doğru düzgün ne yemek yiyoruz. Doğru düzgün ne sen yiğenimsin ne banyo yapabilirik. Ne doğru düzgün yatmak oluyor. Doğru düzgün valla bu soğuk suyla akşam yüzümüzü

yıkadık hemen çadıra yemek yedik. Bizim yaptığımız bu hayvan gibidir ha. Bizim yaşantı sıfır ha sıfır yaşantı. Sanki biz insan değiliz. Devlet tarafından biz insan değiliz ha. Vallahi bizim halim hayvanlardan farkı yok yani. Biz de insanız ya biz de Türkiyeli değil miyiz? Benim hakkım yok mu?” (E10, 61)

“Çadırda şimdi konteynır olsa çadırdan daha iyidir. Çadır soğuktur. Mesela rüzgar oldu mu çadır garantisi yok. Veya elektriğin gitmemesi için onunda garantisi yok. Rüzgar var yağmur var. Mesela bu arkadaşların çadırı burada açıktadır. Geçen gün de dün akşam ceyranları gitti. Karanlıkta kaldı sabaha kadar. Aha biz gittik bir üçlü priz çarşıdan aldık. Yine hiç olmazsa mesela soğukta kalmasın. Ufo elektrik soba yaktırsın.” (E9, 65)

“Elektrik yok su yok mecbur. Çadırda yatıyon toprak üstünde soğukta yaşta bir yatıyın her yer çamur yaş oluyor yani. Yani şuraya bir ince bez sersen nolur ki belin boynun tutulur yani.” (E2, 71)

Katılımcılara tarım işinde çalışmak amacıyla gittikleri Sivas'ta yemek yapma, içme suyu, sıcak su, elektrik, tuvalet, banyo, gıda vb. gibi temel ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları sorusu yöneltmiş olup yanıtlar aşağıdaki gibidir.

Katılımcılar yemeği odun, tezek ve çalı çırpı toplayıp ateş yakarak, tüple, ocakla kendi imkanları ile yapmaktadır. Sıcak su yemek yapılırken kullanılan araçlar ile su ısıtılarak elde edilmektedir. Katılımcılar buzdolaplarını getiremedikleri için bozulabilecek gıdaları az az almaya çalıştıkları ve sık sık bozulan gıdaları çöpe atmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. İçme suyuna köylerdeki çeşmelerden, kuyulardan, yer altı suyunu sondaj yapılmasından elde edilen suyun bidon veya tankerlere doldurulması ile ulaşıldığı ifade edilmiştir.

“Yani yemek için ateş yakıyoruz tencere var. Tezek var. İçme suyu yer altından çıkıyor. Çeşme var. Sıcak suyu yani büyük kazanlar getirmişiz ateş yakarak.” (E1, 64)

“Yemeği odun ateşinde tüple yapıyoruz. Ne bulursak. Vallahi içme suyunu tankerden su içiyoruz. Vallah sıcak su ısıtıyoz yemekteki gibi... Yiyecek vallaha hava da soğuk diye şu an bir şey olmuyo yani. Sıcak olursa ama bozulur vallahi.” (E10, 61)

“Bizim ocaklarımız var bizim her yerden getiriyoruz. Bize kamyonlan odun getiriyorlar. Bizim ekmek zaten çalıştığımız yer veriyö. Somun bize adam başı 3-4 tane olacak kadar bize veriyö, biz alıyöz yani. İçme suyunu bizim sontaj ver mesela bize hortum çekmiş bir aileye iki aileye mesela su bidonları var. Yanımızda sontaj var, 50 metre önümüzde sondaj var. İşçiler için şantiyeler için su imkanı var. Biz gelmeden önce bizim hazırlığımızı yapıyorlar. Sıcak su bizim ocaklarımız var, ateş, odunlarımız var... Buzdolabımız var ondan gıda sıkıntı yok.” (E12, 67)

“Yemeği odunda yapıyoruz. Başka yapacak bir şey yok. İçme suyu tankerden içiyoruk... Bizim yiyeceğimiz günlük. Ben sebzeği götürürüm 3, 4, 5 kilo. Zaten çadırda sıcakta kaldı mı, domates alıyom kilo 8 milyon iki gün çadırda kaldı mı pişiyor.” (E14, 63)

Barınma yerinin çadır olması neticesinde birçok sorun deneyimlenmekte bu sorunlardan biri de yemek yapma ve beslenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir araştırmaya göre işçilerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarını %31,1’i tarla sahipleri, %4,4’ü aracı ve %57,8’i ise kendileri karşılamaktadır (Şimşek, 2020, s.52-53). Başka bir araştırmaya göre ise ankete katılan mevsimlik tarım işçilerinin tamamının yemeklerini kendilerinin yaptığı belirtilmiştir (Kara, 2021, s.38).

Mevsimlik tarım işçilerinin deneyimlediği diğer bir sorun temiz suya erişimdir. Bir araştırmada yapılan görüşmelerde hiçbir çadır alanında temiz su bulunmadığı gözlemlenmiştir. İşçiler su ihtiyaçlarını derelerden veya kanallardan karşılamaktadır (İnal, 2021, s.58). Başka bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı alanlarda katılımcıların %43,4’ü temiz su bulunmadığını belirtmiştir (Keskin, 2020, s.70). Diğer bir araştırmaya göre ise mevsimlik tarım işçileri içme suyunu genel olarak çeşmeden karşılamaktadırlar. Sahada yapılan gözlemlerde diğer diye cevap veren işçiler içme suyunun işveren tarafından taşıma tankerler ile karşılandığını belirtmişlerdir (Öztürk, 2019, s. 16).

Katılımcıların elektriği nasıl elde ettiklerine ilişkin yanıtlarına baktığımızda elektriğe ulaşmaları olmadığı için her işlerini hava kararmadan yapmak zorunda olduklarını bildirenlerin yanı sıra güneş enerjisi panelleriyle, arabadaki aküden çekerek, şantiyenin elektriğinden, fenerlerle, lüküs (gaz) lambaları ile, trafodan çekerek gibi yanıtların verildiği de görülmektedir.

“Elektrik genelde olmuyordu. Köye yakınsak oradan çekiyoduk. Yoksa yok yani.” (K5, 67)

“Elektrik yok kızım. Akşam karanlık çökmeden her işimizi bitirip oturuyoz çocuğum.” (K8, 70)

“Elektriği burada herkes kendinden, kablodan, evden çekiyor. Şantiye ya bura şantiyenin elektriğinden faydalanıyorlar.” (E6, 66)

“Elektrik işte güneş paneli. Kimisi lüküslen. Eski el fenerleri ile işte bir şeyler yapıyoz.” (E8, 61)

“Elektrik burdan normalde bizim burdan çalıştığımız şantiyeden üç yüzlük trafo var. Bizim ceyrandan sıkıntı yok evet trafodan panı getiriyoz bizim çadırların yanına kuruyoz, ceyran çadırlara dağıtıyoz.” (E12, 67)

“Elektrik yok. Fenerlerlen idare ediyok biz.” (K11, 62)

“Elektrik de bazensi oluyor, çekiyor, hazırlıyolar trafodan bazensi hiç olmuyi, aküden yapıyoz.” (E16, 62)

Sivas'ta elektriğe erişim çadırlara çeşitli yollarla çekilen elektrik ile sınırlı şekilde sağlanmaktadır. Katılımcılardan biri tarla sahibinin elektriği çadırlara kaçak yollarla çektiğini, kendilerinin bunu bilmediklerini, yetkililer geldiğinde tarla sahibinin suçu işçilere attığını ve bu nedenle ceza yediklerini aşağıdaki sözlerle anlatmaktadır.

“Elektriği vallaha hocam elektriği ben kaç yıldır gidiyordum bu sene birisi bize elektrik verdi. Sonunda yani böyle yamuk insanlar da var. Sonunda pek farkına vardık. Adam bize kaçak elektrik vermiş. Halbuki biz dedik belki adam bize evinden vermiş. Adam bize kaçak elektrik vermişti. Sonra geldi ceza meza yapmıştı. Adam bu sefer bizi arkadan hançerlemeye başladı. Dedi bunlar kendileri bağlamış benim haberim yok.” (E18, 60)

Bir araştırmaya göre alan çalışması boyunca gidilen çadırların yalnızca beş tanesinde elektrik bulunmaktadır. İşçiler ısınma ihtiyaçlarını odun sobaları ya da tenekelerin içerisinde odun yakarak karşılamaktadırlar. Odun ihtiyaçları ise tarla kenarlarından ormanlık alanlardan temin edilmektedir (İnal, 2021, s. 59).

Katılımcılar banyo ve tuvaleti kendi imkanları ile barınma alanlarının yanına kurmaktadır. Bazı katılımcılar tuvaleti ayrı şekilde kurmamakta olduklarını ve tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için çevreyi kullanmakta olduklarını belirtmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçilerinin barındıkları alanlarda devletin inşa ettiği portatif tuvaletlere rastlanmamıştır. Tarım işçileri kendi imkanlarıyla bir alanı kazmakta, etrafına odundan şerit çekmekte ve naylonla çevirmekte, tuvalet ihtiyaçlarını bu şekilde gidermektedir. Tuvalet olarak kullandıkları alanda tuvalet kağıdı, peçete ve su bulunmamakta, alan temizlik ve sağlık koşullarına uymamaktadır.

“Banyo tuvalet de banyo leğende yıkaniyoz. Tuvalet her yer tuvalet.” (K2, 64)

“Banyo kurarık. Böyle bir banyoloğumuz var dikiyok brandadan. Kuruyok şöyle kenara. Herkes gidip banyosunu yapıp yapıp çıkıyo işte. Bizim iş rezillik çocuğum.” (K8, 70)

“Tuvalet banyoyu ağaçlan mağaçlan kimisi demirlen seyyar yapıyorlar.” (E8, 61)

“Tuvalette biz yeri kazmışık. Dört tahta böyle yuvarlak yapmışık hertarafı, bir çadır gibi şeyle çevirmişik kimse görmesin diye. Orada yapıyoz yani tuvalet. Başka bir şey yok. İşçilere olacak bir yer yani, burada böyle hazır banyo yanında, tuvalet yanında, çamaşır bulaşık yeri yanında öyle bir şey bir durum yok. El ile elbiseleri yıkıyoruz. Herhangi bir imkan başka yok yani.” (E9, 65)

“Tuvalet banyoyu bazı yerlerde var ama genelde tuvalet olmuyor. Mecbur uygun nere bulursak iki dakika da çakıyoruz kullanıyoruz.” (E14, 63)

Araştırma sonuçlarıyla benzer olarak İnal (2021, s.56) araştırmasında mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşadıkları mekanlarda sağlık ve hijyen koşullarına elverişli tuvaletleri bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buna göre işçiler tuvalet ihtiyaçlarını çadır bölgelerine yakın açık alanlarda ve genellikle dere kenarlarında ilkel yöntemler ile toprak kazıp, etrafını bezlerle kapattıkları, derme çatma yerlerde karşılamak zorunda kalmaktadırlar. İşçilerin banyo yapabilmek için de sağlık koşullarına uygun alanları bulunmamaktadır.

Katılımcılar buldukları bölgeye banyoları kendileri kurmaktadır. Küçük bir alanı çadırla veya bez parçasıyla çevirmekte, odun ile yaktıkları ateşte su ısıtmakta ve o alana bidonlarla su taşıyarak duş almaktadır. Banyo yaptıkları alanda aydınlatma ve ısıtma için herhangi bir araç bulunmamaktadır. Banyo yapılan alan ise yeterince temiz değildir. Bu nedenle barınma yerinin çadır olmasından kaynaklı olarak banyo yapmak başlı başına bir sorun olmaktadır.

“Bir aydan her aydan bir yerdeyiz. Her yerde konteynır yok ki. Yani devlet her yere yapmamış. Her yerde olsa yani yıkanmak için de daha kolay olur. Su olur. Daha kolay olurdu yani. Bir üç günde dört günde biz kendimiz yıkanmazsak çalışamayız. Çünkü tarlada çalışıyorsun ya mesela bazen rahatsan haftada bir yıkanıyorsun ama tarlada çalıştın ya iki üç günde bir yıkanmak gerek. Yoksa çalışamazsın. Devamlı onun sorununu yaşıyoruz.” (E3, 62)

“Çadırdaki yav her türlü sorun var. Elektrik sorunu var, su sorunu var, yemekhanedir mutfaktır ondan sonra sürekli don sonra sıcak su olmadığı için sürekli banyo için.” (E19, 67)

İşçiler gün boyunca yoğun şekilde çalışmakta ve terlemektedir. Çadırlara döndüklerinde banyo yapma ihtiyacı doğmakta fakat su, sıcak su, temizlik malzemeleri ve banyo yapılacak alana erişim sınırlı olduğu için her gün banyo yapamamakta, işçiler sırayla banyo ihtiyaçlarını gidermektedir.

“Yani 10 günde bir banyo valla inan hiç 9 gündür çalışıyoruz banyo yoktur ki banyo yapasın...Sıcak su aha bak ateşle. Aha bak biz 9 kişi 6 kişi çalışıyoruz ufak çocuklarlan. Biz sıra ile bir gün ben banyo yapıyorum. Diğeri yarın akşam yapıyor. Diğeri öbür akşam yapıyor. Sıra bir haftada bir bize geliyor. Bak biz bu ailede iki aileyiz ufak bir çadırı banyo yapmışık. Orada banyo yapıyoduk ama orada artık soğuk oluyor yani. Ceyran yok. İnsan karanlıkta banyo yapabilir mi ki. Ama mecburen yapıyoruz.” (E9, 65)

İnal (2021, s.57) tarafından yapılan araştırmaya göre banyo yapabilmek için gereken su aile üyeleri tarafından ve genellikle kadınlar tarafından taşınmaktadır. Suya ulaşımın zor olması, durumu daha da zor hale getirmekte bu nedenle işçiler sürekli banyo yapamamaktadır.

Yemek yapmak, sıcak su elde etmek, ısınmak ve banyo yapmak amacıyla kullanılan oduna erişimin sınırlı olduğunu ve bu konuda sorun yaşadıklarını belirten katılımcılar bulunmaktadır.

“Yemeği kendimiz tüpten sonra odunları getiriyöz ateşle genelde odunda. Mesele odunda çok zorluklar oluyor. Odunu bazı insanlar vermiyor. Buralarda bazıları veriyor da bazı yerlerde vermiyorlar. Ondan çok zorluklar çekiyor millet.” (E8, 61)

“Yemeği odundan tezekten. Mesela Sivas tarafına gittiğimiz zaman misal Sivas Gürün tarafına gittiğimiz zaman o tarafta pek yerde odun yok. Mesela nohut zamanında sekizinci ay civarında. Oralarda tezikle falan yemek pişiriyoruz. Mesele Yozgat bölgesinde odun var. Orada odunları pişiriyoruz. Mesele Kayseri tarafında gene orada odunlar buu mobilya falan yapıyorlar ya kırıntı falan odunları ağalar bize getiriyor. Yemek ekmek ne pişiriyoruz.” (E17, 61)

Katılımcılar çadırlarında sık sık böcek, kene, yılan, akrep ve örümcek gibi hayvanlarla karşılaşmaktadır.

“Burada kene de oluyor da zehirli değil diyorlar yani. Başka herhangi bir hayvanla karşılaşmıyoruz. Yılan da oluyor o da zararsız. Sadece bize bir çadır yeri bu konteynır yapsaydı bize daha iyi olurdu.” (K1, 72)

“Yav hocam yani insan yalan konuşmasa insan kendi elini vicdanına koysa 6 ay çadırda hep çölde, yilandan, domuzdan, akrepten, keneden yani ne desen var yani, yalan yok demeye gerek yok. Bir insan her şeyi yani şöyle gözünün önüne getirdiği zaman düşünmek lazım yani. Ne desen var.” (E17, 61)

“Yav nasıl söyleyeyim afadersin bir hayvan sürüsü gibi yaşıyoruz. Selden korkuyoruz. Bazıları arkadaşlarımızın çadırlarını sel götürüyor. Sinekten korkuyoruz. Hani meseleyin yilandan korkuyoruz. Sıçandan korkuyoruz. Her türlü şey var. Akrepten korkuyoruz. Kimisi akrep ısırır. Nasıl söyleyeyim kimisi iş kazasıyla ölür.” (E18, 60)

Katılımcılar çadırların küçük, yaşamaya elverişsiz ve mahremiyeti korumayan alanlar olduğunu belirtmektedir. Tarım işçileri geniş aileleri, akrabaları veya komşuları ile sıkışık şekilde kalmak durumunda kalmaktadır.

“Ekonomik mesela nasıl. Hayır geçim tam veremiyor bize. Mesela biz çok kişiyiz sadece bir çadırımız var. Birlikte yatmak zorundayız. Karı, koca, çocuk, eş erkek hep bir arada kalmak zorundayık.” (K2, 64)

“Evi sıcak tutsun diye yani. Şimdi konteynır olsa ev olsa daha iyidir ama çadırın şartı bellidir. Yani 10 kişi küçücük aha burada yaşıyoruz.” (E9, 65)

4.3. ÇALIŞMA KOŞUL VE ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Katılımcıların tarım sektöründe kaç yıldır çalıştığına ilişkin verilere bakıldığında; 2 kişi 9-12 yıldır, 5 kişi 13-16 yıldır, 23 kişi ise 17 yıl ve daha fazla zamandır çalışmaktadır. Yanıtlarda 0-12 ay, 1-4 yıl, 5-8 yıl seçeneklerini işaretleyen kimsenin olmadığı görülmektedir. Eğitim seviyesi düşük olan, bir hayvan veya araziye sahip olmayan mevsimlik tarım işçileri, kışın iş bulmakta zorlanmakta ve bu nedenle işçiler çalıştıkları dönemde kazandıkları parayı yılın geri kalan kısmında harcamaktadır.

Katılımcıların 24’ü yaşamları boyunca tarımdan başka bir sektörde çalışmamıştır. Geri kalan 6 kişiden ise biri çobanlık, üçü hayvancılık, biri kamyonculuk, biri tekstil işinde çalışmıştır.

Nitekim Erbörü (2014, s.44)’nün 2014 yılında yürüttüğü araştırmaya göre mevsimlik tarım işçiliği işçilerin %79,5’inin ana mesleğidir. İşçilerin %78,3’ünün ise ikinci bir işi bulunmamaktadır (Sevinç, 2015, s.61). Bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin neredeyse tamamının yıl boyunca sadece tarım işi ile uğraştıkları belirlenmiştir (Öztürk, 2019, s.18). Yapılan başka bir araştırma mevsimlik tarım işçilerinin %83,7’sinin kışın çalışmadığını belirtmiştir. İşçiler işin yoğun olduğu mevsimlerde aralıksız çalışarak kışın iş bulamadıklarında yazın elde ettikleri gelir ile geçinmektedir (Keskin, 2020, s.68).

Katılımcılara bu işi yapma sebepleri sorulduğunda geçimsizlik, yoksulluk, başka yapacak işin olmaması, mal, mülk veya arazilerinin olmaması, maaş, emeklilik gibi başka bir gelirlerinin olmaması, devletin bir yardımı olmaması gibi yanıtlar alınmıştır. Bu yanıtlar aşağıdaki gibidir.

“Bir şeyimiz yok ki. Bir şey yok. Ne aracımız var ne iş sahası var ne bir şeyimiz var. Yani kıştan gidip burada ne zaman ki işimiz biter gidek 3 ay da Urfa’da kalıyık. Orada işimiz yok, aramız yok, mülkümüz yok.” (E2, 71)

“Geçimsizlik. Mevsimcilikten başka bir işimiz mi var? İşimiz olmadığı için. Kışın da mesala şeyimiz yok artık yaşımız da geçmiş. Kışın mesela buradan kazandığımızı kışın yiyoz, gene aç kalıyoz. Yaa bir gelirimiz yok yani ondan yani. Sigortalı değiliz, maaşlı değiliz. O kadar 10 nüfus varız. Kışın hiçbir şey yapmıyoz.” (E4, 60)

“Çaresizlikten kızım yoksulluktan. Olsa ben bu yaşta çalışır mıyım? Bu yaşta ben de çalışmaya geldim. Yoksulum ki. Aldığım aylık ev kirama yetmiyor. Ev kirası veriyom kızım. Oğlum mahkum oğluma gönderiyom kızım. Nolacak 600 700 milyon 800 milyon.” (K8, 70)

“Yav tarım işçiliği sebebi bizim tarlamız yok iş yeri yok. Yani adam ne yapacak zaman oldu mi 4, 5. aydan Urfa’dan çıkacak. İşçi tarım da çalışacak. O da bir geliri yok, bir emekliliği yok. Yani genel olarak mecbur kalıyor. O yüzden buralara çalışmaya geldik.” (E6, 66)

“Başka gelirimiz yok. Gelir olmadan mecbur çalışcaz. Çalışmazsak gidip hırsızlık mı yapalım? Dilenelim mi. Geçim sağlamak için mecburi.” (E8, 61)

“Bir şey yok ki. İuu mecbur geliyoruk. Mecbur çalışmadı mı olmuyor ki mecbur çalışcaz. Çalışmasak aç kalacağız. Millete muhtaç olmamak için. Devletten bir yardım ne gelmediğinden de mecbur gelip tarlada çalışacağız. Kimseye muhtaç olmamak için.” (E10, 61)

Bir araştırma sonucuna göre bu alanda çalışanlar, mevsimlik tarım işçiliği yapmalarının nedeninin devletin politikaları olduğunu düşünmektedir (Sevinç, 2015, s. 127-128). Başka bir araştırmada mevsimlik tarım işçilerine bu işi yapma nedenleri sorulduğunda yarıdan fazlası hanenin yaşamını sürdürmek yanıtını verirken, diğerleri ek gelir elde etmek veya başka bir mesleğin olmaması yanıtını vermiştir (Şimşek, 2020, s. 94).

Yine başka bir araştırmaya göre bireylerin mevsimlik tarım işçiliği yapmalarındaki temel etkenin kısıtlı ekonomik kaynak, tarım işçiliği dışında kayıtlı ve güvenceli işlere erişememe ve bilgi, deneyim, vasıf gibi işgücü piyasasında yüksek gelir getiren işlere erişim için gereken niteliğe sahip olmamaları olarak ifade edilmiştir (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019, s.71).

Bazı katılımcılar Urfa'ya yeterince yatırım yapılmadığı ve orada tarlalarına su verilmediği için tarım işçisi olduklarını belirtmektedir.

“Şimdi memlekette herhangi bir sigorta işi yok. Fabrika yok. İnsanın bir sermayesi bir önünde sermaye olmadı, para olmadı, bir dükkan bir iş yeri açmazsan adam ne yapacak mecbur. Yeşil kartla geçiniyorsun. Mecbur tarım işine gideceksin...Yani herhangi bir devlet tarafından bir imkan bize verilmediği zaman, bir tanımadığın zaman bir şeyleri mecburen bu elimizdeki işi yapıyoruz. Başka bir alternatifimiz yok. Burdan başka bir çaremiz yok yani.” (E9, 65)

“Şimdi bizimlen Atatürk barajının arası 30 kilometre var. Atatürk barajını çekmiş direkt Mardin'e çekmiş. Oradan bize su verme şansı yok oradan. Bizim tarlalarımız var bizim arazilerimiz var. Şimdi eğer bize su imkanı tanısaydı bizim işimiz burda yoktur. Şimdi bizim tarlalar kurudur. Mesela ben geçen sene 600 dönüm arpa ekim, hiçbir şey olmadı yağmur yağmadığı dolayısıyla ekinler olmadı.” (E12, 67)

“Nedeni şu şekilde yani. Çalışmazsak aç kalacaz. En basiti o yani. Ekmek paramızı çıkarmak için. Yani şu şekilde oradaki fabrikalar yani diyelim Şanlıurfa'da yatırım olsaydı benim tarlam buradan daha fazla. Ama su yok o yok bu yok. Olmadığı için mecburen geliyoruz. Burada kurak ama su çekiyorlar. Oraya da su verselerdi böyle olmayacaktı. Masraf yapmıyorlar.” (E13, 68)

“Mesele bir bizim bölgede yani herhangi bir fabrika bir yan gelirimiz bir şeyimiz yok. Devletten bir mesele iş imkanımız yok. Mesele benim çocuklarım iki üç tane okudu ama normal okulu yarıda bıraktılar. Yani bir fabrika olmadığından dolayı bir yan gelirimiz.” (E17, 61)

Katılımcılar Sivas'a farklı şehirlerden mevsimlik göç yapmışlardır. Buna göre katılımcılardan 1 kişi Adana'dan, 1 kişi Mersin'den, 2 kişi Osmaniye'den ve 26 kişi ise Şanlıurfa'dan tarımda çalışmak amacıyla Sivas'a göç etmişlerdir. Tarım işçilerinin göç ederek tarımda çalıştığı iller Sivas, Antalya, Kırşehir, Konya, Isparta, Manisa, Çorum, Yozgat, Kayseri, Gaziantep, Adana, Malatya, Tokat, Ordu, Samsun, Aydın, Nevşehir, Balıkesir, Afyon, Bursa, Şanlıurfa, Mersin, İzmir, Kahramanmaraş'tır.

Farklı araştırmalar incelendiğinde iş gücünün büyük bölümünün Şanlıurfa'dan geldiği görülmüştür. Söz konusu araştırmalardan birine göre mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların geldikleri iller sırasıyla; Şanlıurfa, Diyarbakır ve Kahramanmaraş olarak belirlenmiştir (Okyay, 2014, s.49). Yine başka bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin en fazla Urfa'dan geldiği görülmektedir (Keskin, 2020, s. 54).

Çavuşlar iş bulmak, yevmiyeler, barınma ve ulaşım masrafları konusunda tarla sahipleriyle pazarlık yapmak, işçilerin yevmiyelerini dağıtmak, elektrik ve su gibi ihtiyaçları karşılamak, ulaşım, barınma, sağlık, beslenme ve ekonomik sorunlar yaşandığında sorunların çözümünde aktif rol oynamak gibi sorumlulukları yerine getirmektedir. Çavuşlar iş ve işçi bulma, tarla sahiplerine ucuz işgücü bulma, kıt kaynaklara sahip ve yetersiz hizmete erişimi olan kişilere iş olanağı sunma, işçileri temsil etme ve haklarını savunma, sosyal güvenliğin bazı unsurlarını yerine getirme, işçilerin denetimini sağlama ve kontrol etme gibi işlevleri yerine getirerek işsizlik, güvencesizlik, ücretlerin ödenmemesi ve vaat edilenlerin yerine getirilmemesi gibi riskleri en aza indirmektedir. Araştırma sonuçlarına göre işçilerin %40'ı işi kendileri tarla sahipleriyle direk iletişime geçerek bulmaktadır. Bu kişiler uzun süredir aynı tarla sahipleriyle çalıştıklarını, birbirlerini tanıdıklarını, aralarında samimi ilişkilerin kurulduğunu ve enformel ilişkiler yoluyla güvenerek bir çavuşun denetimi altında olmadan kendi başlarına çalışabildiklerini belirtmişlerdir.

Bir araştırmaya göre katılımcıların neredeyse yarısı çavuşlar vasıtasıyla işi bulduğunu belirtmiştir (Şimşek, 2020, s. 102). Okyay (2014, s.49)'ın araştırmasına göre ise araştırmaya katılan tarım çalışanlarının %70,9'u çavuş aracılığıyla işi bulmuştur. Bir araştırmada katılımcıların işi bulana neredeyse tamamının aracılar cevabını vermesi mevsimlik tarım işçilerinin işi bulmalarında aracıların etkin rolünü bir kez daha göstermektedir. Mevsimlik tarım işçileri kendi başlarına çalıştıklarında tarla sahibinden çoğu zaman ücretlerini alamadıklarını, tarla sahipleri karşısında kendilerini güçlü görmediklerini, bu gücü aracılarda bulduklarını ve tarla sahibi yevmiyelerini vermese bile aracıların ödemeyi kendilerine yaptığını belirtmektedir (Keskin, 2020, s.60). Başka bir araştırmada ise işçilerin %83,7'lik kısmı aracılar vasıtasıyla işletmeleri bulduklarını belirtmişlerdir. Aracıların sezon başlamadan tarladaki mahsul durumuna göre işçi sayısı

belirleyip işçileri getirdiklerini, tüm sorumluluğun aracılar da olduğunu ve olası bir sorun olduğunda kendilerinin aracılarla iletişime geçtiğini belirtmiştir (Aslan, 2020, s.58).

Görüşme yapılan işçiler çavuşların kendilerine ücret garantisi sağladığını, aracıl arın tarla sahibiyle çalışma koşullarını düzenlediğini, ihtiyaç duyduklarında kendilerine çavuşların borç verdiğini, beslenme ihtiyaçlarını karşılama noktasında çavuşların kendilerine yardımcı olduklarını, hastalanmaları durumunda çavuşların hastaneye ulaşım ve tedavi masraflarını karşıladığını, ulaşım aracını aracıl arın bulduğunu ifade etmektedir (Şimşek, 2020, s. 96-98).

Katılımcıl arın görüşmeler yapılırken Sivas'a gelme sebebi ürünleri hasat etmektir. Bir yıl boyunca katılımcıl ar a üretim in hangi süreç veya süreçlerine katıldıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıl arın 4 kişi ekim, 12 kişi çapalama, 3 kişi ilaçlama ve katılımcıl arın tamamı hasada katıldıklarını belirtmiştir. Katılımcıl arın bu süreçte yaptıkları işler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıl arın Çalıştıkları Tarımsal Süreç

Çalışma Sürecinde Yapılan İş	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
Ekim	4	13,3
Çapalama	12	40,0
İlaçlama	3	10,0
Hasat	30	100

Katılımcıl ar a tarımda çalıştıkları ürün çeşit veya çeşitlerin ne olduğu sorulmuştur. Görüşmenin yapıldığı dönemde işçiler Sivas'a nohut veya patates hasadı için gelmiştir. Ancak bir yıllık süreçte çalışmak için gelen kişiler içerisinde 2 kişi buğday, 16 kişi nohut, 9 kişi culban, 3 kişi pamuk, 3 kişi ayçiçeği, 22 kişi patates, 1 kişi arpa, 19 kişi pancar ve 12 kişi diğer tarım ürünleri ile ilgili işlerde çalıştığını ifade etmiştir. Görüldüğü üzere tarlalarda yetiştirilen ürünler mevsimlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu kapsamda görüşme yapılan tarım işçileri çalışma sürecinde birbirinden farklı ürünlerin yetiştirildiği alanlarda çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu durum ise belirli bir beceri ve güç

gerektirmektedir. Çünkü söz konusu ürünlerin özellikle hasat biçimleri (ayıklama, toplama biçimi) birbirinden farklı olabilmektedir. Söz konusu bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Çalıştıkları Ürünler

Ürün	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
Buğday	2	6,7
Nohut	16	53,3
Culban	9	30,0
Pamuk	3	10,0
Ayçiçeği	3	10,0
Patates	22	73,3
Arpa	1	3,3
Pancar	19	63,3
Diğer	12	40,0

4.3.1. Çalışma Süre, Gün ve Saatleri

Türkiye’de çalışma saatleri 4857 sayılı İş Kanunu (2002)’nda düzenlenmektedir. İş Kanunu’na göre, günlük çalışma süresi 7,5 saat, haftalık çalışma süresi ise 45 saattir. Ancak mevsimlik tarım işçileri bu Kanunun kapsamı dışında yer almaları neticesinde daha uzun saatler çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri Borçlar Kanunu’na tabidir. Borçlar Kanunu’nda tarım işçileri için günlük bir çalışma süresi sınırı bulunmamaktadır.

Katılımcıların günlük çalışma saatlerine bakıldığında 14 kişi 9-11 saat arası, 16 kişi 12 saat ve daha fazla çalıştığını belirtmiştir. Altı saatten az veya 6- 8 saat arasında çalışan katılımcı ise bulunmamaktadır. Bu verilere göre katılımcılar günlük ortalama 12 saat çalışmakta ve haftalık çalışma süreleri 84 saati bulmaktadır. Uzun çalışma saatleri tüm yaştaki bireyleri zorlamakla birlikte özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini ciddi ölçüde olumsuz etkilemektedir. Kara (2021, s.22)’nin yaptığı araştırmanın sonucuna göre de fındık işinde 75 yaşına kadar işçi çalıştığı, 12 saat çalışmanın özellikle belirli bir yaşın üzerindeki bireyleri zorladığı ve belirli bir yaş aşıldıktan sonra birçok sağlık sıkıntısı

deneyimlendiği vurgulanmaktadır. 12 saatlik çalışma periyodu genç yaştaki işçileri çok zorlamasa da belli yaşın üstündekilerde ciddi zorluklar yarattığı görülmektedir.

Sonuç olarak literatürde yapılmış olan farklı araştırmalar da incelenmiştir. Kara (2021, s.33)'nın fındık işçileriyle yaptığı araştırmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin günlük çalışma saatinin ortalama 12 saat olduğu belirtilmiştir. Görüşmecilerin tamamına yakını günlük 12 saat ve üzerinde çalışmaktadır. Azınlıktaki bir grup ise günlük ortalama 10-11 saat arasında çalışmaktadır (Altın, 2014, s.222). Diğer bir araştırmada katılımcılar günlük 12 saat zor ve kötü koşullarda çalışsalar da aldıkları ücretin kendilerine yetmediğini belirtmiştir (Ata, 2020, s. 54). Araştırma sonuçlarına göre işçilerin günlük çalışma süreleri yüksektir. Ortalama günlük çalışma süreleri 14 saat 4 dakikadır. Maksimum çalışma süresi 17 saat iken minimum çalışma süresi 11 saattir (Öztürk, 2019, s.20). Başka bir araştırma sonucu incelendiğinde ise günlük çalışma süresinin büyük oranda 8 saat ile sınırlı olmasıyla araştırma sonuçlarıyla farklılık gösterdiği görülmüştür (Keskin, 2020, s.69).

Katılımcılara çalışma günleri sorulduğunda 1 kişi haftanın beş günü, 29 kişi ise haftanın yedi günü cevabını vermiştir. Hafta tatili haftalık çalışması gereken süreyi çalışarak dolduran kişiler için bir hak olmasına rağmen mevsimlik tarım işçileri bir hizmet sözleşmesine bağlı olmadığı için bu haktan faydalanamamaktadır. Mevsimlik tarım işçileri iş bulabildikleri sürece haftanın yedi günü aralıksız şekilde çalışmaktadır.

Bu araştırma sonucu literatürdeki diğer araştırmalarla benzer niteliktedir. İşçiler yağmur yağmazsa haftanın yedi günü aralıksız çalışmaktadır. İşçilerin haftalık, yıllık ya da aylık izin gibi hakları olmamaktadır ve işçiler ürün, hava ve toprağın durumuna göre çalışmaktadır (Sevinç, 2015, s. 117). Mevsimlik tarım işçilerinin dinlenme günü bulunmamaktadır. Bu da çalışanların haftanın yedi günü, 6-9 ay arasında, her iş buldukları dönemde çalıştıklarını göstermektedir (Keskin, 2020, s.71). Mevsimlik tarım işçileri iş bulabildikleri sürece haftanın her günü çalışmaktadır (Şimşek, 2020, s. 103).

Katılımcıların 3'ü çalışırken günde bir kez mola vermekte, 19'u iki kez mola vermekte, 8'i ise üç kez mola vermektir. Katılımcılara mola süreleri sorulduğunda 13 kişi otuz

dakikadan az, 7 kişi otuz dakika ile bir saat arası, 9 kişi bir saat, 1 kişi ise bir saat ile iki saat arası yanıtını vermiştir.

Katılımcılara mevsimlik tarım işinde çalışmak amacıyla bir ilde ne kadar kaldığı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya yönelik verilen cevaplar Tablo 8’de ayrıntılı şekilde verilmiştir. Katılımcıların mevsimlik işte bir ilde kaldığı gün sayısı ortalama 3,70 olarak bulunmuş olup bu değer ortalama 21-30 güne denk gelmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Mevsimlik İşte Bir İlde Kaldığı Gün Sayısı

Gün	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
10 günden daha az	2	6,7
10-20 gün	2	6,7
21-30 gün	10	33,3
31-45 gün	10	33,3
46-60 gün	1	3,3
60 günden daha fazla	5	16,7

Katılımcıların 4’ü bir yıl içinde 3-4 ay çalışmakta, 12’si 5-6 ay çalışmakta, 14’ü ise 7 ay ve daha fazla çalışmaktadır. 1 aydan az veya 1-2 ay arası çalışan katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların bir yıl içinde çalıştığı ay sayısı ortalama 4,33 bulunmuş olup bu değer 5-6 aya denk gelmektedir.

4.3.2. Çalışma Süresince Zararlı Durumlara Karşı Ekipman Desteği

Çalışanların çalışırken kendilerini çeşitli zararlardan koruyabilecek ekipmanlarla ilgili olanakları sorulduğunda, katılımcıların %41,2’si şapka, %54,9’u eldiven, %3,9’u maske yanıtını vermiştir. İş elbisesi, gözlük veya özel ayakkabı kullanan katılımcı ise bulunmamaktadır.

Alanda yapılmış benzer araştırma sonuçlarına göre yarıdan fazlası çalışırken koruyucu ekipman kullanmakta, söz konusu ekipmanları kullananlar genellikle şapka kullanmakta, ancak buna karşın iş için özel giysi, dizlik, gözlük, yağmurluk kullanan bulunmamaktadır (Erbörü, 2014, s. 48). Yine başka bir araştırmaya göre koruyucu araç olarak sadece eldiven kullanıldığı, bunun yanında toz, sıcak veya yağmurdan korunmak için maske, şapka, güneş gözlüğü, çizme gibi araçların olmadığı ve kişisel korunma araçlarının daha çok çalışanlar tarafından sağlandığı cevabı alınmıştır (Keskin, 2020, s. 76-77). Başka bir araştırmada ise iş güvenliği konusunda gerekli önlemlerin alınmadığı, işçilerin sıcak, soğuk, rüzgar ve yağmur gibi hava olaylarına karşı sadece şapka ve yağmurluk gibi yetersiz yöntemlerle korunmaya çalıştığı görülmüştür (Ata, 2020, s. 57).

4.3.3. Aylık Gelir Durumları

Katılımcıların aylık kişisel gelir miktarına bakıldığında 2'si 1000-1500 TL arasında, 12'si 1501-2000 TL arasında, 8'i 2001-2500 TL arasında, 4'ü 2501-3000 TL arasında ve 4'ünün ise 3001-3500 TL arasında olduğu görülmüştür. 3500 TL'den fazla kazanan katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların aylık kişisel gelir miktarı ortalaması 2,87 bulunmuş olup bu değer 1501-2000 TL arasına denk gelmektedir. Detaylı verilere Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Aylık Kişisel Gelir Miktarı

TL	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
1000-1500 TL arası	2	6,7
1501-2000 TL arası	12	40,0
2001-2500 TL arası	8	26,7
2501-3000 TL arası	4	13,3
3001-3500 TL arası	4	13,3

Bu sonuçlar alandaki araştırma sonuçlarıyla benzerdir. Bir araştırma sonucuna göre mevsimlik tarım işçilerinin aylık kazançlarına bakıldığında işçilerin çoğunlukla 2100-2500 TL aralığında kazanç elde ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Aslan, 2020, s. 54). Başka

bir araştırmada mevsimlik tarım işçilerinin yarısı 0-500 TL arasında kazanmaktadır (Yiğit, 2018, s.57).

Araştırma sonuçlarına göre işçilerin aylık geliri daha çok 1501 ile 2500 TL arasındadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde asgari ücretin 2.825 TL olduğu düşünöldüğünde mevsimlik tarım işçilerinin günlük 12 saat, ortalama 7 ay boyunca aralıksız, kötü koşullarda, hiçbir hak tanınmadan çalışarak elde ettiği gelirin bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari ücretin altında kaldığı görölmektedir.

Nitekim katılımcılar mevsimlik tarım işinden kazandıkları gelirin düşük olduğunu ve geçimlerini sağlamaya yetmediğini belirtmektedir.

“Vallahi sorun yevmiyeler azdır yani. Mesela geçen sene ben burda Kangal’da burada çalışıyordum. Market Bim şoktan inan ki beş kilo yağ alıyorduk. 43 milyona. Bu sene biz buraya geldik yevmiye 120 milyona çalıştık. Bak 43 nerde bu sene o yağı 85-90’a alıyorum. Yani bir yevmiye günde bir beş kilo yağ kurtarıyor. Geçen yıl yevmiye 100 milyonu.” (E9, 65)

Bir araştırmada 2011 yılındaki asgari ücrete göre mevsimlik tarım işçilerinin aylık gelirlerine bakıldığında %90’ının asgari ücretin altında kaldığı görölmüştür (Kutlu, 2011, s. 53). İşçilerin aldığı ücret ürün ve cinsiyete göre değişmektedir. Malatya’da kayısı işi yapan kadınlar 65 TL, erkekler 75 TL ücret alırken Giresun’da fındık toplayan kadınlar 75 TL erkekler ise 95 TL yevmiye almaktadır (Ata, 2020, s.55). Ankete katılan mevsimlik tarım işçilerinin gündeliğinin ortalama 85 TL olduğu belirtilmiştir. Çalışma şartları ve saat dilimi düşünöldüğünde alınan ücretin yeterli olmadığı görölmektedir (Kara, 2021, s. 34).

Katılımcılar çalışma koşullarının kötü ve ağır olduğunu ifade etmektedir. Katılımcılar sık sık yer değiştirmeleri, eğilerek çalışma ve ağır yük taşıma gibi zor şartlarda çalışmaları, çalışma saatlerinin belirsiz ve uzun olması, çalışma ücretinin az olması, güvenceden yoksun çalışmaları gibi sebeplerle çalışma koşullarının kötü olduğunu belirtmektedir.

“Yani mesele ben şeye gidiyorum Sivas’a. En fazla bir ay çalışıyorum. Malatya’da bir ay çalışıyorum. Yozgat’tan 1 2 ay, yani orada iki sezon şey yapıyoruz, bir pancar, bir mercimek, bir ayçiçek. Yani üç ay orada, iki buçuk ay Yozgat’tan geçiyor. Bir ay da Kayseri’de. Çok sorun var. Her türlü sorun var. Sen biliyorsun bu işi. Mesele sen kardeşimsin mesele sen, sen iki yaşlıy, beş çocuğı, altı çocuğı, on beş çocuğı olanlar var. Bir iki çadıra koyarsın. Ee yani işinde sorunlu olmayacak şey var mı? Bir de sigorta yok, yani bir şeyisi yok bir güvencesi yok ha. Bir denetimi yok ha.” (E16, 62)

“Valla hep sorunları yaşıyoruz biz abla. Şimdi tarladayık. Şimdi sen benim resmen ablamsın. Şimdi mesela tuvalete çıkmayan yerler yok. Bayanlar hep tarlada. Yani bayan erkek hep beraber çalışıyoruz. Gene erkeklerin tuvalet imkanı oluyor ama bayanların olmuyor.” (E15, 60)

“2 yıl önce milletvekili diyordu ya 29 ile tarım işçisi gönderiyoz. Gönderdiği yerlere çadır falan herhangi bir hazırdan konteynır tuvaletleri oluyo ya herhangi bir şey yok. Yani diyor ya biz 29 ile tarım işçisi gönderiyoz. Gönderiyorsun da o tarım işçilerinin ne halde olduğunu neye katlandıklarını bilmiyorsun. Ziraat tarım odaları fiyat üzerinden açıklama yapıyorlar ya yani kalkıp yaptıkları açıklama normal bir memurun maaşına göre açıklama yapıyor. Ama Malatya bölgesine gidip bakabilirsiniz, kayısı zamanı özellikle tarım işçisi var günden 12-13 saat çalıştırılıyor. Çalışma saatleri yok. Bir saat açıklıyor ama neye göre açıkladığını söylemiyor. Belediyeye göre memura göre fiyat biçiyor şey ediyor ama memurun çalıştığı saat 8 saat işçinin çalıştığı saat 12-13 saat, gece olana kadar, 11’e kadar çalıştığımızda oluyor yani. Saat gece ikiye kadar çalıştığımız da oluyor.” (E19, 67)

“Çok zorluklar yaşıyoruz. Çok sorunlarla uğraşıyoruz. Mesela patrona gidiyorsun iş yapılmadı mı mesela istiyor ki senin canını çıkarırsın. İşte mesela oluru neyse biz yapıyoruz. Bazısı itiraz ediyorlar. Bazısı işte ne bileyim. Çok tatsızlıklar çıkıyor. Çok çok başımız ağrıyor.” (E8, 61)

Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlıların birçok sağlık sorunu olması, güç kayıpları yaşamaları ve çalışırken zorlanmalarına rağmen aç kalmamak için mecburiyetten bu zor çalışma şartlarında çalıştıkları görülmektedir.

“Çok zor çocuğum. Çok zor hayatımız. Yaşanacak hayat değil de yaşıyoz. Çaresiz olunca hepine razı oluyoz. Bu yaşta bana çalışmak düşer mi kızım? İşte çalışıyoz. Ben sana ne diyom vallahi aha göçecek buradan kahın demişler. Bugün göçeceyem.” (K8, 70)

“Herhangi bir temiz yer yok. Sağlam bir banyomuz yok. Herhangi bir yanı bir çay içeceyik toz dumandan içiyoruk. Temiz bir yemek temiz bir elbise yok ondan hayat zor. Aha bizim durum böyle. Aha bir arkadaşım şimdi yanımda 63 yaşında. Beraber çalışıyoruz. Beraber sabah gidiyoruz akşam geliyoruz. Çalışmadı mı ağa kovar elçi kovar. Mecbur.” (E14, 63)

“55,60, 60’ın üstünde giden de çalışan çok var. Neden gidiyo burada bir ek geliri yok. Buralarda yani aç kalmamak için oraya gidiyorlar. Oradaki hava şartları olsun, su falan yani çocuklarını yalnız göndermemek için gidiyo, her şeye de katlanmak zorunda kalıyor, yani rahatsız oluyo hastalanıyor. Bizim yaşımız gitmiş gidebildiği kadar, bizim bu saatten sonra elimizden gelecek bir şey bu saatten sonra devletimiz işçilere çalışanlara destek olsun.” (E19, 67)

“Ben kendi anam, bacım, babamı çalışmaya getirmem mesela onlar şimdi köyde. Çalışamaz çok yaşlıdır mesela. Ama nasıl yaşarlar orada onu da bilmiyorum. Şimdi ben mesela 18 yaşında biri çalışsa 70 yaşında biri çalışsa yani şimdi onlar bir mi olur mu yani? Ben bakıyorum onları öyle görüyom mesela içim yanıyor. Ama mecbur geliyor çalışıyor.” (E12, 67)

Alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde de mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarından memnun olmadıkları görülmektedir. Bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçiliğini zorunluluktan yapma durumu %60,7’dir (Erbörü, 2014, s. 44). Diğer bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçilerinin %92’si yaptığı işten memnun olmadığını belirtmiştir. Yeterli bir gelire sahip olması halinde neredeyse tamamı bu işte çalışmak istemeyeceğini belirtmiştir (Yiğit, 2018, s. 79-80).

Kadın katılımcıların çalışma şartları erkeklere göre çok daha zordur. Kadınlar tarlada çalışmakta, çocukların bakımını yerine getirmekte ve çadırda ev işlerini yapmaktadır. Nitekim İnal (2021, s.86)’ın yürüttüğü araştırmada kadınların ataerkil denetim çerçevesinde yürüttüğü tarımsal üretimin dışında yemek, bulaşık, su taşıma, ekmek ve çocuklar ile ilgilenmek gibi birçok sorumluluğunun olduğunu, kadınların gündelik yaşamlarında emek sömürünün bulunduğunu ve emeğinin ücreti üzerinde bile söz haklarının olmadığını vurgulamaktadır.

“Bulaşık yıkıyorum. Yemek hazırlıyorum. Ufaklıklar evde varsa bakıyorum. Çadırlarda bazı ufak çocuklar evde kalıyo, yola falan gitmemesi için sağa sola kaçmaması için bu çocuklara mukayyet oluyom. Benim iş herkesten ağırdır. Onlar işe gidiyo, burada on tane çadır vardır hepsi bana aittir. Ufak

çocuklarda evde kalıyor yani. Ufak çocuklar mesela köpek var dışarda yola da kaçıyor. Mecbur daima çocukların arkasındayım. Bir onlara yemek ver, onların banyosu, temizliği. Akşama kadar onlar çalışır gelir onarın önünde tek bir iştir. Ama benim önümde çok iş var...En ağır yük yaşlıların üzerindedir, sabah bir tarlaya çıkıyor, sabah burada herkesin yemeği hazırlanması sabah ezanı önce herkesten önce kalkıyorum. Sabah soğuktur ya onlar kalkancaya kalkım çayı yaparım, bütün bu ailenin yiyecek yemeğini hazırlarım, sabah oldu mu çay hazır sofraya hazır, onlar yiyip kalktıktan sonra giderim burada bulaşık yıka, ufak çocuklara da bakıyorum, yaşlı olarak gençler bilmiyor, gençler geldi mi yemek hazırsa çay hazırsa ısıtma su hazırsa tamamdır. Ama bunlar yaşlı yapıyor. Hem sabah hem akşam hazırlık yapıyorum. Yaşlıların işi daha zordur.” (K9, 65)

“Yohhh yok çocuğum. Ben bu yaşta ateş yakıyorum. Adını sen getir yemek pişiriyom. Bulaşığı yıkıyorum. Çayı yapıyorum. Tabakları tekrar topluyom. Yıkıyorum yuğuyom temizliyorum. Ona göre de bana para aha Allah razı olsun oradan da bana payımı veriyorlar. Çalışsam verirler mi kızım? Vermiyorlar. Benim işim çalışanlarınkinden de zor. Ama bu yaşta mecburum 70 yaşında. Yaa kızım. Allah kimseyi çaresiz etmesin.” (K8, 70)

Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları kötü ve sağlıksızken çalışma saatleri ise uzun ve belirsizdir. İşçilerin aldıkları ücret ise hem emeklerini karşılamamakta hem de yeterli gelire ulaşma noktasından oldukça uzaktır. Nitekim Aslan (2020, s.80)’ın 2020 yılında mevsimlik tarım işçiliğinin insana yakışır iş olanakları açısından durumunu tespit etmek amacıyla yürüttüğü araştırmanın sonucuna göre ‘İnsana yakışır iş’ mevsimlik tarım işçilerine oldukça uzak bir kavramdır.

4.4. EKONOMİK DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Mevsimlik tarım işçileri yılın büyük bir bölümünde memleketlerinden uzakta gezerek çalışmaktadır. Çalışmadıkları yılın geri kalan kısmında ise genelde çalıştıkları dönemde biriktirdikleri parayı harcamaktadır. İşçiler aylarca ve aralıksız şekilde çalışmalarına rağmen işçilerin aldıkları ücretler geçinmelerine yetmemektedir. İşçiler memleketlerine döndüklerinde biriktirdikleri para bir müddet sonra bitmekte ve bu nedenle bakkala, markete, akrabalarına ve çavuşlarına borçlanmaktadır. İşçilerin çalıştıkları dönem boyunca biriktirdikleri paranın büyük bölümü borçlarına, ulaşım masraflarına, çalıştıkları illerde giderlerine gitmekte ve geri kalan para ise memlekette geçimlerine yetmemektedir. Sivas bölgesinde Mayıs-Haziran ayında yağması beklenen ilk yağmur yağmadığı ve geç

yağdığı için tarla sahiplerinin mahsullerinin yandığı öğrenilmiştir. Üstelik bir önceki yıllarda mazot, gübre, ilaç gibi maddelere gelen zamlar neticesinde tarla sahiplerinin ürünlerinden zarar etmeleri nedeniyle, tarla sahipleri bu yıl daha az ekim yapmıştır. Bu nedenle işçiler Sivas bölgesinde işlerinin azaldığını ve bu durumun kendilerini zora soktuğunu ifade etmiştir. Bu durum bize Sivas bölgesine çalışmak amacıyla gelen mevsimlik tarım işçilerinin bu yıl daha az gelirlerinin olacağını ve çalışmadıkları dönemlerde harcamak üzere daha az para biriktirebileceklerini göstermektedir.

Katılımcılar mevsimlik tarım işinde çalıştıkları ürünün ekimi, çapalama, ilaçlama ve hasat süreçlerinde gezerek tarlalarda ortalama altı ay çalışmaktadır. Yılın geri kalanında ise çalışarak kazandıkları parayı harcamaktadır. Katılımcılar gelirlerinin geçinmelerine yetmediklerini ve ekonomik sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedir.

“Her türlü sorunu yaşıyoruz. Valla burada yaşamak zordur. Bu pis bir yaşamaktır. Ama mecburuk. Rezillik. Gerçek budur. Ama Allaha gene Allaha şükür. Mecburuk gene geçinmek için. Tarla sahibiyle anlaşmazlık yok ama geçinmiyoruz. Ekonomik olur yetmiyor işte. Yetmeyince zaten hiç gelemiyok.” (E2, 71)

“Kazandığımız yetmiyor. Yani 7 ay boyunca çalıştığımızı biz kışın harcıyoruz yani. Sadece yazın çalıştığımız için kışın da onu harcıyoruz.” (K4, 68)

“Şu anlık kazandığımız yetiyor ama patates sezonu bittikten sonra kışın zorlanıyoruz yani.” (E13, 68)

Alanda yapılmış olan araştırmalar bu araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Aslan (2020, s.68) işçilere yaz mevsiminde çalıştıklarında kazandıkları paranın, yıl boyunca kendilerini idare etmesiyle alakalı soru sorduğunda tamamına yakını paranın yetmediğini ve sadece bu işle geçindiğini ifade etmiştir. Bu da mevsimlik işçilerinin başka bir iş alternatifinin olmadığını göstermektedir (Keskin, 2020, s.66). Alanda yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde çoğunun mevsimlik tarım işi dışında başka bir işte çalışmadığı görülmektedir (Kara, 2021, s.30; Yiğit, 2018, s. 59).

Katılımcılar gelirlerinin geçinmelerine yetmemeleri sebebiyle yeterli beslenemediklerini belirtmektedir.

“Çocuğum şimdi bak ben ne diyom bizim evimizde yağımız bile yok. Erzağımız bile yok. Biz 15 günü geçti. Allah biliyor ya 15 gündür domates ne biz onu yemedik. Domates afedersin zibil gibi değil mi? Ama paran olmazsa yiyemen çocuğum. Para lazım yemek yiyecek erzak lazım bize. Hepisi parayanan.” (K8, 70)

Katılımcılar gelirlerinin büyük çoğunluğunu geride bıraktıkları eş ve çocuklarına, sağlık sorunlarına, temel ihtiyaçlarına harcamaktadır. Geriye kalan para ise yaşamlarını sürdürmeye yetmemektedir.

“Aldığımızda geçimi karşılamıyor ki, mesela diyelim ki çocuklar evde o sorun oluyor. Orada herhangi bir sıkıntı da olunca biz buradan para gönderiyorduk. Yetmiyor ki mecburr yani idare ediyoruz. Yetmiyor yani. Zaten büyük oğlanım şimdi sigorta bankacılık kazanmış, serbest çalışıyor, ayda üç buçuk milyar alıyorlar. Vallahi ona yetmiyor. Bir tanesini şimdi geçen sene gönderdim. Bir çocuk var inan her gün doktorda. Ondan sonra o da Yeşil kartlı. Onun için çalışmasak o da orada aç kalacak. Mecbur napak.” (E10, 61)

Son zamanlarda yiyeceklere, benzine, temel tüketim malzemelerine gelen aşırı zamlar ve bunun aksine mevsimlik tarım işçilerinin yevmiyelerine gelen sınırlı artışlar nedeniyle katılımcıların zaten düşük olan gelirleri gün geçtikçe erimektedir.

“Yani şimdi devletten ne beklenir. Her bir haftadan her şeye bir zam geliyor. Gizli bir zam geliyor. Sen gidiyorsun iki katına çıkıyo. Bir gaz alıyorsun beş milyonun üzerine çıkmış. Mazot sekiz liraya çıkmış. Bir işçinin şeyi maaşı hep aynıdan sayıyor yani ne hizmeti bekleyebilir ki. Fiyatları düşürebilir gazı düşürebilir biberi domatesi düşürebilir. Yani adam çoğu da çiftçiliği bırakacak yani şimdi çoğu çiftçiliği bırakacak. Bu mazot olsun gübreydi ilacıydı onun yüziünden ya. Bu sorunları biz yaşıyoruz. İşçiye geldi mi yükü bize yükleniyorlar... İşçi de bir şeyler talep ediyor kurtarmıyor ki ya bu bizi kurtarmıyor diyor. Konuştuğun zaman kimse kulak asmıyor.” (E4, 60)

“Yani kendi ülkemizde kendi yani biz çalışıyoz çalışıyoz vallahi yetmiyi. Bir beş kilo yağ 85 milyon olmuş. Aha bir yeğmiye. Akşama kadar çalışıyorum. Bak yaşım kaç oldu. Akşama kadar çalışıyorum 5 kilo yağ alıyorum. 85 milyon olmuş yav. Şimdi aldığımda kesiliyor fire veriyor, yok çavuşadır, yok şunadır

elime 85 milyon geçiyor geçmiyor. Ben onunla 5 kilo yağ alıyorum. O da bir hafta gitmiyor. Vallahi böyledir kardeş.” (E10, 61)

“Mesele 10 sene önce bir mazotun litresi kaç paradır. Mesele bi dolmuş çağırırsam kaç para verecem. Ama en lafın kısası geçen sene ekmek 1 lira alıyordum. Şu an da iki milyon. Bir teneke yağ geçen sene yüz altmışa aldım işe giderken. Yani biz oradan 5 kilo, 10 kilo yükümüz çok olmasın haram olmasın diye alıyorduk. Aha şu anda eve geldim dört yüze aldım. Bir torba şeker yirmi beş kilo yüz yirmi beşe alıyordum. Şu an da üç yüze de geçmiş ha. Yani devletten devlet adi devlettir ha. Bir vatandaş olarak devletten hiçbir fayda görmemişem güzel kardeşim.” (E16, 62)

Tarla sahiplerinden edinilen bilgiye göre geçmişte işçilerin yol ve yemek masrafını karşılama gibi uygulamalar yaygın şekilde uygulanmaktaydı. İşçilerin yevmiyeleri dışında bölgeye gelirken harcadıkları mazotun parasının verilmesi ve makarna, bir torba un, bir torba bulgur, taze sebzeler ve ekmek verilmesi gibi uygulamalar yapılmaktaydı. Fakat günümüzde tarla sahiplerinin de gelirleri azalmakta, mazot, gübre, ilaçlama gibi alanlarda fiyatlar artmakta, tarla sahipleri hasat sonrasında ürünlerinin para etmemesi nedeniyle zarar etmekte ve büyük bir kesiminin borçları bulunmaktadır. Bu nedenle yemek ve ulaşımı kendi karşılayan, günlük 12 saatten fazla ortalama 100 TL yevmiyeye çalışan işçi profili ortaya çıkmıştır. Nadir olsa da işçilerin yemek ve yol masrafını karşılayan tarla sahiplerine de rastlanmıştır. Fakat geçmişte de günümüzde mevcut olan seyrek uygulamalarda da yol ve yemek masraflarının karşılanması tarla sahipleri tarafından bir hak ve sorumluluk olarak yerine getirilmemekte olup kişilerin inisiyatifine bırakılarak hayırseverlik anlayışla ve yıllardır tarlaya gelen işçilerle kurulan samimi ilişkilere dayanılarak enformel ilişkiler temelinde yapıldığı görülmektedir.

Türk İş tarafından yapılan “Dört Kişilik Ailenin Aylık Gıda Harcaması (Açlık Sınırı)” araştırması Aralık 2021 sonuçlarına göre; “Türkiye’deki dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapılması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 4.013 TL ile asgari ücretin dahi üzerindedir ve gıda harcamasının yanı sıra giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamalarla birlikte toplam harcama tutarı (yoksulluk sınırı) ise 13.073 TL olarak belirtilmektedir” (Türk-İş, 2021, s.1).

Araştırma bulgularına göre katılımcıların aylık kişisel gelir miktarı daha çok 1501 ile 2500 TL arasına denk gelmektedir. Araştırmada ortalama hane halkı büyüklüğü ise 7,83 olarak bulunmuştur. Buna göre 7 kişilik bir ailenin tüm bireylerinin 6 ay boyunca çalıştığı ve her üyenin 2000 TL kazandığı durumda ailenin yıllık geliri 84.000 TL olacaktır. Bu ailenin sadece bu işte çalıştığı düşünülduğünde 7 kişilik bir ailenin aylık geliri 7.000 TL olacaktır. Dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 13.073 TL iken mevsimlik tarım işçiliği yapan 7 kişilik bir ailenin aylık gelirinin 7.000 TL olduğu görülmektedir. Buna göre Türk-İş araştırma sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçileri açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşam sürmektedir.

Tüm bunlar göstermektedir ki işçiler çalışabilecekleri tüm dönem boyunca çalışmalarına rağmen gelirleri asgari yaşam standartlarını sağlamaya yetmeyecek ve bu durum önümüzdeki dönemde çalışan yoksul kesiminin artmasına yol açacaktır. Araştırmanın yapıldığı dönemde pandemi devam etmektedir. Kendi hesabına çalışan, kayıt dışı istihdamda yer alan, tarımda çalışan ve mevsimlik işçilerin pandemiden daha fazla olumsuz etkilendiği ve gelir kaybı ve iş kaybından daha fazla etkilendiği düşünülduğünde (Özkan, 2021, s. 99-100) mevsimlik tarım işçilerinin çalışan yoksul kesim olarak yoksulluklarının derinleşeceği düşünülmektedir.

4.5. SOSYAL GÜVENLİĞE İLİŞKİN BULGULAR

Sosyal güvenliğin “sağlıkla ilgili bakım giderlerini içeren hastalık hali, gelir kaybına neden olan risklerin karşılanmasını içeren hastalık durumu, işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalıkları, analık, malullük, ölüm ve aile yardımları” olmak üzere dokuz temel alanı bulunmaktadır (Ayhan, 2012, s.52). Sosyal güvenlik sistemleri çeşitli nedenlerle ortaya çıkan sosyal risklere karşı vatandaşları korumaktadır. Nitekim riskli durumlara en çok maruz kalan yaş gruplarından birinin yaşlılar, en çok etkilenen sektörün ise mevsimlik tarım işçiliği olduğu düşünülmektedir.

Baş (2019, s.107) araştırmayla yıllara göre işçilerin yaş dağılımına bakıldığında yetişkinlerin çalışma oranının fazla olmakla birlikte emeklilik çağında ve çok küçük yaştaki çocuk işçilerin azımsanamayacak düzeyde olduğunu belirtmiştir. Çocuk ve yaşlı

işçiler en fazla tarımda istihdam edilirken yaşlılar açısından ilk olarak çiftçilik, ikinci olarak ise mevsimlik tarım işçiliği başlıca çalışma alanıdır.

Katılımcıların 13'ünün herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Katılımcıların 14'ü yeşil karta sahip, 2'si tarımdan SSK'lı 1'i ise tarımdan BAĞKUR'ludur. Esnaftan BAĞKUR'lu olan, emekli olan veya özel sigortası olan katılımcı ise bulunmamaktadır. Katılımcıların sosyal güvence durumuna ilişkin detaylı veriler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Katılımcıların Sosyal Güvence Durumu

Sosyal Güvencesi	Yaşlı Sayısı	Yaşlı Oranı (%)
Yok	13	43,3
Yeşil kart	14	46,7
Tarım (SSK)	2	6,7
Tarım (BAĞ-KUR)	1	3,3

Ülkemizde Yeşil Kart'ın gelir seviyesi en düşük ve mal varlığı bulunmayan ailelere verildiği düşünüldüğünde araştırma sonucuna göre bu kadar çok ailenin yeşil karta sahip olması mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik durumlarının zayıf olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların yarısına yakınının bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu durum katılımcıların engellilik, sakatlık, hastalık, yaşlılık, işsizlik ve kaza gibi durumları deneyimlediğinde herhangi bir güvencesinin ve hakkının olmamasına yol açmaktadır.

“Yani şu şekilde karşılanmış olsaydı ben burda bu şekilde olmazdım yani. Karşılıyor ki. En azından işsiz insan başına yani birer milyar versin. Adamlar şimdi bizim patronlarımız bizi burada çalıştırıyor ya en azından devletimiz de bizim sigortamızı yapmış olsaydı daha mantıklı olmaz mıydı? Bizde buradan emekli olalım. Yani karşılıyor hiçbir şey yapmıyor ki.” (E13, 68)

“Mesela ablam biz burada çalışıyoruz imkan olmadığı için ne sigortadan ne tarım şeyinden imkanımız olmuyor. Sigorta yok bir şey yok. Diyelim ki yaşlandı gelecek bir şey yok. Çocuklar yarın bize bakmadı mı biz ne

yapacağız. Şimdi annem Urfa’da biz buradayık o bizden de yaşlı olduğu için.” (E15, 60)

“Devlette devlet insanların göç etmeleri yani uuu yani her yere iş imkanları yapsın, fabrika kursun. Sigortası yapılsın. Efendime söyleyeyim yani aa bu şeyleri devlet olsaydı devlet yapardı yani. Herkesin sigortası olsaydı. Sigorta bir iş kazasından yani ölüyorsun. Aniden gidiyorsun annenden başka kimsenin haberi yok yani.” (E18, 60)

“Herhangi bir devlet tarafından bir imkanımız yok. BAĞKUR, SSK hiçbir şey sadece bir yeşil kartımız var. Onun dışında başka hiçbir devletinden bir fayda alamıyoruz yani. Ama mecbursun ne yapacağız tarım işine gideceğiz. Yani geçinmek için başka ne başvurabiliriz.” (E9,65)

“Yoksulluktan. Para yok. Geçim yok. Yani devletten bir fayda görmediğimiz için mecbur yani. Ne bir sigortamız var ne bir şeyimiz var. Sadece bir Yeşil kartımız var. Başka herhangi bir devlet tarafından bir şeyimiz yok.” (K9, 65)

Ata (2020, s. 52-53)’nın yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre de mevsimlik tarım işçilerinin deneyimledikleri en önemli sorun sigortasız çalışmalarıdır. Kayıt dışı, göçebe olarak çalıştıkları ve gelir düzeylerinin oldukça düşük olduğu düşünüldüğünde mevsimlik tarım işçilerinin sigortalarının olmaması deneyimledikleri sorunların başında gelmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal güvenceden yoksun olarak çalışması çeşitli sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını engellemekte, iş kazası ve meslek hastalığı yaşamaları durumunda diğer vatandaşlara sağlanan haklardan yararlanmalarının önüne geçmekte, hastalık veya malullük durumunda gelir kayıpları yaşamalarına yol açmakta ve emekli olamamalarına sebep olmaktadır. Katılımcılar hiçbir zaman emekli olamayacaklarını, devletin sunduğu 65 yaş aylığının geçimlerini sağlamalarına yetecek meblağda olmadığını, çalışamayacak kadar hasta olmaları durumunda ise çocukları hayırlı çıkıp kendilerine bakmazsa ne yapacaklarını bilmediklerini ifade etmiştir. Sosyal güvencesi bulunmayan işçiler devletin vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik korumasından faydalanamamakta ve işgücü piyasasından dışlanmaktadır. İşçilerin sigorta primlerinin yatırılmaması işçilerin yaşlılık döneminde yoksulluk riskini

artıracaktır. Nitekim mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal güvenceden yoksun olması onları her türlü riske açık hale getirmektedir.

Alanda yapılmış olan araştırmalarda mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvence durumuna bakıldığında; çalışma kapsamında görüşülen işçilerin yarısının yeşil karta sahip olduğu görülmektedir (Aslan, 2020, s.54; Geçgin, 2009, s.110). Diğer bir araştırma sonucuna göre mevsimlik tarım işçilerinin %67'si yeşil karta sahip iken %24,5'inin ise herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır (Yiğit, 2018, s. 67-68).

Katılımcılar hastalık, meslek hastalığı veya iş kazası gibi durumlarda çalışamadıklarını ifade etmektedir. Fakat bu durumda herhangi bir gelir telafisini içeren bir sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Her yıl mevsimlik tarım işinin yoğun olduğu dönemlerde minibüs kazaları yaşanmakta ve ölümler meydana gelmektedir.

“Mesela ağabeyimin kızı iş kazasında ay çiçeği yaparken kolunu kesti öldü işte yani... Ben eksik söylemişim fazla söylememişim yani iş kazasında ölenler olmuş. Kimisi yani çoğu mesela o abimin kızı ben o zaman yanında değildim yani ay çiçeği işi o zaman patos hala yokmuş demek ki. Traktör çalıştırıyorlarmış, elini kaptırmiş vefat etti. Kimisi yolda eğer fark ederseniz mevsimlik işe gidip gelene kadar Urfa'da veyahut bütün bölgelere gidenlere senede belki yılda bin kişi trafik kazasında ölüyor.” (E18, 60)

“Yani bu böyle televizyonda bazen görüyom. Minübüsle gidiyor beş kişi ölüyor, on kişi ölüyor. Yani bizim sonumuz da öyle olacak. Tahminimce. Bu iş böyle devam etmez yani sonuna kadar. Senede mesela tarım işçileri en azından mesela on arabaları devriliyor takla atıyor. Yani sonumuz budur.” (E17, 61)

Görüşmeler sonucunda karşımıza çıkan bir diğer önemli bulgu katılımcıların hiçbirinin işe başlamadan önce işveren veya aracısıyla yazılı bir anlaşma yapmadıklarıdır. Katılımcılara çalışma süresi, çalışma saati, çalışma ücreti gibi konularda tarla sahipleri veya çavuşlarla nasıl uzlaştıkları sorulduğunda konuşarak sözlü şekilde bir anlaşmaya vardıkları cevabına ulaşılmıştır. Bu durum kimi zaman çalışma süresi veya ücret gibi konularda tarım işçilerine hiçbir hak tanınmamasına ve güvencesiz çalışmaya yol açmaktadır.

“Bazı yerlerde mesela Manisa’da çalıştım yedinci aydan dokuzuncu aya işim bitti. Mesela hala oraların parasını almamamışam. Bana diyor senin oradan hasarını kapatacam ama o paralar daha gelmemiş. Bugün 20 sefer aradım. Benim telefonuma cevap vermiyor. Eğer gitsem orada konuşsam bana karakola yatarım hele sen ne yaptın diye öyle.” (E12, 67)

Tarım işçilerinin iş bulması, çalışacakları ile gelmeleri, o bölgede çalışma ve yaşama koşulları gibi alanlarda deneyimlenen sağlık, ekonomik, barınma, ulaşım sorunlarının çözümü, tarla sahipleriyle yaşanan sorunların çözüme ulaştırılması gibi konularda çavuşlar ve aile reisleri sözlü şekilde konuşarak anlaşmaya varmaktadır. Tarımda mevcut enformel ilişkiler ve kayıtsız çalışma koşullarında çavuşlar ve uzun yıllardır aynı tarlalarda çalışan aile reisleri mevcut risk, güvensizlik ve belirsizlikleri en aza indirmekte önemli bir işlev görmektedir.

Başka araştırmalarda da aynı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların neredeyse tamamı işe başlamadan önce hizmet sözleşmesi yapmamaktadır ve tarla sahibi veya çavuşla sözlü şekilde anlaşmaktadır (Erbörü, 2014, s. 44; Şimşek, 2020, s. 95).

Katılımcılar herhangi bir yazılı anlaşma veya belgeye tabi olmadıklarını belirtmiştir. Ülkemizde tarla sahiplerinin üretim sürecinin küçük ve kurumsallaşmamış olması, ücretsiz aile işçisinin varlığı, işin geçici nitelikte olması, örgütlenme ve sendikalaşmanın yetersizliği, bu çalışma biçiminin mevcut bazı kişilere ve sistemlere dolaylı yoldan sağladığı yararlar nedeniyle formel mekanizmalar gelişmemiş olup, tarım sektöründe enformel ilişkiler ve kayıt dışı şekilde çalışma temelinde üretim süreklilik göstermektedir. Dolayısıyla bu bireyler herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil olamamaktadır.

4.6. BESLENME İLE İLGİLİ BULGULAR

Sağlıklı ve dengeli beslenme ve yaşam tarzı çocuk ve yaşlı bireyler başta olmak üzere tüm yaştaki bireyler için elzem öneme sahip olan bir konudur. Yaşlı bireylerin organizmalarında ve fiziki yapılarında meydana gelen değişimler neticesinde diğer bireylerden daha farklı bir beslenme programına ve kimi zaman perhizlere ihtiyaç

duyulmaktadır. Yetersiz beslenme, yürütülen birçok araştırma sonucunda da görüldüğü üzere birçok hastalığa yol açmaktadır (Arslan ve Çakıroğlu, 2019, s. 163). Vücudun yeterli gıda, besin değeri, vitamin ve mineralleri alması önemliken mevsimlik tarım işçilerinin beslenme alanında yeterli önemi gösteremediği görülmektedir. Diğer yaş gruplarındaki mevsimlik tarım işçileri düzensiz, yetersiz, tek düze, karbonhidrat ve hamur işi ağırlıklı beslenirken mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin özel beslenme ihtiyaçlarını göz ardı ettikleri görülmüştür. Bu durum mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte ve hastalıklara karşı onları savunmasız bırakmaktadır.

Alanda edinilen gözlemler neticesinde mevsimlik tarım işçilerinin daha çok kahvaltılık türü, mevsim sebzeleri, bulgur, çeşitli bakliyatlar, kuru gıdalar ve ekmek ağırlıklı beslendikleri görülmüştür. Et tüketimi neredeyse hiç olmamaktadır. Yemek yenmesi için verilen süre ise kısıtlıdır. Bazı tarla sahiplerinin hayırseverlik anlayışıyla işçilere torbayla bulgur, un, makarna ve sebze verilmesi gibi uygulamalara rastlansa da genelde bu örneklerin sınırlı olduğu ve işçilerin kendi erzaklarını memleketlerinden getirdikleri görülmüştür. İşçiler yanlarında buzdolabı getirmediği için yiyecekleri yeterince ve uzun süre saklayamamaktadır. Bu nedenle daha çok bozulmayan gıdalar tüketilmekte veya az miktarlarda yiyecek alınarak çabuk tüketilmekte, bu şekilde yiyeceklerin bozulmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Katılımcılara günlük yenilen öğün sayısı sorulduğunda 6 kişi iki öğün, 24 kişi ise üç öğün yanıtını vermiştir. Öğün sayısı tüm yaştaki ve gelişim çağındaki bireyler için aynıdır.

Alanda yapılan çeşitli araştırmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Alanda yapılmış araştırmalarda mevsimlik tarım işçilerinin öğün ve mola sayılarına ilişkin veriler şu şekildedir. Mevsimlik tarım işçilerinin çoğu günde üç kez mola vermektedir (Okyay, 2014, s.58; Şimşek, 2020, s. 105). İşçiler güneşin doğmasıyla işe başlayıp güneşin batmasıyla birlikte paydos etmektedir. İşçiler günde 12 saat çalışmaktadır. Günde 1 yemek ve iki çay molası verilmektedir. Yemek molası 30 dakika, çay molaları ise 10 dakika olmaktadır (Sevinç, 2015, s.116).

Katılımcılar Sivas'a buzdolaplarını getiremedikleri ve uygun saklama koşullarına sahip olmadıkları için bozulabilecek gıdaları az az almaya çalıştıklarını, daha çok bozulmayan

özellikle kuru gıdaları tercih ettiklerini ve gıdaların çok sık bozulması nedeniyle çöpe atmak zorunda kaldıklarını, fakat mümkün olduğunca bozulan gıdaları değerlendirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

“Besinler bozuluyor buzdolabı yok. Ama yapacak bir şey yok. Bozulunca bazen atıyoruz bazen kullanmaya çalışıyoruz.” (E13, 68)

“Buzdolabı yoktur. Yiyecekleri haftada bir eşya alıyoruz. Burada şimdi biraz hava serindir ya. Alıyoruz. Bozulan bozuluydu. Bozulmayan da kalıyor biz yiyoruz. Bozulmuşsa yemiyoruz. Genel olarak bakıyoruz. Atıyoruz yani hep cebimizden zarar ediyoz yani. Mesela ben bugün haftalık domates biber patlıcan ne alsam dolabım olsa içini doldururum. Haftaya kadar bozulmaz. Ama ben alıyor beş kilo, altı kilo domates iki günden yedim yedim yemedim bozulur gider.” (E9, 65)

Kadın katılımcılar çadırda özellikle yemek yaparken çok fazla sorunla karşılaştıklarını belirtmektedir. Katılımcıların çoğu yemek yapmak için odun kullanmaktadır. İşçilerin çadırlarda odunları saklayabilecekleri bir alan olmadığı için odunların ıslandığı ve ateş yakmakta zorlandıkları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra rüzgar ve yağmurun olması ateş yakmalarını engellemekte veya ateşi sık sık söndürmektedir. Bu durum tarım işçilerinin yeterince beslenememesi, tek tip beslenmeleri ve beslenme sorunları yaşamalarına etki etmektedir.

“Yemek yaparken rüzgar var ateşi söndürüyor. Çamur oluyor, yağmur oluyor. Burada kışın odunlar burada var kırılmamış onu kırıyorum. Onlar da bir ıslandı mı kolay kolay yanmaz. Bir de rüzgar oldu mu rüzgardan dolayı ateş bir sönüyor bir kalkıyor. Mutfak gibi bir yer olsa bu yemeği yani rahat rahat yaparım. Çocuklarımla böyle rahat rahat bakacam mesela. Bin bir türlü sıkıntı çekerim. Bugün rüzgar geldi hem çadıra baktım kalkmaması hem yemek yaptım hem su çektim. Bunlar böyle hep rüzgarın altında rüzgar da bir geldi ki durmaz ki. Mutfak gibi bir şey de yok ki. Onun içinde yemeği yapam, suyu şey yapıyorum, işçiler için hazırlık yapıyorum.” (K9, 65)

“Yemek, duş almak, elbiselerin yıkanması bunların hepsi dert yani. Çalışması da zor. Yemeği suyu ısıtmayı her şeyi dışarıda yaptığımız için sorun oluyo. Bir tarafımız aç bir tarafımız tok olur. Çocuklar dalımıza yapışır küçük çocuklarımız. Sabah yağmur yağdığı zaman aç kalıyoz. İşe gidemiyoz. Oturup kara kara düşünüyöz nasıl olacak ne yapacağız.” (K5, 67)

“Beslenme sorunu oluyor. Tarlada yemek yapıyon ne kadar yapabiliyon. Gençler bile zaten çok zorluk çekiyor. Şartları hep ağır.” (K1, 72)

“Çocuğum her şey yeri geliyor doğru düzgün kazanımızın kaynamadığı gün oluyor. Çalışsak elimize para geçiyor. Aç kalıyoz. Aha bizim şimdi vallahide billahi de sabah yedik öğle yemeği yemedik çocuğum. İnandin mı kızım.” (K8, 70)

Araştırma sonuçları alanda yapılan araştırma sonuçlarıyla benzerdir. Literatürde yapılan çeşitli araştırma sonuçlarına göre de mevsimlik tarım işçileri tek tüze beslenmekte, yetersiz beslenmekte, gerekli enerjiyi alamamakta ve sağlık sorunları deneyimlemektedir. Aslan (2020, s. 62) yapılan işte enerji gereksiniminin yüksek olmasının yanı sıra besleyicilik oranı yüksek gıdaların da tüketilmesi gerektiğini, fakat işçilerin beslenme tarzının besleyici olmadığını vurgulamaktadır. Bu durum tehlikeli fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarına zemin hazırlamaktadır. Bir başka araştırmaya göre işçiler elektriğe erişim konusunda sorun yaşadıkları için buzdolabı kullanamamakta, beslenme alışkanlıkları olumsuz etkilenmekte ve bu nedenle daha çok kolay bozulmayan makarna, bulgur, pirinç, mercimek, nohut ve kuru fasulye gibi ürünler tüketilmektedir (Sevinç, 2015, s.77). Yemekler çadırın önünde ateşte pişirilmektedir. Açık havada yemek yapılması ve hayvan barınakları ile yan yana yaşam koşulları sağlık açısından çeşitli hastalıklara sebebiyet vermektedir. Mevsimlik tarım işçileri genellikle sebze ve bakliyat tüketmekte, et tüketimi ise neredeyse hiç olmamaktadır (Baş, 2019, s.88).

Katılımcılar içme suyunu çeşmelerden, kuyulardan, kaynak sularından elde etmektedir. Sivas'ta her bölgenin suyu içmek için kullanılamamaktadır. Katılımcıların temiz içme suyuna erişimleri sınırlıdır. Hangi suyun içilir olduğunu bilmeyen veya mecbur kaldıkları için o suyu içen katılımcılar hastalandıklarını ifade etmiştir.

“Buranın suyu da öyle fazla iyi değil... Valla bazen sudan sağlık sorunu yaşıyoruz. Kusma musma oluyor... Yani çadırda yaşamak kolay bir şey değil. Doğru düzgün su bile yok.” (K1, 72)

“Suyu kontrol etmesi lazım. Biz yabancıyık. Bu su içilir mi içilmez mi bilmiyok. İçeriz yani. Bak Karaca'da Siverek Karaca'da var ya oradan geldim bu Kangal'a geldim. Bir ay önce. Bir gün çalışmadı daha baraj suyu

içmiş yanlışlıkla içmiş yani. Patron söylemiş zehirlenmiş tarlada pancardayken. O da herkesi toplamış, yüklemiş, geri gitmiş. Doktor söylemiş yani demiş artık çalışamazsınız. Yav o sorun yani. Bazen su sorunları oluyor yani Sivas bölgesinde. Bir de yani bu Gürün bölgesinde suyu vardır temiz suyu vardır. Ama sen Gürün'ü geçtin, Kangal'a, Sivas merkeze, Ulaş onların suyu her suyu içilmez, acı suyu var. Yani Gürün bölgesi biraz daha kayalık ya sert kayalık altında suyu temiz çıkıyor. Ama onların ki çürük acı su yani her su içilmez. Yanlışlıkla bazen içiyoz sanki deniz suyu içiyorsun ha. Öyle kirlî." (E3, 62)

"Yani sağlık sorunları oluyo. Çocukların mesele sudan etkilenmesi oluyo. Sonra yiyecek işte zaten. Sonra sudan sürekli havadan hava değişikliğinden hastalananlar oluyo... Sivas'ta çalışırken su olmadığı için mercimekteyken mazot bidonlarıyla içme suyu getirmeye gittiğimizde onları tüketince hastalandık." (E19, 67)

4.7. ULAŞIM İLE İLGİLİ BULGULAR

Katılımcıların Sivas'a giderken kullandıkları ulaşım aracı sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir. Katılımcıların 26'sı otobüs/minibüs yanıtını verirken 4 kişi ise özel araç yanıtını vermiştir. Kamyon/kamyonet veya traktör yanıtını veren katılımcı olmamıştır. Çalışılacak tarlaya nasıl gittikleri sorusuna ise katılımcıların 12'si otobüs/minibüs, 16'sı traktör, 2'si ise özel araç yanıtını vermiştir.

Alanda yapılan farklı araştırma sonuçları incelendiğinde; mevsimlik tarım işçilerinin çalışacağı şehre daha çok otobüs/minibüs vasıtasıyla ulaştığını, çoğu çalışacağı tarlaya traktörle gittiğini belirtmiştir (Okyay, 2014, s.50). İşçiler ulaşım konusunda yıllardır sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İşçilerin çoğunluğu kamyonet kasasında ulaşımın sağladığını ifade etmektedir (Aslan, 2020, s. 71). Görüşülen işçilerin tamamı tarlalara işverenlere ait pikap veya römork arkasında ulaşım sağlamaktadır (İnal, 2021, s.72).

Katılımcılar hem Sivas'a gelirken hem de çadırlarından tarlalara giderken ulaşım ile ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedir. Katılımcılar Sivas'a ulaşımını kendi imkanlarıyla karşılamaktadır. Mazot fiyatlarının artması nedeniyle büyük oranda gelir kayıpları yaşadıklarını ifade etmektedir.

“Çalışırken mesela araba olmadımıydı olmuyor. Yol parası vermiyoruz. Urfa’dan geliyoruz iki bin lira veriyoruz. Giderken iki bin lira veriyoruk. Başka yere çadır yine bir yere gitti mi bin lira, iki bin lira yine veriyoruk. Yani sıfır sıfır elde bir şey yok. Az para ya kalır ya kalmaz...Bir dolmuş tutuyoruk mesela beni Kayseri’den Sivas’a götür kardeşim diyorum. Mazot 9 milyon olmuş yav. Ee nasıl yapacak. Yani çalıştığımızı hep oraya veriyoruk. Bir geleceğimiz yok. Hani durum asıl bundan ibaret.” (E14, 63)

“Bizim arkadaşların mazot parası var, benim mazot param yok. Adamlar diyor mazot paran olmazsa ben seni nereye götürüyüm diyor. Allaha sığındım kızım bir şey diyemiyom.” (K8, 70)

Katılımcılar Sivas’a yolculukları sırasında kullandıkları taşıtlara hem kendileri binmekte hem de ihtiyaçları olan her türlü araç ve gereçleri yüklemektedir. Bu durum hem sağlıklı olmayan koşullarla sıkışık ve kalabalık yolculuk edilmesine yol açmakta hem kazaların yaşanmasına sebep olmakta hem de araçlara uygunsuz yükleme yapılmasından dolayı katılımcıların trafik cezası yemelerine yol açmaktadır.

“Şimdi bizim minibüslerde biz arkasına römork bağlıyoruz. Yoldan bize trafik sıkıntı yaşıyor. Şimdi bizim minibüsler var. Herkesin normalde minibüsü var. Herkesin kendi ailesini minibüsle eve götürüyor, getiriyor. Trafik sorunumuz oluyor. Bu konuda çok sorunumuz oluyor. Ceza yazıyorlar. Normalde biz ruhsata işliyoruz. Gene diyor hususidir, ticari yap. Bizim ticariyle işimiz yok. Kendi ailemizi taşıyoruz.” (E12, 67)

Bazı katılımcılar tarlaya ulaşımalarında yağmur yağması nedeniyle yolların çamur olması ve tarlaya traktörle gittikleri zaman üşümleri nedeniyle sorun yaşadıklarını bildirmektedir.

“Bir ulaşım imkanımız yok. Kendi çabamızla bak buraya yarın yağmur yağarsa yarın çamur olursa biz ne yapabiliriz? Mesela buraya getirse, burada böyle bir alan olsa, çakıl makul kum dökse, kum olmasa. En iyisi yani akşam insan yağmurda çamurda eve geldi mi ayağı mayacağı çamur olmasa.” (E8, 61)

“Tarla sahipleri minibüs tutmadığı için tarlaya traktörle gidiyoruz. Çok üşüyoruz, valla elimiz ayağımız gidenece buz tutuyo.” (E9, 65)

“Tarlaya biz genelde traktörler gidiyoruz. O da üstü neyi açık ya çok üşüyoruz. Sabahın köründe gidiyoruz, akşam oluyo geliyoruz. Çok soğuk oluyo.” (K9, 65)

Mevsimlik tarım işçilerinin Sivas’a ulaşım araçları daha çok minibüs olsa da çalışacakları tarlalara genelde traktörler ile ulaşım sağlamaktadırlar. Traktör pikap kasalarında eğimli arazi ve tarlalara yapılan yolculuklar kaza riskini de beraberinde getirmektedir. Tarım işçileri yürütülen yasalar ve denetimler sayesinde eskiden olduğu gibi kamyon ve kamyonetler ile iller arasında yolculuk yapmamaktadır. Fakat minibüslere yolcu kapasitesinin üzerinde kişi bindirilmekte ve tüm eşyalar minibüslere yüklenmektedir. Denetimler neticesinde kamyonlar ile seyahat yapılması engellense bile minibüslere kapasite üstünde eşya ve insan alınması nedeniyle ulaşımda kaza riski hala devam etmektedir.

Alanda yapılan araştırmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Mevsimlik tarım işçilerinin bir şehirden diğer şehre çalışmak için göç ederken trafik kazaları ile karşılaşma riskleri oldukça yüksektir. Kişisel eşyalar, erzaklar, mutfak eşyaları, yatak, yorgan, çadır, canlı hayvan, televizyon ve buzdolabı gibi eşyalarla birlikte tutulan kamyon, kamyonet ve arkası açık pikap benzeri araçlarla göç edilmektedir. İşçilerin çoğu kamyonet kasalarında eşya üzerinde tehlikeli bir yolculuk yapmaktadır (Baş, 2019, s. 88-90). Mevsimlik tarım işçilerinin 15 kişilik dolmuşa 20 kişi bindiği, dolmuşun içinde eşyaları da bulunduğu için işçilerin sıkışık ve havasız yolculuk ettiği, yakın tarlalara yaya, uzak tarlalara ise traktörle gittikleri için ulaşımdan memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Bulut, 2013, s. 72-73).

Özellikle mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak amacıyla göç ettikleri dönemlerde denetimler sıklaştırılsa da haberlere yansıyan kaza haberleri bu sorunların hala tam olarak çözülemediğini ve zorlukların hala devam ettiğini bize göstermektedir.

4.8. EĞİTİM DURUMLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Katılımcılar yaşadıkları sorunlardan biri olarak çocuklarının eğitime devam edememelerini ileri sürmektedir. Çocuklarını geldikleri ilde bırakacak kimse olmaması

veya okul masraflarını çıkarmaları için çalışmaları gerekmesi nedeniyle çocukların eğitiminde aksamalar olmaktadır. Çocuklar iki ay okula geç başlamakta ve hemen hemen iki ay erken okulu bırakmaktadır. Bu durum çocukların eğitimini sınırlamakta ve katılımcıların en çok endişelendiği konulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

“Valla ne gibi sorunlar. Zor bir iş. 5 ayda devamlı sen çoluk çocuk bazen çocuk 10 yaşındaki çocuk 20 yaşındaki çocukla beraber aynı kararda çalışıyor yani. Ee o çocuk mecbur çalışıyo yani. O zor bir şey yani. Sen çocuğa bakıyorsun, bazen biz ağlıyoruz yani çocuk için yani. Çocuk okul için. Bazen benim çocuk var, burada ben okulumun harcını burada çıkarrım sonra giderim okula diyo. Mesela önümüzdeki ayın altısına çocuğumuz gidecek, yani okula gidecek. Buraya gelip çalışmasa okul harçlığını çıkaramaz.” (E3, 62)

“Yani sorunlarımız şöyle sorunlarımız çocuklarımız okula geç kalıyor. Okula gönderme gibi bir şansımız yok. Pandemide gönderiyorduk, alıp da şimdi iki yıldır çocukların okula doğru dürüst gitme şeyi olmadı. Bakıyon şimdi okula geçen yıl bir ay gitmiş, ondan önceki ay iki ay gitmiş. Yani üçe gidecek şimdi mecbur 11. aya kadar patatesten kalacak, okuldan geri kalacak. Kız da var o ortaya bu sene gidecek, o da kalacak. Yani bu sorunları yaşıyoruz yani. Bu sorunlarımız var yani. Bundan şikayetimiz oluyor. Ama kimse bize sahip çıkmıyor.” (E4, 60)

“Sıfır eğitim yok. Mesela benim şu ufak kızım bu okula gidiyor, bu okula gidiyor. Ee ben Urfa'dan gelmişim bunları kime teslim edeyim. Bir ay sonra biz Urfa'ya gitti mi artık oradan okula başlar. Memlekete dönünce okula başlar. Ama bazı yüksek okul okuyanlar da var. Onlar gelmemişler. Benim ki yok arkadaşların var yani. Adam mecbur orada özel dershane kendisine tutmuş ya da devletin yurdundan mesela yer çıkmış, orada okuyor onlar gelmemiş. Ama ben bu ufak çocukları kime teslim edeyim. Orada mesela çocuklarla kalsam bu sefer maddi imkandan kısıtlanıyoruz. Ha mecbur ki çocuklar da geliyor bizimle geliyor. Mesela okul bugün hemen hemen iki aydır açık kalmış. İki aydır bunlar geride kalıyor. Daha 1 ay daha burda kalamaz, 3 ay okul geri kalacak. Bir de erkende yani 5. aydan da okul daha tatil olmadan o zaman da çıkıyoruz. En az bir ay önce yani. Durum böyle yani.” (E9, 65)

“Çocuklar var ufak çocuklar var. Yani insan mecbur olmadı mı çadırda yaşayamaz. Şimdi mesela imkan olmadığı için şimdi çocuklar hep okula gidecek, daha gönderememişik, şimdi burayı bitirip gidince onları okula göndereceyik.” (E15, 60)

“Aksıyor yani çocukların eğitimi. Aksıyor mesela benim çocuklarım okullar açıldı, baktım iki tanesini getirdim, okula yani getirdim, dedim yaşıyorlar bari cahil kalmasınlar. İki yani iki tanesini amcasının yanında bıraktım. Üç tanesini de yanıma aldım getirdim.” (E18, 60)

Mevsimlik tarım işçisi aileler yıl boyunca çalıştıkları tarımsal üretim süreci boyunca gezerek çalışmakta ve yaşamlarını bu şekilde sürdürmektedir. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları il il göç ettikleri bu süreç boyunca okullarından kopmakta ve okullarına devam edememektedir. Görüşmelerde aileler çocukların okuldan bir iki ay erken alınarak bir iki ay okula geç başlatıldıklarını belirtmiştir. Bu durumda bazı çocuklar devamsızlıktan kalarak okuldan tamamen koparılmıştır. Bazı çocukların ise devamsızlıktan kalmıyor olmaları resmi kayıtlara çocukların devamsızlıklarının işlenmediğini bize göstermektedir. Ki bu durumun mevsimlik tarım işçisi çocukların ve eğitim sorunlarının gündeme gelmesine ve sorunların çözümü için adımlar atılmasına engel olduğu düşünülmektedir. Bu durum çocukların eğitimden kopmaları, mevcut yoksulluk durumundan çıkamamaları, yoksulluk döngüsüne hapsolarak ailelerinin yaşadıkları hayatlara paralel bir hayat yaşamaları ile sonuçlanmaktadır.

Bazı katılımcılar çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları, gelirleri yetmediği için çocukların da çalışmak zorunda kalması ve eğitimlerinin sık sık bölünmesi nedeniyle eğitimden tamamen koştuklarını ifade etmektedir.

“Şimdi biz 9 kişiyiz. Benim 4 tane oğlum okula gidiyor. Okuldan çıkarmışım. Okul masraflarını ben karşılayamıyorum. Eğitimlerine devam edemiyorlar mecbur çünkü devlet bir yardımda bulunmuyor.” (E14, 63)

“Eğitime devam edemeyen çocuklar oluyor. Mesela ben bugün çocuğumu okula yolladım yani. Çalışmaması lazım ama çalıştığı zaman sıkıntı oluyor. Çalışmadığı zaman da biz burada şey oluyoruz.” (E13 ,68)

Alanda yapılmış araştırma sonuçlarının bulgular ile benzer olduğu görülmüştür. Eğitim çağındaki 486 çocuğun %56,4’ü okula kayıtlıyken, çocukların %98,6’sı çalışmaları nedeniyle okula kayıtlı olsalar da okula devam edememektedir (Sevinç, 2015, s. 85). Bir araştırmada 15-25 yaş arası işçilerin 128 kişi olmasına rağmen bu yaş aralığında okula devam edenler yalnızca 38 kişi olarak tespit edilmiştir (Yiğit, 2018, s.54). Diğer bir

araştırmada toplam 273 kişiden sadece 84 kişi okul başladığından ve/veya okul bitimine doğru çocukların okula devamlılığı sağlandığını söylemiştir. Diğer görüşmecilerden 189 kişi ise çapa ve hasat dönemlerinde çocuklarını çalışma alanına getirdiklerini ve bu dönem aralığında çocuklarının okula devamlılığını sağlayamadıklarını belirtmiştir (Altın, 2014, s.270). Araştırma bulgularından farklı olarak bir araştırmada mevsimlik tarım işçileri çocuklarının eğitim dönemlerinde memleketlerinde olduklarını belirtmiş ve çocukların eğitimlerinin aksamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Ata, 2020, s.51).

4.9. SOSYAL DIŞLANMA İLE İLGİLİ BULGULAR

4.9.1. Diğer Mevsimlik Tarım İşçileri Tarafından Ayrımcı Söylemlere ve Dışlanmaya Maruz Kalmak

Mevsimlik tarım işçisi yaşlılarla görüşmek amacıyla sahaya inildiğinde araştırmacının yaşlılarla görüşmesine diğer tarım işçileri tarafından olumsuz bakılmıştır. Özellikle genç yetişkin ve yetişkin çağındaki bireyler yaşlılarla değil, onlarla görüşülmesini istemiştir. İşçiler kendilerinin daha çok şey bildiğini, yaşlıların ne yaşadığını onlardan daha iyi gördüklerini ve yaşlıların deneyimlerini anlatabileceklerini ifade etmiştir. İşçiler yaşlıların benim sorduklarımı anlayamayacağını, sorulara iyi cevap veremeyeceklerini, onlarla görüşmemin araştırmam açısından daha faydalı olacağını vurgulamışlardır. Bu bağlamda mevsimlik tarım işçilerinin yaşlı bireyleri dışlaması, yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve söylemleri dikkat çekmiştir. Toplum ve kültürümüzde anaya, ataya, yaşlıya saygı gösterilmesi gerektiğine olan inanç mevsimlik tarım işçilerinin söylem, tutum ve davranışlarında görülmemiştir. Yaşlıların güçten düşmesi, diğer yaş gruplarına göre daha az verimle tarlalarda çalışması veya çalışmaması, sağlık sorunları deneyimlemeleri, yaş almayla birlikte yaşadıkları gerileme ve değişimler, bakım ve barınma ihtiyaçlarının ortaya çıkmasının bu tutumların ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin kendilerini güçten düşmüş, faydasız, verimsiz, yük, pasif, son durakta görmelerinde ve görüşme boyunca bunu söylemleriyle ifade etmelerinde, onların aile, akraba komşulardan veya tanıdıklardan oluşan diğer yaş

gruplarındaki mevsimlik tarım işçilerinin olumsuz söylemlerini içselleştirmelerinin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.

4.9.2. Çalışmak İçin Geline Yerde Yerel Halk Tarafından Etnik Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalmak

Katılımcılar genel olarak baskı, ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmektedir. Hem ülkenin doğusunda yaşayanlar olarak bölgesel ayrımcılığa hem de genelde Kürt olmaları sebebiyle etniksek ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedir.

Atış (2019, s.140-142)'ın yürüttüğü araştırmanın sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçilerinden yaşı daha büyük olan, eğitim durumu daha düşük olan, düşük gelire sahip olan, sosyal güvencesi olmayanların daha fazla sosyal dışlanmışlık hissettikleri tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığında mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sosyal dışlanmışlığa maruz kalma risklerinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların çoğu işlerini düzgün yaptıkları müddetçe tarla sahipleriyle bir sorun yaşamadıklarını belirtirken bazıları ise çalıştıkları bazı insanların sıkıntılı olduğunu ve sorun yaşayabildiklerini belirtmektedir.

“Tarla sahibiyle genelde bir sorun olmaz. İşimizi düzgün yaparsak bir sorun olmaz yoksam tabi sorun olur.” (E3, 62)

“Köydekilerle tanışıyoruz yani öyle herhangi bir sıkıntı yok... Valla şu an herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Yani köylüyle öyle bir sorun yaşamıyoruz.” (K1, 72)

“Bazen sıkıntılı oluyor. Herkeste bir olmuyor. Diyelim burası yani fındıkta 10 kişiyle çalıştım. Birisi iyiydi birisi kötüydü. Birisiyle hele hiç geçim olmuyordu. Mecbur çalışsacan. Mecbur bura geçim olmasa ora geçim olmasa çalışamayız.” (E10, 61)

“Muhtarlarda işçileri böyle şey yapmıyorlar, hor görüyorlar yani. Müracaat etsek de bir şey olacağını hiç zannetmiyorum. Biz çalışmasak ektiği şeylerin hepsi tarlada kalır. Umudumuz yok yani.” (K1, 72)

Katılımcılar yerel halk ile sorun yaşamamalarını onlarla bir araya gelme olasılıklarının olmamasına bağlamaktadır. Literatürdeki araştırma sonuçlarına göre ise kimi araştırmalarda katılımcılar yerel halk tarafından sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtirken kimilerinde ise katılımcıların böyle bir durumun yaşanmadığını ifade ettiği görülmüştür.

Alanda yapılan ilgili araştırma sonuçları ise şu şekildedir: İşçilerin 124'ü köylülerle sorun yaşadıklarını, 337'si sürekli sorun yaşadıklarını, 253'ü ise ara sıra sorun yaşadıklarını belirtmiştir (Sevinç, 2015, s. 154). Tarım işçilerinde sosyal dışlanmanın olduğuna yönelik bir his yüksek olmakla birlikte kadınlarda bu oran daha yüksektir (Geçgin, 2009, s.124). Örneklem grubunun neredeyse dörtte üçü yerel halk tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Görüşmecilerin %2'si işveren ya da işverenin ailesinden dışlandığını, %11,8'i kamu görevlileri tarafından sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını, %13,7'si de diğer kişiler tarafından sosyal dışlanmaya maruz kaldığını belirtmiştir (Altın, 2014, s.284).

Katılımcılar çadırlarını kurmak için barınma yeri bulmakta zorlandıklarını ifade etmektedir. Birçok kez çadırlarını kurduktan sonra arazi sahibinin çadırları arazisinde istememesi nedeniyle çadırları söküp başka yere kurmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Köylüler ise çadırların köy içine veya köyün çok yakına kurulmasına izin vermemektedir. Katılımcılar genelde köylüler ve çevredeki diğer insanlarla çok fazla sorun yaşamamalarını onlarla hiç iletişime bile geçme imkanlarının olmamasına bağlamaktadır.

“Konteynır olsa daha iyi olur. Onda sorun çok yaşıyoruz. Hatta bir ay bir kişi geldi kesinlikle burada çadır kurmayın. Bazen öyle oluyor yani. Çadır kurmamıza izin vermiyorlar.” (K1, 72)

“Vallaha tarla sahibiyile de anlaşmazlık oluyor. Ben geçen de bu Kangal'dan geldim. Oradan merkeze kurdum. Adam geldi dedi ki yav çadırı buraya kurmayacan. Sanki bize yani komut gibi verdi. Buraya kuracam buraya kurmayacan. Yani adamla biz anlaşamadık. Çektik buraya geldik. Çadırları buraya yerleştirdik. Yani gene Allah razı olsun adamın biri dedi ki gelin burada trafo var, ceyran var, geldik. Ama orada şehir merkezinde adam geldi diyor ki tarlamdan çıkın. Yav biz misafirlik. Urfa'dan gelmişik, aha bu tarla

boş. Ama yok ben tarlamı bırakmam. Ben burada tel örgüsü çekerim. Onu yaparım bunu yaparım adam bizi oradan kovaladı. Buraya geldik yani.” (E9, 65)

“Mesela Kangal’a geldik mi tuvalet banyo bir mesela devletin arazisi var mutlaka. Oradan bize bir yer ayarlayıp yapması lazım aslında. Yani geldiğimizde kimseyle bir sorun yaşamamamız için. Çünkü mesela geçenlerde oraya koyduk. Adam geldi kabul etmedi. Yeri kaldırdık. Bu sefer oraya götürdük. Oraya da gittik, yani rica minnetle. Ben bu kadar işçiyi buraya getirmişim, mecbur çalışacak götürsem geri olmuyor. Bundan dolayı boynumuzu büküyoruz yani. Her şeye katlanıyoruz. Herkese baba hayran, tamam sen iyisin, sen şusun, sen busun. Çünkü ben çavuş olduğum için onlar bir şey bilmezler. Her sorun bendedir. Onun için çok zorluklar çekiyoruz.” (E8, 61)

“Burada mesela mahalle içinde çadır kurduk, kabul etmedi mesela adam. Aha buraya getirdik. İki sefer biz yer değiştirdik. Köydekilerle bir sorun yaşamıyoruz, yani onlarla bir alakamız yok ki. Bizim iki çavuşumuz var burada. Ondan onlarla hiç muhabbetimiz olmuyor. Bir sorun olunca onlar şey ediyö. Ondan hiç alakamız yok. Biz çavuşla şey yapıyoruz.” (E10, 61)

“Bazıları çadırları istemiyoruz, çoluk çocuk çok var diye çadırları köyün dışına atıyorlar. Öyle olan oldu yani.” (E13,68)

Mevsimlik tarım işçileri bölgeye geldikleri zaman yerel hak ve muhtarın isteği doğrultusunda köy merkezlerinden uzak alanlara yerleşmek zorunda kalmaktadır. Bu durum sosyal dışlanmanın unsurlarından olan mekânsal dışlanmanın gerçekleştiğini göstermektedir (İnal, 2021, s. 82-84). Mevsimlik tarım işçileri gittikleri illerde ötekileştirilmiş ve dışlanmaya maruz kalmıştır. Gelir seviyesi düşüklüğü, sağlık sorunları, eğitim düşüklüğü, yaşam alanlarının hijyenik olmaması ve yaşam alanlarında su, altyapı, elektrik, ısınma gibi olanaklarının olmaması gibi nedenlerle toplumla kaynaşmaları ise mümkün görünmemektedir (Çakmak, 2018, s.108-109).

Tarla sahiplerinin de mevsimlik tarım işçisi yaşlılara yönelik bakış açılarının olumsuz olduğu görülmüştür. Bazı tarla sahipleri yaşlıların tarlalarda çalışamayacağını, bu işin zor olduğunu, yaşlıların veriminin az olduğunu, gençlerin yaşlılardan daha verimli çalıştığını ve bu nedenle kendisinin tarlasında çalışmak amacıyla yaşlı gelirse onun çalışmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir.

“Burada ne yapacak, nasıl toplayacak? Bu iş ağır, eğiliyorlar falan. Ben kabul etmem öyle yaşlıyı.” (Tarla sahibi)

“Yaşlının burada ne işi var? Yapamaz. Bir gençmiş gibi hızlıcana çalışamaz yani. Biz de bitmesini isteriz hemen hasatın. Yaşlıyla olmaz yani. Zaten az mahsul.” (Tarla Sahibi)

4.9.3. Özel veya Kamu Kurum ve Kuruluşlarda Ayrımcı Tutumlara ve Dışlanmaya Maruz Kalmak

Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar özel veya kamu çeşitli kurum ve kuruluşlardaki personel tarafından da sosyal dışlanmaya, ayrımcı söylem ve davranışlara maruz kaldıklarını düşünmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar sağlık personeli tarafından dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedir. Yaşlılar hastaneye gittiklerinde sağlık personelinin onların mevsimlik tarım işçisi olduğunu anladığını, kendilerinin her şikayet ve hastalıklarını yaşlı olmalarına ve mevsimlik tarım işçisi olmalarına bağladıklarını belirtmektedir. Yaşlılar bunun sonucunda yeterli tetkik yapılmadan daha çok ağrı kesici, kas gevşetici ve merhem gibi ilaçların yazıldığını vurgulamaktadır. Sağlık personelinin kendilerine yönelik davranışlarının kötü ve ilgisiz olduklarını ifade etmektedir.

“İşçiler hastahaneye gittiği zaman yani işçilere işçi gözüyle değil de bir insan gözüyle bakmalarını isterdim...Yeri geliyi it gibi muamele görüysen. Adam üstüne başına bakıyı, diyi bu ırgattır. Afedersin it gibi davraniyi, kovar gibi, böyle kötü bakıyı.” (E13, 68)

Ayrıca yaşlılar belediye binası, sağlık ocağı, hastane, banka gibi kurum ve kuruluşlardaki personelin kendilerine iyi davranmadıklarını ve özellikle yaşlıların bu alanlara gitmekten çekindiklerini belirtmiştir. Bu durum yaşlıların kamu alanlarından dışlanmalarına, sosyal yaşama katılamamalarına ve mekânsal dışlanma deneyimlemelerine yol açmaktadır.

4.9.4. Devletin Yatırım, Yardım ve Destekleri Bağlamında Ayrımcılığa Maruz Kalmak

Katılımcılar devletin yatırımları, yardımları ve destekleri bağlamında da ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir. Katılımcılar devletin ülkenin doğusuna yeterince yatırım yapmadığını ve yardım etmediğini ifade etmektedir. Çoğu katılımcı bu işi çok zor koşullarda yapmak zorunda olduklarını belirtmekte ve bunun sebebini yaşadıkları bölgeye yeterince yatırım yapılmamasına bağlamaktadır.

“Valla hizmeti biz devletin Allaha şükür bir hizmetini görmedik. Valla çok şükür bu devlete. Benim ikinci hanım çok hasta valla şimdiye kadar hiçbir destek bir şey görmedi... Bu devlet biliyi misen zengin tarafındadır, bir de çiftçi tarafındadır, biz bu kadar biliyok. Çiftçiye bakıyı, bir de zenginlere bakıyı. Fakir gebersin gitsin. Ne hali varsa görsün yani. Ben bu kadar biliyom. Gerçekten böyledir eskiden de söylemişem. Şimdi de söylüyom ama ne yapak. Ne yapacağık. İşte gerçek bu. Şimdiye kadar devletten bir fayda görmedik. Yok yani mümkün değil diyorum. Devletin haberi yoktur bile bizden burdan ki. Valla Allah bize yardım etsin.” (E2, 71)

“Valla hiç ben de şimdiye kadar aha kaç yaşına geldim ne bir talepte bulundum ne de bir şey bekliyorum yani. Fakirlere kimse bakmaz. Kaymakları hep zenginler yiyor. Aynı işte fonlara şeylere yatırım yapıyor, onları var da gene zenginler yiyor. Yani kimse kusura bakmazın. Bu şikayetlerimiz çoktandır var yani. Var da ama ne yapabiliriz ki. Sesimiz bir yere gitmiyor ki. Bunlar var yani. Herkeste bunları biliyor da. Alt tabakalar sorunlar herkeste yaşıyor yani. Şeydeki olanlar işteki çalışan olanlar hepsi yaşıyorlar. Şimdi bunu köylüler de yaşıyor. Sen kime ağzını açsan yaşar. Ama yapacak bir şey yok.” (E4, 60)

Katılımcılar Suriye vatandaşlarının ülkemize gelmeleriyle birlikte ayrımcılığın daha da derinleşerek gözle görülür düzeyde arttığını düşünmektedirler. Katılımcılar Suriye vatandaşlarının devletin yardımlarıyla kendilerinden daha iyi koşullarda yaşadıklarını belirtmektedir. Suriye vatandaşlarına kendilerinden daha fazla ilgi gösterildiği, daha fazla yardım aldıkları ve kendilerinden daha iyi şartlarda yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bu durum onların kendilerini daha dışlanmış ve ötekileştirilmiş hissetmelerine yol açmaktadır.

“Suriyeliler geliyi, bizim memlekette yatıyı, maaş veriyi, aha biz de sürünüyok. A biz de sürünüyöz vallahi aa böyle işte.” (E1, 64)

“Yok ablam yok, vallaha bir şey yok öyle. Biz oy veriyoruz karşılık yok. Yani biz Suriye gibi olduk vallaha. Suriye bizden keyif ediyor. Vallahi Suriyeliler bizden keyif ediyor. Kurhanıma vallahi onlar maaşı alıyor. Onlar serbest serbest dolaşiyor. Onlara kimsa karışmıyor. Kim olduğunu da ne olduğunu da kimse bilmiyor ha. Biz kendi ülkemizde Türkiye de vallahi biz perişan olmuşuk.” (E10, 61)

“Kendi milletine yapsın. Adam Suriye’den kaçıp buraya geliyor. Ona aylık bağlanıyo. Biz burda taa 700, 800 kilometre gidiyöz çalışmak için bin kilometre gidiyöz. Adam buradan Suriye sınırına 50,60 kilometre ile geliyor. Her ay maaşı alıyo. Gıda yardımı alıyo. Hani türlü türlü yardımlar alıyo. Ama devlet kendi milletine bu yardımları yapmıyor. Adam buradan taa bin kilometre Sivas’a, Kayseri’ye, Çorum’a, Çanakkale’ye tarım işçisi olarak devletten herhangi bir yardım görmüyor. Ama adam 50, 60 kilometre ile Türkiye sınırına geliyor, adama yardım üstüne yardım yağıyo.” (E19, 67)

4.10. YASALAR, SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMETLERE İLİŞKİN BULGULAR

Yapılan araştırma ile mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunun genel sağlık sigortası dışında bir sosyal yardım almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin çoğu devletin sunduğu yardım ve hizmetlerden faydalanamadığını belirtmektedir. Hizmetlerden faydalandıklarını söyleyenler yeşil kart ile sağlık hizmeti alma, gıda yardımı, kömür yardımı, fatura indirimi, dul maaşı, pandemide verilen 1000 TL geri ödemeli para aldıklarını belirtmiştir.

“Evet hizmet yapıyor. İşte iş olmayınca sağlıkta sigorta yardım yapıyor. Bir şey olmadığı zaman mecbur onları bekliyöz. Para yardımı yok. Mecbur kalıp başvuru yapınca kömür yardımı çıkıyor ara ara gıda yardımı çıkıyor. Yağ, pirinç falan paketle çıkıyor.” (K6, 64)

“Belediyemiz memleketimizde veriyodu. Allah razı olsun. Buraya da geldik. Gitsem yardım için ikametgahın bura değil diyolar. İkametgahını getir yardım edek diyolar. Ee ben buraya gondum göçecem. İkametgahımı nasıl kaldırıyım ben buraya çocuğum olur mu?” (K8, 70)

“Yav şimdi devlet şöyle elektrik paramı veriyorum gittiğimde 100, 110, 150 TL’ye varıncaya kadar almıyorlar yeşil kartlı olduğumuz için. Başka hepsini su parasını falan alıyor. Başka bir şey yok.” (E15, 60)

“Tövbeler olsun. Ben şu anda bugün senin yengeyi doktora götüreceğim. Toktora götürsem mesele orada hem tedaviyi yüzdesini yirmi kırk ödüyoruz hem de ilaçları ödüyoruz. Valla devletten bizim faydamız tek budur.” (E16, 62)

“Geçen sene o hastalık oldu ya korona mıdır nedir bir milyar benim hanıma vermiş. O da şimdi faizlen çalışıyor. Karşılıklı verdi ya yani vermemiz lazımdır. Ayda 100 milyon mudur nedir. Şimdi faiz çalışıyor.” (E10, 61)

“Devlet yok bir ihtiyacımızı karşılamıyor. Sadece sağ olsun dul maaşı iki ayda bir bana onu veriyor yalan söylemem. 650 milyon iki aydan iki aya.” (K10, 65)

Katılımcıların çoğu devletin kendilerine herhangi bir hizmet veya yardımda bulunmadığını belirtmektedir. Oysa ki Karataş (2003, s. 7-10)’ın araştırmasında belirttiği gibi yoksulluktan en çok etkilenen kesimlerden biri yaşlılardır ve sosyal yardımların yoksulluğu azaltmada yeri ve önemi büyüktür.

“Hiç. Hiç görmedik öyle bir şey. Selam bile vermiyorlar. Tanımıyorlar bizi. Yok babam yok. Devlet ufukta kaderde yok görünmüyor.” (E1, 64)

“Yok. Valla devletten hiçbir hayır görmedim. Hiçbir şey devletten.” (E7, 61)

“Valla hiç birisi hiçbir şeyi karşılamadı yani. Yani biz mesela 5. aydan beri biz çıkmışık. Devlet yani bir nedir bir ufak bi şeyden devletten bir fayda almamışık. Kesinlikle yani ha. Tarımsal benim açımdan herkesin açısından...Devletten hiçbir imkan bir şey almadık yani. Bazıları diyor ki mesela devlet gelmiş ama inan ki hiç bize yani fayda olmadı.” (E9, 65)

“Yav bizim devlete yani biz şu an devletin kafasında yokuz. Şu an Suriyelilere kafasını takmış. Gelmiş herkese aylık veriyor. Yani biz şu an devletin kafasında yokuz. Yani biz kim devlet soğuktan ölsek, yani hele 10 gündür don düşüyor bizim dört parmak don kalkıyor. Yani biz devletin kafasında yokuz. Yorganın altından çıksak buz gibi oluruz. Yani yaşıyoruz sorun tabi yaşıyoruz yav.” (E12, 67)

“Ya ablam biz bu devletten biz Türkiyeliyiz, ona oy veriyoz babamdan dedemden beri Türkiyeliyiz. Ama devletin bize bakması lazım. Ben askerlik yaptım jandarma komando olarak. Çocuğum yaptı, babam yaptı, dedem yaptı, dedemin dedesi yaptı. Hiç bize bir faydası yok ki. Ben ölüyüm ha ölü ölmüşüm ha. Şeyim yok ki. Ben yaşım kaç oldu rahatlık görmedim. Vallahi hep çalışıyorum. Hep orada sıkıntı hep orada sıkıntı hep burada sıkıntı. Ne doğru düzgün gelir var.” (E10, 61)

Araştırma sonuçları bu yönden alandaki araştırma sonuçlarıyla benzer niteliktedir. Mevsimlik tarım işçileri kendilerine belirli hakların verilmediğini ve yasal düzenlemeyle korunmadıklarını ifade etmektedir (Ata, 2020, s.62-63). Örneklem grubunun tamamına yakını devletin mevsimlik tarım işçilerine yönelik iyileştirme politikalarını yetersiz bulmuştur. Azınlıktaki bir grup ise devletin mevsimlik tarım işçileri için iyileştirme politikalarını yeterli bulmaktadır (Altın, 2014, s.289). Yapılan saha araştırmasında mevsimlik tarım işçilerinin çoğu nakdi yardım almadıklarını belirtmiştir (Ata, 2020, s.57).

Bazı katılımcılar yardım almak için gerekli yerlere başvursalar da yardım alamayacaklarına inandıkları için başvuru yapmazken bazıları gerekli yerlere müracaat ettiklerini fakat bir sonuç alamadıklarını ifade etmektedir.

“Hayır. Hiçbir şeyle karşılaşmıyoz. Herhangi bir yiyecek giyecek yani hiç olmuyor hani. Yok onlar da bi şey yapamıyor biz de yapamıyoz. Yani bunlar için bir yerlere müracaat etmek gerekir mi nerelere etmek gerekir bilmiyoz. Bence kulak asmazlar ne kadar müracaat etsek de yani. Hiç kulak asacaklarını tahmin etmiyorum.” (K1, 72)

“Valla elli sefer gittim. Bana herhangi bir destek vermedi. Valla bizim çöpçülük olsa yaparım, herhangi bir temizlik olsa yaparım. Şimdi yok ki Ankara’da dayın varsa gidersin ama Ankara’da dayın yok. Torpil oldu mu gidersin amma yoksa gidemezsin işte. Suriyeli olanlara destek verir. Türkiyelilere vermez ki.” (E14, 63)

“Konteyner istiyoruz. Zaten ben geçen gittim istedim. Benim şeyim var isteme haklarım var. Ama yapmıyorlar. Patronlar olmayınca biz tek başımızdan yapmıyorlar. Batı taraflarından Ege taraflarında var. O sabit kalıyor. İşçi gitti mi kalıyor. İşçi bir daha geldi mi kalıyor. Ben bizim orada bir vali vardı. Doğuluydu halden anlardı. Gittik durumumuzu izah ettik adam hemen geldiler çadır verdiler. Orada tabi işçi alanı bellidir ya. Orada mesela şöyle

bir 50, 60 dönümlük bir alan var. İşçiler oraya kuruyorlar, böyle çadır getirdi koydular. Ondan sonra haftada beş günde seyyar şey getirdi. Sağlıkçıları da getirdi. Bu tür şeyler imkanlar var da yapmıyorlar işte. Her yerde var. Bir burada yok. Sivas bölgesinde yok. Sivas bölgesi tarım işçilerinin değerini bilmiyor. Bak buraya geliyoruz günde 50 kişi beni arıyor. İş yok işçi yok. Gelmesinler ki hiç olmazsa biraz kıymetleri anlaşılсын.” (E8, 61)

4.11. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞADIĞI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK BEKLENTİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Katılımcılara devletten istedikleri hizmetler ve beklentileri sorulmuştur. Katılımcılar sağlık, eğitim, çalışma şartları, ekonomi, barınma şartları, bakım, beslenme, yardımlar, sosyal güvence gibi birçok farklı konuda istek, beklenti ve önerilerini sıralamıştır.

“Devletin en azından bu tarım işçilerinin olduğu bölgelere yani nasıl ki her yerde kimlik kontrolü yapmasını biliyorlar yani tarım işçisi nerdeyse onu biliyor. Yani bu sağlık çalışanları bir sefer çadırları ziyaret etsin. Herhangi bir rahatsızlığı var mı veya bir ilacı var mı diye gezmeleri güzel olurdu.” (E19, 67)

“Bu sağlık sorunu da yani bir devlet kontrol etmesi lazım. Her mesela bu bölgede 5 ay insanlar var. İşçi var. Hiçbir gün bir sağlıkçı tarafından gelmemiş kontrol etmemiş yani. Kontrol etmesi lazım.” (E3, 62)

“Daha bir şey ne olacak biz çok çektiğimiz için sıkıntı oluyor yani. Bir hastaneye gittiğimiz zaman zorlanıyoz. İlaç tedavi falan. Bir yerler olsa ücretsiz oraya başvursak güzel olur yani. Durumumuz olmadığı için sıkıntı çok yaşıyoz. İşte sigorta yok. Yeşil kart yok. Yani ona göre yapsa. Bir hastaneye gittiğimizde ilacı beş milyona alacağına yirmi otuz milyona alıyo o da zoruma geliyor işte.” (K6, 64)

“Çocuklarımı okutabilir. Yardım edebilir. Maddi manevi. Sağlığımıza gelip bakabilir devlet.” (K3,60)

“Bir konteynır yapsa daha iyi olur. Hangi köydeyse burada bir köye kurması lazım. Çalıştığı kişilerin sigortalı olması lazım. Burada mesela biz sıcaktan şey oluyoz. Bu da aslında bu da bir iştir. Onlar zaten yapamıyorlar. En az 6 ay çalışsa 6 ay sigortalı olsa daha iyi. Yemekleri devlet karşılayabilir.” (K1, 72)

“Ya vallah konteynır elektrik olsaydı çok iyi olurdu. Sonra içme suyu. İşte bunlar olsa çok iyi olurdu ama olmadı. Çalışırken şartlar kötü onu düzeltebilirdi.” (E5, 60)

“Konteynır yapsın. Su şebekesi getirsin. Bir haftalığına kurbancılara sağlıyor da bunu. 6 ay buradaki insanlara niye yapmıyor? Konteynır getirsin. Suyu getirsin. Elektrik falan. Bak Manisa’da yapıyorlar ben biliyem. Manisa’da üzüm toplama zamanı 1 aydır. 1 ay için oraya yine yapıyor. AFAD getiriyi. Yapıyorsam kendi imkanlarımla yapıyorum. Devletten bir şey görmüyom ki. Her şeyi bekliyorum. Devletten ne bekler babasından adam ya. Her şey beklenir her şey.” (E7, 61)

“Emekli olsam şimdi iyi olurdu. Maaşım olsa param olsa. Sigortam olsa yemeği yiyeceği onlar karşılarsa iyi olurdu.” (K5, 67)

“Valla devlet en azı bize faydası en azından yani herhangi bir sigorta gibi bir şey. Mesele bugün çalıştığım zaman ayrı bir ayda mesele sigortalılar gibi bu hani SSK BAGKUR şeyi var ya. Böyle aylık hiç değilse insanın 3 milyarlık, 4 milyarlık bir geliri olsa. Ekte çalışırız. Zaten devlet bu yaştan sonra beni ne fabrikaya koyar ne işe koyar. Ama devlet mesela ben şu an sigortalı değilim BAGKUR değilim hiçbir şey sadece ben Yeşil kartlıyım. 65 yaşına kadar 65’den sonra artık devletten bir 3 aylık maaşı mı ne var onu alacağım. Yani devletten beklentimiz çok var yani. Ben istiyor ki bize devlet en azı en azı yani dış devletler gibi yani en azı bir aile mesela bir ailenin bir aile reisinin geçimini 4, 5 milyar gelirimiz olsun ki devlet tarafından. Yav bize buraya geliyoruz ya bize konteynır verse bize iyidir. Mesela lavabo, banyo her bir eve bir buzdolabı verse, bir çamaşır makinesi verse, bu avratlar mesela bütün evlerin eşyalarını elde yıkamak zor, mesela sıcak bir su olsa, öyle bir imkan bize verse güzeldir yani.” (E9, 65)

“Yani şu şekilde işçinin hakkı olması lazım. İşçinin hakkı dediğim de şu şekilde sigortanı primlerini yatırmaları lazım. Çalışma şartlarını düzeltmesi lazım. Sonra barınma şeyi, yiyecek ve içecek şu şekilde yani barınacak düzgün bir yer olması lazım. Yani diyelim şu çadırların yerine konteynır olması lazım. Daha mantıklı olurdu. Biz ev de istemiyoz, yani konteynır. Nasıl diyim başka düzenli bir elektrik, düzenli bir su, ısınacak bir şey. Öğrenciler şimdi buraya gelecek ya, öğrencilerin buraya gelince aylık kazancının ortalamasını oradan verip öğrencilerin kendi orda yaşamını geçinebilsinler yani. Diyelim burada kazancı iki milyar yedi yüz ya onu orada yatırınsın. Öğrenciler orda ihtiyacını karşılasınlar, kendilerine baksınlar. Biraz harçlık verip orada kendi imkanlarını sunsunlar yani.” (E13, 68)

5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, ihtiyaçları, sorunları ve sosyal hizmet gereksinimlerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmanın son bölümünde, araştırmadan elde edilen sonuçlar ve mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesine katkı sağlayacağı düşünülen öneriler ele alınmıştır.

Her yıl binlerce mevsimlik tarım işçisi çalıştığı ürün ve üretim sürecine göre yılın belli dönemlerinde, farklı bölgelere memleketlerinden göç etmektedir. Bu süreçte işin doğası ve buldukları yaşam dönemi gereği mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve sorunları bu alanda çalışan diğer mevsimlik tarım işçilerine ve bu sektörde çalışmayan diğer yaşlı bireylere göre değişiklik göstermektedir. Literatürde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyleri ele alan araştırma bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin gereksinimlerini karşılamaya ve sorunlarını gidermeye yönelik politika ve hizmetler yetersiz düzeydedir. Bu bakımdan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimleri, gereksinimleri ve sorunlarının güncel ve dinamik bir durum ve sorun özelliği taşıdığı düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri ve sosyal hizmet gereksinimlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda Sivas iline tarım işinde çalışmak amacıyla memleketinden gelen 60 yaş ve üzeri 30 kişiyle yapılan görüşmeler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler hem yaş almaları neticesinde değişen ihtiyaçlarının karşılanmaması veya yetersiz karşılanması hem de mevsimlik tarım işçilerinin zor ve kötü koşullarda çalışmaları ve buna bağlı olarak deneyimledikleri sorunlar nedeniyle 'kesişimsel bir dezavantajlılık' deneyimlemektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimledikleri sorunlardan biri sağlık sorunlarıdır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan yaşlı bireyler yaşamlarının büyük bir bölümünü zor ve kötü çalışma koşullarında mevsimlik tarım işçiliği yaparak geçirmiştir.

Bu durum onların diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha fazla yıpranmalarına, daha fazla sağlık sorunu deneyimlemelerine ve mortalite oranlarının daha yüksek olmasına yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan yaşlı bireyler çadır gibi korunaksız ve yaşamaya elverişsiz yerlerde yaşamını sürdürmekte, temiz içme suyuna erişimleri olmamakta, tuvalet ve banyoları sağlıksız ortamlarda kendileri kurmakta, ısınma ve elektriğe erişimleri sınırlı olmakta, dengeli ve yeterli beslenememekte, ağır ve kötü çalışma şartlarında çalışmak ve yaşamını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Bu durum mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin grip, şeker, tansiyon, kolesterol, astım, zatürre, bel fıtığı, kalp ve sırt, bel ve boyun ağrısı gibi birçok hastalık deneyimlediklerine yol açmakta ve onların sağlık durumlarını olumsuz etkilemektedir.

Katılımcılar sağlık sorunları deneyimlediklerinde çalışmamakta veya daha az çalışabilmekte, bu durum onların ücret kesintisi ve ekonomik sıkıntı yaşamalarına yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık sorunları deneyimlediklerinde ekonomik durumlarının kötü olması, araç olmaması nedeniyle hastaneye ulaşım imkanlarının olmaması, işlerinin yoğun olması, hastaneden randevu alamamaları veya bu sürecin uzun olması gibi sebeplerle hastaneye erişemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. İşçilerin hastaneye erişebildiklerinde ise yeterli sağlık hizmeti alamadıkları görülmüştür. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler profesyonel psikolojik müdahale hizmetlerine ve destek sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Katılımcılarda tükenmişlik, yılmışlık, çaresizlik, hayal kırıklığı, öfke, üzüntü, korku, kaygı, utanç ve umutsuzluk duygularının hakim olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar kendilerini önemsiz, değersiz, dışlanmış, kırgın ve güçsüz hissetmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadığı diğer bir sorun bakım ve barınmadır. Çadırlar eski ve küçük yapıdadır, tek bir bölmeden oluşmaktadır, uyumak, yemek ve temizlik için kullanılan tüm araç gereçler aynı yerde bulunmaktadır, çadırlar çamurlu, soğuk ve aydınlatması yetersizdir. Sivas'ın iklim özelliği gereği akşamların soğuk gündüzlerin ise çok sıcak olması çadır gibi dayanıksız bir malzemede barınmaya çalışan yaşlı bireyleri olumsuz etkilemektedir. Yaşlı bireyler diğer yaş gruplarına göre yağmur, kar, rüzgar gibi hava olaylarından daha çabuk ve daha sık etkilenmektedir. Katılımcılar çadırların küçük, yaşamaya elverişsiz ve mahremiyeti korumayan alanlar olması

nedeniyle geniş aileleri, akrabaları veya komşuları ile sıkışık şekilde kalmak durumundadır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadığı diğer bir sorun zor, sağlıksız ve kötü olan çalışma koşullarıdır. Uzun çalışma saatleri tüm yaştaki bireyleri zorlamakla birlikte özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini ciddi ölçüde olumsuz etkilemektedir.

Katılımcıların aylık kişisel gelir miktarı ortalama 1501-2000 TL arasındadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde asgari ücretin 2.825 TL olduğu düşünüldüğünde mevsimlik tarım işçilerinin günlük 12 saat, ortalama 7 ay boyunca aralıksız, kötü koşullarda, hiçbir hak tanınmadan çalışarak elde ettiği gelirin bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari ücretin altında kaldığı görülmektedir. Nitekim katılımcılar mevsimlik tarım işinden kazandıkları gelirin düşük olduğunu ve geçimlerini sağlamaya yetmediğini belirtmektedir. Çalışma şartları zor, çalışma saat, süre ve günleri uzun, verilen emek karşılığında elde edilen gelir az olsa da mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan yaşlıların aç kalmamak için mecburiyetten bu şartlarda çalışmaya devam ettikleri görülmektedir.

Geleneksel, kültürel ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak mevsimlik tarım işçisi yaşlı kadınların yaşam ve çalışma alanında daha fazla zorlukla karşılaştığı ve daha fazla sorun deneyimlediği sonucuna ulaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçisi kadınları gündüz çadırda kalanlar ve tarlada çalışanlar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Düşkün ve çalışamayacak durumda olan yaşlı kadınlar çadırlarda kalmakta, çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi işleri yerine getirmekte ve emeği karşılığında herhangi bir ücret almayarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Gündüz tarlada çalışan yaşlı kadınlar ise yaşları ve hastalıkları nedeniyle ne kadar zorlansalar da tarımsal üretime katılmakta, tarladan döndüklerinde ise yemek, bulaşık, çocuk bakımı gibi ev işlerini yapmaktadır. Beydili Gürbüz (2017, s.170)'ün yürüttüğü araştırmada araştırma sonucuyla benzer şekilde mevsimlik tarım işçisi ailelerde toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma koşulları asgari standartların altında kalmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin deneyimlediği bir diğer önemli sorun ekonomik sorunlardır. Aylarca ve aralıksız şekilde çalışmalarına rağmen işçilerin aldıkları ücretler geçinmelerine yetmemekte ve işçiler ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Sivas bölgesinde Mayıs-Haziran ayında yağması beklenen ilk yağmurun geç yağması ve mahsullerin yanması, bir önceki yıl tarla sahiplerinin ürünlerinden zarar etmeleri nedeniyle Sivas bölgesinde bu yıl tarım işi azalmıştır. Bu durum bize Sivas bölgesine çalışmak amacıyla gelen mevsimlik tarım işçilerinin bu yıl daha az gelirlerinin olacağını ve çalışmadıkları dönemlerde harcamak üzere daha az para biriktirebileceklerini göstermektedir. Son zamanlarda yiyeceklere, benzine, temel tüketim malzemelerine gelen aşırı zamlar ve bunu aksine mevsimlik tarım işçilerinin yevmiyelerine gelen sınırlı artışlar nedeniyle yemek ve ulaşımı kendi karşılayan, günlük 12 saatten fazla ortalama 100 TL yevmiyeyle çalışan işçilerin zaten düşük olan gelirleri erimiştir ve bir iyileştirme yapılmazsa gün geçtikçe erimeye devam edecektir. Nitekim bu durumda göçebe mevsimlik tarım işçilerinin çoğu açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunlardan diğer bir önemli sorun sosyal güvenceden yoksun olmalarıdır. Katılımcıların yarısına yakınının bir sosyal güvencesinin bulunmaması bireylerin engellilik, sakatlık, hastalık, yaşlılık, işsizlik ve kaza gibi durumları deneyimlediğinde herhangi bir güvencesinin ve hakkının olmamasına yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamamakta ve emekli olamamaktadır. İşçilerin sigorta primlerinin yatırılmaması devletin vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik korumasından faydalanamamalarına ve yaşlılık döneminde yoksulluk riskinin artmasına yol açmaktadır.

Katılımcılar çalışma süresi, çalışma saati, çalışma ücreti gibi konularda tarla sahipleri veya çavuşlarla sözlü şekilde bir anlaşmaya varmaktadır. Bu durum çalışma süresi veya ücreti gibi konularda tarım işçilerine hiçbir hak tanınmamasına yol açmaktadır. Katılımcıların hastalık, meslek hastalığı veya iş kazası nedeniyle çalışmamaları durumunda herhangi bir gelir telafisini içeren bir sosyal güvenceleri bulunmamaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçisi yaşlıların yaşadığı sorunlardan biri beslenme sorunlarıdır. Vücutlarında meydana gelen değişimler nedeniyle diğer

bireylerden daha farklı bir beslenme programına ihtiyaç duyan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin beslenme alanında yeterli önemi gösteremediği görülmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler düzensiz, yetersiz, tek düze, karbonhidrat ve hamur işi ağırlıklı, daha çok kahvaltılık türü, mevsim sebzeleri, bulgur, çeşitli bakliyatlar, kuru gıdalar ve ekmek ağırlıklı beslenmektedir. Et tüketimi neredeyse hiç olmamakta ve buzdolabı olmadığı için uzun süre saklanamayan yiyecekler tüketilememektedir. Özellikle yaşlılık döneminde yeterli su tüketimi büyük öneme sahipken mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin temiz suya erişimleri de sınırlı düzeydedir. Bu durum yaşlı bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek hastalıklara karşı onları savunmasız bırakmakta, işçilerinin yeterince beslenememesine, tek tip beslenmelerine ve beslenme sorunları yaşamalarına yol açmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlardan bir diğeri ulaşım sorunudur. Yapılan trafik denetimleri ve uygulanan cezalar neticesinde kullanılan ulaşım aracı türüne kamyon/kamyonet yanıtını veren katılımcının bulunmaması iyi bir gelişmeyken, bu durum katılımcıların hem Sivas'a gelirken hem de çadırlarından tarlalara giderken ulaşım ile ilgili pek çok sorun yaşadıkları sonucunu değiştirmemektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler Sivas'a ulaşımını kendi imkanlarıyla karşılamakta ve mazot fiyatlarının gün geçtikçe artması büyük oranda gelir kayıpları yaşamalarına yol açmaktadır. Katılımcılar Sivas'a yolculukları sırasında taşıtlara kendileriyle birlikte kullandıkları her türlü araç ve gereci de yüklemektedir. Minibüslere yolcu kapasitesinin üzerinde kişi bindirilmekte ve tüm eşyalar minibüslere yüklenmektedir. Bu durum işçilerin sağlıklı olmayan koşullarda ve sıkışık şekilde yolculuk etmelerine ve trafik kazalarına yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri çalışacakları tarlalara genelde traktörler ile ulaşım sağlamaktadır. Yağmur yağması durumunda yollar çamur olmakta ve işçilerin çadıra ve tarlaya ulaşımını engellenmekte, işçiler tarlaya traktörle gittikleri zaman üşümekte, traktör pikap ve kasalarında eğimli arazi ve tarlalarda yapılan yolculuklar kazaya yol açmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler yaşadıkları sorunlardan biri olarak çocuklarının eğitimine devam edememelerini ileri sürmektedir. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları il il göç ettikleri bu süreç boyunca okullarından kopmakta ve okullarına devam

edememektedir. Çocuklar iki ay okula geç başlamakta ve hemen hemen iki ay erken okulu bırakmaktadır. Bazı katılımcılar çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları, gelirleri yetmediği için çocukların da çalışmak zorunda kalması ve eğitimlerinin sık sık bölünmesi nedeniyle çocuklarının eğitimden tamamen koptuklarını ifade etmektedir. Bu durum çocukların eğitimini sınırlamakta ve katılımcıların en çok endişelendiği konulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin genelde tarla sahipleriyle sorun yaşamaları da sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmeleri araştırma sonuçlarına göre mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlardan birinin sosyal dışlanma olarak ele alınmasına yol açmıştır. Köylüler katılımcıların çadırları köyün yakınına kurmalarına izin vermemekte ve çadırları kurdukları arazilerin sahiplerinin, çadırları arazide istemeyerek onları kovmaları nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalabilmektedir. Katılımcılar devletin kendi bölgelerindeki insanlara yardım vermediğini ve yeterince yatırım yapmadığını düşünmektedir. Ayrıca Suriye vatandaşlarına kendilerinden daha fazla ilgi gösterildiğini, daha fazla yardım aldıklarını ve onların kendilerinden daha iyi şartlarda yaşadıklarını düşünmektedir. Tarla sahipleri ise yaşlıların tarlalarında çalışmalarını istememekte ve kimi tarla sahipleri yaşlıların çalışmasına izin vermemektedir. Yaşlılar hastaneye gittiklerinde sağlık personelinin onların hastalıklarını yaptıkları işin ve buldukları yaşam döneminin olağan bir durumu olarak görmesi nedeniyle yeterli sağlık hizmeti alamamaktadır. Tüm bu faktörler ele alındığında mevsimlik tarım işçisi yaşlıların diğer mevsimlik tarım işçileri, tarla sahipleri, köylüler, sağlık çalışanları ve devlet tarafından baskı, ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldıklarını söylemek mümkündür.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların yaşadığı diğer bir sorun ise doğrudan kendilerine yönelik yasa, sosyal politika, sosyal hizmet ve uygulamaların bulunmamasıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin çoğu devletin sunduğu yardım ve hizmetlerden faydalanmamaktadır. Bazı katılımcılar yardım almak için gerekli yerlere başvursalar da yardım alamayacaklarına inandıkları için başvuru yapmazken bazıları gerekli yerlere müracaat ettiklerini fakat bir sonuç alamadıklarını ifade etmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler ihmal edilen bir grup içinde ihmal edilen bir grup, dezavantajlı bir grup içinde dezavantajlı bir grup olarak nitelendirilebilir. Mevsimlik tarım işçileri yasal olarak koruma altına alınmadıkları müddetçe toplumda görünmeyenler olarak kalmaya devam edeceklerdir.

Mevsimlik tarım işçiliği tüm yaşam alanlarına yayılan çeşitli olumsuzluklar barındırabilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin gereksinimleri, sorunları ve beklentilerinin sosyal hizmet mesleğinin bakış açısıyla kapsayıcı ve bütüncül biçimde ele alınması, planlı müdahale süreçlerinin uygulanması ve sosyal politikaların oluşturulması bu sorunlara etkili ve verimli bir müdahalenin uygulanması bakımından son derece önemlidir.

Mevsimlik tarım işçiliği belli dönemlerde ivme kazanan ve neredeyse sürekli devam eden bir göç sürecidir. Mevsimlik tarım işçiliği olgusu ve mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin durumlarının büyük ölçüde devletin uyguladığı politikalara bağlı olduğu düşünülmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinin tanımı, kapsamı ve sürdürülmesindeki belirsizlikler ve dinamik şekilde devam eden göç süreci mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere yönelik politika oluşturma, planlama, yürütme ve hizmet süreçlerini zorlaştırmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere yönelik pratik, esnek, hızlı, farklılıklara duyarlı, bütüncül, kapsayıcı, yaşlı merkezli, yaşlıların yüksek yararını önceleyen politikaların üretilmesi ve hizmetlerin sunulması oldukça önemlidir. Mevsimlik tarım işçilerinin ve mevsimlik tarım işçisi olan yaşlı bireylerin çalışma, yaşama ve göç süreçlerinde bu kadar çok riskle karşılaşmaları ve sorun deneyimlemeleri bize ulusal ve uluslararası düzeyde yaşlı bireyleri koruyan sistemlerin, belgelerin ve politikaların eksik olduğunu göstermektedir.

Mevzuatta ihtiyacı olan yaşlı terimi kullanılsa da yaşlı hizmetleri, uygulamaları ve bu bağlamda oluşturulan politikalar Türkiye’de muhtaçlık kriteri ölçüsünde biçimlenmeye devam etmektedir. Bunun aksine refah devletlerinde sosyal devlet anlayışı ilkesi gereği hizmetler hak kavramı etrafında şekillenmektedir. Hayırseverlik, sadaka, muhtaçlık, düşkünlük bakış açısıyla sunulan sosyal hizmet ve sosyal yardımlar yaşlı nüfusunun gereksinimlerini karşılamamakta ve sorunlara geçici çözümler üretmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarla baş edemedikleri, mevcut kaynak ve olanakların ihtiyaçlarını karşılamalarına ve sorunlarını çözmelerine yetmediği görülmüştür. Nitekim mevsimlik tarım işçileri paraları bittiğinde ve maddi sorunlar deneyimlemeye başladıklarında çavuş, akraba, komşu, diğer işçilerden veya esnaftan borç para aldıklarını belirtmiştir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar sorunlarla baş edebilmek için enformel ilişkilere başvurmaktadır. Bazı mevsimlik tarım işçisi yaşlılarda dinin baş etmede önemli bir unsur olduğu görülmüştür.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarla baş edebilme durumlarının zayıf olduğu ve baş etme stratejilerinin daha çok aile, akraba, çavuşlar ve din gibi geleneksel destek sistemleri üzerine şekillendiği dikkat çekmektedir. Türkiye’de yaşlı bakımında başat rol oynaması beklenen sistem ailedir. Toplumda yaşlının her türlü gereksiniminin aile tarafından karşılanması gerekliliği yerleşmiştir. Yaşlı için aile yadsınamayacak derecede bir öneme sahip olsa da günümüzde değişen ilişki örüntüleri, aile yapısının küçülmesi, kadınların istihdam yaşamına katılması, kente olan göçlerin artması gibi unsurlar yaşlının gereksinimlerinin aile tarafından yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Tüm bu unsurlarla birlikte sosyal devlet ilkesini benimseyen bir Türkiye düşünüldüğünde yaşlının gereksinimlerinin karşılanmasında ve sorunlarının çözümünde devletin önemi ve rolü daha da artmakta ve görünür hale gelmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi bazı yaşlı bireylerde hak ve vatandaşlık kavramı gelişmişken genellikle kadınlarda hak perspektifinin oturmamış olduğu görülmüştür. Kadınların genellikle yaşadıkları zorlukları, sorunları, karşılanmayan gereksinimlerini ve beklentilerini geleneksel, dini ve kaderci bir anlayışla kabullendikleri görülmüştür. Bu durum mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin çoğunda hak temelli bir farkındalık, eleştirel bilinç ve özgürleştirici bir bakışın oluşmasını önlemiştir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin iç içe geçmiş çok sayıda riskle karşılaşması ve çok boyutlu sorunlar deneyimlemesi nedeniyle bu alanda yürütülecek çalışmalar, uygulamalar ve hizmetler farklı alanlarda meslek elemanlarını içeren multidisipliner bir ekiple gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

Yaşlı bireylerin hayata aktif katılarak toplumdan izole olmaması gerektiğini savunan aktivite kuramına göre mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin durumunu değerlendirdiğimizde ne yazık ki olumlu bir tablo ile karşılaşmamaktadır. Aktivite kuramı yaşlı bireylerin toplumdaki her alanda etkin rol oynaması gerekliliği üzerine şekillenmektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler ekonomik alanda kısmen rol oynamaya devam etse de diğer alanlarda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yaşlı bireylerden tarlada çalışabilecek durumda olanlar ya çok zorlansalar da tam zamanlı çalışmakta ya da diğer bireyler kadar aktif şekilde çalışmasalar da yarı zamanlı çalışarak eksik ücret almaktadır. Bunun yanı sıra aktivite kuramı ekonomik yaşama katılımında iradeyi ve istekliliği öncelese de mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler başka geçimleri olmadığı için çalışmaktadır. Zira birçok katılımcı görüşmelerde ekonomik durumu iyi olsa çalışmak istemediğini, mecburiyetten ve aç kalmamak için çalıştığını belirtmiştir. Çalışamayacak kadar düşük durumda olan yaşlı bireyler ise çadırlarda vakit geçirmekte, çocuk bakımı, yemek ve temizlik işleriyle ilgilenmektedir. Bu durum onların kendilerini vasıfsız, geride kalan, bağımlı, pasif, faydasız ve dışlanmış şekilde hissetmelerine yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler birçok hastalık deneyimlemekte, yeterli sağlık hizmeti alamamakta, sosyal hayata katılamamakta, çevre ile uyumsuzluk ve rol kayıpları deneyimlemektedir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin kuşaklararası dayanışma ve iletişiminin ise iyi olmadığı gözlemlenmiştir. Araştırmacı sahada mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin Türkçeyi iyi derecede konuşamayacağı, cahil oldukları, yaşlı bireylerle görüşmelerin verimsiz olacağı, onların anlayamayacağı, cevap veremeyeceği yönünde söylemlerle karşılaşmıştır. Devlet ise mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarına karşı kayıtsız bir tutum sergilemektedir. Tüm bu açılardan değerlendirildiğinde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin aktivite kuramına göre üretken, faydalı, mutlu, yaşam doyumu yüksek bireyler olduğunu söylemek olanaksızdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin durumu aktif yaşlanma açısından değerlendirildiğinde yine olumsuz bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması amacıyla sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının iyileştirilmesini amaçlayan aktif yaşlanmadan mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler için söz etmek olanaksızdır. Çünkü mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sağlık durumları iyi değildir, sağlık hizmetlerine erişememektedir, eğitim düzeyleri düşüktür, özerk şekilde

yaşamlarını devam ettirememektedir, sosyal hayata katılımdan tamamen dışlanmış durumdadır, ekonomik yoksunluk içindedir, kayıt dışı çalışmaktadır, iş güvenliği ve sosyal güvenceden yoksun şekilde çalışmaktadır ve iletişim becerileri, baş etme ve sosyal destek sistemleri zayıftır. Bireyler fiziksel, sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel ve manevi konularda diğer bireylerle eşit şekilde katılım gösterememektedir.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin potansiyellerini keşfetmeleri, ihtiyaçlarının giderilmesi, sorunların bütüncül ve çok yönlü bir biçimde ele alınması, güçlendirilmesi, çevre ile uyumlarının sağlanması amacıyla ekolojik sistem kuramı ile müdahale edilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin bireysel, ailesel ve çevresel faktörlerini gözeterek **mikro, mezzo ve makro düzeylerde önerilere** yer verilecektir.

Mikro düzeyde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik biyopsikososyal değerlendirme, rehberlik hizmeti, danışmanlık hizmeti, sosyal yardım verilmelidir. Yaşlı bireylerin durumları, ihtiyaçları, beklentileri ve sorunları ayrı ayrı kendi biricikliği içinde değerlendirilerek gerekli kurum ve kuruluşlara yönlendirilmeleri yapılmalıdır. Yaşlı bireylerin işlevselliğinin artırılması, ihtiyaçlarının karşılanması, hizmetlerle buluşturulmaları, güçlendirilmeleri, potansiyellerinin geliştirilmesi, çeşitli becerilerinin artırılması üzerinde durulmalıdır.

Mezzo düzeyde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerle grup çalışmaları gerçekleştirilebilir. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin aileleri, etkileşim içerisinde oldukları farklı gruplar, çeşitli kurumlar ile ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin müdahalelerde bulunulmalıdır.

Makro düzeyde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine yönelik sosyal politikaların oluşturulması, yasal düzenlemelerin yapılması ve sosyal hizmetlerin yapılandırılması gerekmektedir. Bu bireylerin sorunları, hakları, baskı, dışlanma, ayrımcılık konularında toplumda çeşitli eğitimler ve etkinlikler ile farkındalık yaratılmalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam ve çalışma standartlarının iyileştirilmesi amacıyla ihtiyaçlarının giderilmesi ve sorunlarının çözülmesine yönelik diğer öneriler aşağıda yer almaktadır.

5.1. SOSYAL HİZMET VE SOSYAL POLİTİKALARA İLİŞKİN ÖNERİLER

- Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözülmesi ve oluşabilecek problemlerin engellenmesi için uzun dönemli, sistematik, bütüncül mikro, mezzo ve makro düzeyde politikalar üretilmelidir. Politikalar yaşlı merkezli, yaşlının yüksek yararını gözeten ve toplumsal temelli ekonomik kalkınmayı hedefleyen yapıda olmalıdır. Politikalar dezavantajlı bireyleri koruyan, asgari yaşam düzeyi sağlayan, sosyal adalet, fırsat eşitliği ve insan haklarını gözeten ve mevsimlik tarım işçilerini sosyal güvenlik şemsiyesi altına alan bir yapıda olmalıdır. Bu politikaların hazırlanması sürecinde bakanlıklar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, sosyal hizmet uzmanları, tarla sahipleri, çavuşlar ve mevsimlik tarım işçileri aktif şekilde rol oynamalıdır.
- Mevsimlik tarım işçiliği hem bir meslek hem de bir yaşam biçimidir. Bu işçilik biçimi kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bugünün bebekleri yarının mevsimlik tarım işçisi bugünün tarım işçileri ise yarının yaşlı bireyleri olacaktır. Bu nedenle hazırlanacak politikalar ve hizmetler aradaki bu bağı yansıtabilecek şekilde koruyucu ve önleyici nitelikte olmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin çalışmak amacıyla gittikleri yerlerde sağlık durumlarını kontrol eden gezici sağlık ekipleri oluşturulmalıdır. Bu ekipler çadırları gezerek yaşlı bireylerin sağlık taramalarını, hastaların kontrollerini ve tedavilerini yerine getirmelidir. İhtiyacı olan bireylere psikolojik destek verilmeli ve gerekli sağlık hizmetlerinin planlanması ve bu hizmetlere yönlendirilmesi sosyal devletin bir gereği olarak ücretsiz şekilde sağlanmalıdır.

- Mevsimlik tarım işinin ailede çocuklara aktarıldığı düşünüldüğünde bugünün gençleri yarının yaşlıları olacağından tüm yaş gruplarına yönelik koruyucu ve önleyici sağlık hizmeti ücretsiz şekilde sunulmalı ve bunun takibi yapılmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlılar mecbur oldukları için aileleri ile göç ettiklerini belirtmiştir. Bunda ekonomik yoksunluk içinde olmaları nedeniyle çalışmak zorunda olmaları veya memleketlerinde tek başlarına kalmalarının mümkün olmaması etkili olmaktadır. Öncelikle ekonomik yoksunluk deneyimledikleri için bu işi yapmak istemeseler de yapmak zorunda kalan mevsimlik tarım işçisi yaşlılar tespit edilmelidir. Bu bireylere sosyo-ekonomik destek, gıda, giyim ve yakacak gibi yardımlar verilmelidir. Bu hizmetler hayırseverlik anlayışıyla değil, bir hak olduğu perspektifiyle sunulmalıdır. Memleketlerinde tek başlarına kalamamaları nedeniyle aileleriyle göç eden mevsimlik tarım işçisi yaşlılara bir bakım ve barınma sistemi oluşturulmalıdır. Buna göre Şanlıurfa gibi mevsimlik işçi göçünün yoğun olarak yapıldığı illerde, yaşlıyı destekleyenler ve bakım verenler çalışmak amacıyla mevsimlik göç ettiğinde mevsimlik tarım işçisi yaşlıların geçici olarak bakım ve barınma ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar oluşturulmalıdır. Bu kurum yapılandırılırken yaşlı ve ailelerinin istek ve beklentileri ve kültür özellikleri dikkate alınmalıdır. Evde bakım hizmetinin oluşturulması ve sunulması söz konusu yaşlıların uzun vadede bakımının sağlanması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda kurum bakımını tercih etmek istemeyen yaşlılara evde bakım hizmeti sunulmalıdır.
- METİP I VE METİP II gibi projeler desteklenmeli ve bu projelerin sayısı çoğaltılmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin tarım işinde çalışmak amacıyla geldikleri bölgelere devlet tarafından yaşama ve yerleşim alanı oluşturulmalıdır. Mevsimlik tarım işçileri için oluşturulacak yaşam alanlarında banyo, tuvalet, mutfak, elektrik, su, sıcak su, ısınma bulunmalıdır. Bireylerin dinlenme, uyuma, banyo, yemek yapma gereksinimlerini karşılayacak alanlar onların sosyokültürel yapısı da dikkate alınarak ayrı ayrı odalar şeklinde oluşturulmalıdır. Oluşturulacak yaşam alanlarının birbirleriyle mesafesi, boyutu, buldukları arazinin özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu alanlarda erkek ve kadın mahremiyetini koruyan

düzenlemeler getirilmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanlarıyla ilgili bir mevzuat çıkarılmalı, bu alanların gerekli düzen ve hijyene sahip olmaları için denetlemeler yapılmalı, bu alanların güvenliği sağlanmalıdır.

- Mevsimlik tarım işçileri bu işin önemsiz görülmesi, çalışma şartlarının kötü olması ve hak ettikleri ücreti alamamaları nedeniyle bu işi yapmak istememektedir. Unutulmamalıdır ki mevsimlik tarım işi bir meslektir, değerli ve önemli bir iştir. Bu nedenle işçilere hak ettikleri değer ve emeklerinin karşılığı verilmelidir. Mevsimlik tarım işçileri 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına alınmalı veya mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, çalışma saatleri ve süresi, izin ve ücretleri gibi konuları içeren bir yasal düzenlemenin yapılarak kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. Çalışma şartlarının ve ücretlerin düzenlenmesi ile işçilerin yaşam standartlarında iyileşme sağlanmış olacaktır. Böylece işçilerin aileleri ile birlikte çalışmalarına gerek kalmayacak, çocuk işçi, yaşlı işçi, engelli işçi ve onların sorunları da engellenmiş olacaktır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi açısından çavuşların tespiti ve kayıt altına alınarak gerekli koşullar dahilinde denetlenmesi gerekmektedir. Çavuşların İŞKUR aracılığıyla işçi çalıştırma belgelerini edinmeleri, çavuşlara eğitimler verilmesi, işçilerle iş sözleşmelerinin yapılması, çavuşların tarla sahiplerinden ve işçilerden alacakları ücretin ve çalışma koşullarının belirlenmesi, çavuşların kayıt altına alınması ve kayıt dışı çalışan veya belgesi olmayanlara yaptırım uygulanması gerekmektedir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları iş tehlikeli işler sınıfındadır ve bu bakımdan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması son derece önemlidir. Çalışma koşulları gereği mevsimlik tarım işçilerine eldiven, şapka, iş elbisesi, maske, ayakkabı, gözlük gibi ekipman ve araçların sağlanması ve koruyucu önlemler alınması önemlidir. Yine işçilere çalışmadıkları ve memleketlerinde kaldıkları süreçte iş sağlığı, iş güvenliği, koruyucu önlemler ve ilk yardım konularında eğitimler verilmeli ve bu konularda farkındalıkları artırılabilir. Bu kapsamda

oluşturulacak yasal çerçeveye uymayan ve iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınması gereken önlemleri almayan işverene çeşitli yaptırımlar uygulanmalıdır.

- Mevsimlik tarım işçilerinin insan onuruna yakışır bir ortamda tarlalarda çalışmaları sağlanmalıdır. Bunun için çalışma alanlarının yakınında tuvalet, su sabun, temiz su bulunmalıdır. Alanda çalışırken sıcağın bunalma ve uzun süre aynı pozisyonda çalışma gibi sebeplerle beyin kanaması, kalp krizi geçiren yaşlıların olduğu öğrenilmiştir. Bireylerin mola aralıkları ve süreleri artırılmalı, buralara dinlenebilecekleri gölgelik alanlar oluşturulmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin yaş, cinsiyet, sağlık gibi kişisel özellikleri gözetilerek çalışma süreleri düzenlenmelidir.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler uzun yıllardır bu işi yapmakta fakat kayıt dışı çalıştığı ve primleri yatırılmadığı için emeklilik gibi herhangi bir hakka sahip olmamaktadır. Bu bireylerin geçmişte çalıştığı süreye göre bir emeklilik maaşı bağlanmalı ve yaşlı yoksulluğunu engelleyici sosyal yardımlar oluşturulmalıdır. Bireylerin ekonomik durumları iyileştirildikten sonra hala bu işi yapmak isteyen bireylerin olması durumunda bu bireylerin çalışma saatleri, mola sıklıkları ve süreleri; yaşının yaş, sağlık durumu, cinsiyet gibi özellikleri dikkate alınarak düzenlenmeli ve bu düzenleme neticesinde çalışan bireylerden herhangi bir ücret kesintisi yapılmamalıdır.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlıların ihtiyaçları olduğu halde sosyal yardımlardan yeterince faydalanmadığı görülmektedir. Bunda rol oynayan etmenlerden biri yaşlıların memleketlerinde atalarından kalma tarlaların bulunmasıdır. Yaşlılar kuraklık olması ve bu tarlalara su verilmemesi gibi nedenlerle bu toprakları işleyememekte ve bu topraklardan gelir elde edememektedir. Fakat yaşlıların üzerindeki bu tarla, bağ veya bahçeler yaşlıların sosyal yardım almasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu nedenle ihtiyaç tespiti yapılırken ve yardımlar sunulurken kişilerin bu mal veya mülkten fayda elde edip edememesine ve elde edilen gelirin geçimi ne kadar sağlayabildiğine de bakılmalıdır.

- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireyler engellilik, sakatlık, hastalık, yaşlılık, işsizlik ve kaza gibi durumları deneyimlediğinde herhangi bir güvencesi ve hakkı bulunmamaktadır. İşçilerin sigorta primlerinin yatırılmaması onların yaşlılık döneminde yoksulluk riskini artıracaktır. Kayıt dışı çalışma risk, güvensizlik ve belirsizliğe neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın önüne geçilmelidir. Hastalık, meslek hastalığı veya iş kazası gibi durumlarda gelir telafisini içeren bir sosyal güvenceleri olmalıdır.
- Devlet mevsimlik tarım işçilerine oluşturacakları yaşam alanına buzdolabı da getirmeli ve yiyecek yardımında bulunmalıdır. Katılımcılar içme suyunu kendi imkanlarıyla karşılamaktadır ve temiz içme suyuna erişimleri sınırlıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin temiz içme suyu devlet tarafından karşılanmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin çalışacakları ile ve tarlaya erişimlerinde uygun araçların sağlanması ve sağlıklı koşullarda yolculuğun yapılması sağlanmalıdır. Mevsimlik göç amacıyla yer değiştirecek araçların yetkili kişilere yolculuk gün, saat ve plaka bilgilerini bildireceği bir sistem oluşturulmalı, bunu yapmayan araçlara ceza kesilmeli, araçların geçeceği güzergahlara trafik denetim noktaları kurulmalı ve bu araçların yolculuğa uygun olmaması durumunda cezai yaptırımlar gerçekleştirilmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmaya gittikleri tarla güzergahında trafik denetimleri yapılmalıdır.
- Mazot ve yiyecek fiyatlarının artması tarım işçilerinin maaşlarını gün geçtikçe eritmektedir. Devlet mevsimlik tarım işi yapan işçilere mazot indirimi uygulamalı veya mazot masrafının bir kısmını karşılamalıdır.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin eğitim düzeyleri son derece düşüktür. Bu nedenle bilgiye erişim, bilgiyi kullanma, olanak ve fırsatlara erişim düzeyleri de sınırlı kalmaktadır. Aktif yaşlanmanın ilkelerinden biri olan yaşam boyu öğrenme ilkesi gereğince yaşlı bireylere yönelik eğitim kursları düzenlenmelidir. Hizmetler, sosyal politikalar ve yasa hakkında yeterli bilgiye erişimleri sağlanmalı

ve yaşlı bireylere yönelik hizmetler hakkındaki bilgi düzeyleri artırılmalıdır. İşçilere suyun kullanımı, yemek hazırlığı, çamaşırların yıkanması, yaşam alanının temizliği, hijyen, bebek ve çocuk bakımı, engelli bakımı, yaşlı bakımı gibi konularda eğitimler verilmelidir.

- Mevsimlik tarım işçilerinin kendi yararlarına çıkarılan ve yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik düzenlenen belge ve yönetmeliklerden haberdar olmadıkları görülmektedir. Belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve muhtarların iş birliği ile mevsimlik tarım işçilerine onlara yönelik oluşturulmuş hizmetler, haklar, örgütlenme konularında eğitim verilmelidir.
- Özellikle okul çağındaki çocukların aileleri ile göç etmesi çocuk ihmal ve istismarı, eğitimden kopma, gelişimsel gerilik gibi birçok soruna yol açtığından buna izin verilmemelidir. Ailelerin okul döneminde çocuklarını evlerinde yalnız bırakamamaları ve çocukların okul masraflarını çıkarmak durumunda kalmaları nedeniyle çalıştırılmaları söz konusudur. Çocuklarını evde yalnız bırakmadıkları için yanlarında getiren aileler için; aileleri çalışmak amacıyla şehir değiştirdiklerinde çocukların bakım, barınma, sağlık gibi her türlü ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla kurumlar yapılandırılmalıdır. Bu kurumlar konusunda aileler bilgilendirilmeli, eğitimler verilmeleri, ailelerin kurumlara güvenleri sağlanmalı ve kurumlara yönelik olumsuz bakış açıları yıkılmalıdır. Maddi sorunları nedeniyle çocukları çalıştıran ailelerin çocuklarına burs ve eğitim yardımları yapılarak çocukların desteklenmesi sağlanmalıdır. Zorunlu eğitime yönelik devlet kontrolleri yapılmalı ve ihlal eden ailelere yaptırımlar uygulanmalıdır. Ailelere eğitimin önemi hakkında eğitimler verilmeli, ailelerin bilgi ve bilinç düzeyleri artırılmalıdır.
- Zorunlu eğitimini tamamlamış fakat daha fazla okula devam etmek istemeyen öğrenciler iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna yönlendirilmeli veya bir ustanın yanında meslek edinmesi amacıyla çocuk çırak olarak verilmelidir.

- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin köylülerle, sosyal çevreleriyle, aileleriyle, birlikte çalıştıkları diğer mevsimlik tarım işçileriyle ve devletle kopan bağlarının güçlendirilmesi ve deneyimledikleri sosyal dışlanışlığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yerel halk ile tarım işçilerini bir araya getirecek ve uyum düzeylerini artıracak çalışmalar ve etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Açık hava sineması, piknik, konser, çeşitli beceri kazanma etkinlikleri, grup çalışmaları gibi sosyal diyalogu ve sosyal içermeyi artıracak sosyal ve kültürel etkinlikler planlanmalıdır.
- Kamu görevlilerinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik ötekileştirici, dışlayıcı ve ayrımcı tutumları bu kesimin hizmet almasını engelleyici bir unsurdur. Mevsimlik tarım işçilerinin etkileşimde bulunduğu kamu görevlilerine ayrımcılık, baskı ve dışlama konularında eğitim verilmelidir. Bu tutumunu sürdüren görevliler tespit edilerek caydırıcı cezalar verilmelidir.

5.2. ARAŞTIRMACILARA İLİŞKİN ÖNERİLER

- Mevsimlik tarım işçilerinin çoğu devletin sunduğu yardım ve hizmetlerden faydalanamadığını belirtmektedir. Toplumun görünmeyen kesimi olarak mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve sorunları gündeme getirilmelidir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin sayısı, dağılımları, gittikleri yerler, göç yolları ve yaş gruplarına yönelik güncel herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu bireylere yönelik gerekli yardımların yapılması, beslenme, sağlık, ulaşım, eğitim, ekonomi gibi hizmetlerin planlanması ve gereksinimlerinin giderilmesi için öncelikle ihtiyaç analizi yapılması ve sayı, dağılım, göç süreci, yaş grupları gibi verilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin sistemli ve planlı bir şekilde kayıtlarının tutulması sağlanmalıdır.

- Mevsimlik tarım işçisi yaşlılara, sağlık çalışanları önyargılı bir tutum geliştirmektedir. Mevsimlik tarım işinin yoğun yapıldığı illerde mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunları ve gereksinimlerine yönelik hastane personeline eğitim verilmelidir.
- Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylere yönelik literatürde araştırmaya rastlanmamıştır. Bu alanda daha fazla araştırma yapılması sağlanarak bu bireylerin durumları, yaşam ve çalışma deneyimleri, gereksinimleri, sosyal hizmet ihtiyaçlarına yönelik veriler ortaya konmalıdır.

Sonuç olarak hak savunuculuğu yapan, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini gözeten, yaşlı refahının geliştirilmesini görev edinen bir meslek olarak sosyal hizmet mesleğinin mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorunlarına kayıtsız kalması düşünülemez. Bu nedenle mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelik sosyal hizmet bakış açısıyla araştırmaların yürütülmesi, sosyal politikaların geliştirilmesi ve hizmetlerin oluşturulmasının sosyal hizmet disiplininin mesleki görev ve sorumluluklarından olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2012). Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Genelgesi. Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/genelgeler/2012-20-cocuk-isciliginin-onlenmesi.pdf>
- Akbıyık N. (2008), Türkiye’de tarım kesiminde işgücü piyasalarının yapısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24), 220-238. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6138/82349>
- Akço, S. (2018). Tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik yasal boşluk analizi ve öneriler. Kalkınma Atölyesi. Ankara: Altın Matbası. Erişim Adresi: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/13/YASAL%20BOSLUK%20ANALIZI%20VE%20ONERILER.pdf>
- Altın, C. (2014). *Mevsimlik göç ve yoksulluk: Ankara-Polatlı mevsimlik tarım işçileri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezgoster?key=gylhmoupes-cvnhrcejqskxfikhbwnlhu_gqowmn6sw1jxd_idtid08qjuhrjev
- Arslan, N. ve Çakıroğlu, F. P. (2019). Yaşlılık döneminde beslenme. Ü. Sevil ve U. B. Değer (Ed.), *Geriatrye disiplinler arası yaklaşım* (s. 147-183) içinde. İstanbul: Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Belgin-Oral/publication/349553789_YASLI_AYRIMCILIGI_Ageism/links/603634aa4585158939c60d0b/YASLI-AYRIMCILIGI-Ageism.pdf#page=148
- Aslan, K. (2020). *Kayıtsız tarımda mevsimlik tarım işçiliği ve insana yakışır iş olanakları açısından durum analizi: Malatya ili araştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=F5QEpayDXGqGZlp9XiFtI1r3BUGPuxBhvugjfiHxavUwTxWxpv0AGQNY_f2dLD4
- Ata, R. (2020). *Gezici mevsimlik tarım işçileri ve sosyal hizmet ihtiyacı: Adıyaman il örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwrMCH4qBROpXPHytgs9mUyvuR3CCeG02VeRIP6X_FtZqij3ZV7EDcjPKI

Atış, M. (2019). *Mevsimlik işçilerde sosyal dışlanmışlık: Adıyaman ili örneği* (Doktora Tezi).

Erişim

Adresi:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpCGip_WGgIsuTohnJqQPeaMNvVmBkWXLeDz3vCWnloxiA

Ayhan, A. (2012). Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal güvenlik ilkeleri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), 41-55. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/282896>

Baş, B. (2019). *Türkiye'de tarımsal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçiliği: Adana örneği* (Tezli Yüksek Lisans). Erişim Adresi:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpCDnAQm8uqT_S38TcjETSXJSh6jY8tDdOeOeCI11PI78

Baybaş, B. K. (2017). *Huzurevinde kalan yaşlı bireylerin iletişim ihtiyaçlarının karşılanmasında huzurevi çalışanlarının rolü: Eskişehir'de bir huzurevi örneği* (Yüksek Lisans Tezi).

Erişim

Adresi:

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpYjZeeRSpKdZWnRfLEn8CDDBgIYRT7KWaXNQVL0s3Wv4>

Beleli, Ö. (2012). *Mevsimlik tarım işçiliği ve çocuklar: Sorun analizi ve politik önerileri*. Kalkınma Atölyesi. Erişim Adresi:

<http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/01/SORUN%20ANAL%20C4%B0Z%20VE%20POL%20C4%B0T%20C4%B0KA%20C3%96NER%20C4%B0LER%20C4%B0.pdf>

Beydili Gürbüz, E. (2017). *Mevsimlik tarım işçisi kadınların annelik deneyimleri: Şanlıurfa, Cihanbeyli ve Çarşamba örneğinde bir panel araştırması* (Doktora Tezi). Erişim Adresi:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpSQD8PX8vxhjr_NhIdV8dHGnkKAOaycxlQp3sRzCcLpg

Biçer, H. (2002). Sosyal sorunlar çerçevesinde yaşlılar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23-63.

Erişim Adresi: <http://sobild.ankara.edu.tr/>

- Böke, K. (Ed.). (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bulut, E. (2013). *Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin bir saha araştırması: Kocaali örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vVNzTGHHjH-u3WMToxQ-r0a4RLUgBUNhut51V10LGJYL5acvF5Y_vi4zpYyVRvx
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canatan, Ü. (2018). *Yerel yönetim örneğinde hayat boyu öğrenme uygulamalarının aktif yaşlanmanın desteklenmesindeki rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WIjroAkYh75Wau1_t4cvde3TWOeIyLhn_oHzrwdDiMEkkAndKN
- Candan, E. ve Özalp Günel, S. (2013). Tarımda kadın emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19 (1), 93-101. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253473>
- Cılga, İ. (2014). *Bilim ve meslek olarak Türkiye’de sosyal hizmet*. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Çağlar, T. (2014). Yaşlılık ve sosyal hizmet: Yaşam destek merkezi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 145-162. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/797828>
- Çalgüner, C. (1943). *Türkiye’de ziraat işçileri*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim Adresi: https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/pdf_goster?file=7ea5ce4772862a80a29d10d1a47e5f12#book/5
- Çakmak, G. (2018). *Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının sosyal dışlanma bağlamında bir araştırması: Çanakkale ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WIjroAkYN6MQ2gYutw_oIUauv6ya_UYXt01Nc4_i-UndmeYjJr
- Çetin, H. (2015). Sosyal adalet, sosyal hizmetler ve bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 145-157. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/153101>

- Çevik, E. C. (2019). *Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpCaI5vKfoIPa8Z0nBhVfJO4jLTb6Qo_Llwcm83bp5xe
- Çiftçiyi topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler ve geçici maddeler eklenmesine dair kanun (1950, 27 Mart). Resmi gazete (Sayı: 7467). Erişim adresi: [https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf)
- Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019. (2020, 31 Mart). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 33807. Erişim Adresi: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33807>
- Dedeoğlu, S. (2016). Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler mevcut durum raporu: Yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. Ankara: Kalkınma Atölyesi. Erişim Adresi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/TURKIYEDE-MEVSIMLIK-TARIMSAL-URETIMDE-YABANCI-GOCMEN-ISCILER-MEVCUT-DURUM-RAPORU.pdf>
- Dedeoğlu, S. (2018). Tarımsal üretimde göçmen işçiler: Yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. *Çalışma ve Toplum*, 56(1), 37-68.
- Dedeoğlu, S. ve Bayraktar, S. (2019). Yoksulun umudu çocuk: Mevsimlik tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik profili ve çocuk işçiliği araştırması. Kalkınma Atölyesi. Erişim Adresi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/YOKSULUN-UMUDU-COCUK.pdf>
- Dinh, H., Strazdins, L. ve Welsh, J. (2017). Hour-glass ceilings: Work-hour thresholds, gendered health inequities, *Social Science & Medicine*, 176, 42-51. Doi: 10.1016/j.socscimed.2017.01.024
- Direk, A. D. (2019). *Huzurevinde kalan ve aile ortamında yaşayan yaşlıların yaşam doyumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vjszP7PzV0HebcjFEvDfwLSQsaGOSTr1k_Z2rK2hmwQEUZue14aM1tdOLIF0dhqj

- Doğan, A. (2009). Ekonomik gelişme s¼recine tarımın katkısı: T¼rkiye ¼rneđi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9 (17), 365-392. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/susead/issue/28418/302595>
- Duyan, V. (2014). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, m¼dahale y¼ntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Ekinci, K. ve Sayılı, M. (2010). Tarım arazilerinin parçalanmasını ¼nlemeye y¼nelik mevzuat ¼zerine bir inceleme. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fak¼ltesi Dergisi*, 2010(2), 121-129.
- Erb¼r¼, N. (2014). *Ankara ili Polatlı ilçesi Sarioaba k¼y¼ndeki mevsimlik tarım işçilerinde iş kazası sıklığı ve ilişkili etmenler* (Y¼ksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WBC656i315e2eV6-EZV1ouZCPrLasX2VG8FKa9gxTaZPWbSJyi4d9oCXmNd8Sb-f>
- Erdugan, S. (2019). *Koruyucu aile modelinde aile yaşam deneyimleri: Aile Sistemleri Teorisi temelinde niteliksel bir araştırma* (Y¼ksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Mir2lXQK1dkmQ9Ige3PZbl_AADH0QkxpQg0fSAV7wWdO07YVtU5w3nEre605Ki8O
- Erenler, S. (2013). *G¼neřin altında değişenler: Yerleşiklikten g¼çerliđe, mevsimlikten s¼rekliliğe gezici tarım işçileri* (Y¼ksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=1zw6GvYMe-q3Hf6HR-3US-rw_LNExygoAQIHJX5q3QvTOdFdEA1uTda6BOGXMwmD
- Ersel, B. (2014). Mevsimlik işçiler, çalışma koşulları ve sorunları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(1), 38-44. Erişim Adresi: <http://www.ijses.org/index.php/ijses/article/view/121>
- Esen, İ. (2019). *K¼resel bir sorun olarak yaşlanma: T¼rkiye ve İngiltere politikalarının karşılaştırmalı bir analizi* (Y¼ksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVs27Z4xzvEQLmMPc2WB4zCsXaxgqjmTW2i_92d5vu1D5

- Fereli, S., Aktaç, Ş. ve Güneş, F. E. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 36-47. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gsbdergi/issue/30888/334325>
- Forastieri, V. (2007). Providing occupational safety and health services to workers in agriculture. *Finnish Institute of Occupational Health*, 1, 4-7. Erişim Adresi: [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09543/09543\(2007-1\)4-7.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09543/09543(2007-1)4-7.pdf)
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçileri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 3-35. Erişim Adresi: <http://sobild.ankara.edu.tr/index.php/sobild/article/view/711/100>
- Gitterman, A., Germain, C. B. (2008). *The life model of social work practice: Advances in theory and practice*. United States of America: Columbia University Press.
- Gök, M. (2020). *Aktif yaşlanma ve yaşlılara yönelik politikalar: Almanya ve Türkiye karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwrMCH4qBROpXPH5olb4k8KI9sf-05PFmgxrNWCXOYValioZwWAKMwFIKy
- Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3 (5), 189-219. Erişim adresi: <https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=dh4eeaaqbaj&oi=fnd&pg=pa189&dq=%c3%87alg%c3%bcner+ve+aks%c3%b6z&ots=h99v7dwlxn&sig=nms9kpooqglwjt6un73hovtr0w>
- Güler, G., Güler, N., Kocataş, S. ve Akgül, N. (2009). Yaşlıların sağlık bakım gereksinimleri. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31(4), 367-373. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cmj>
- Hayata Destek Derneği. (2014). Mevsimlik gezici tarım işçiliği 2014 araştırma raporu. Erişim Adresi: <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2014/12/mevsimlik-gezici-tarim-isciligi-2014-arastirma-raporu.pdf>
- Hoggart K. ve Mendoza C. (1999). African immigrant workers in spanish agriculture. *Sociologia Ruralis*. 39 (4): 538-562. Erişim Adresi: <https://ccis.ucsd.edu/files/wp2.pdf>

- Hurst, P. (2007). *Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development*. Switzerland: International Labour Organization, Food and Agriculture Organization.
- IFSW. (2014). Global definition of social work profession. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- ILC (2015). Active aging: A policy framework in response to the longevity revolution. International Longevity Centre Brazil, Rio de Janeiro. Erişim Adresi: http://www.ilcfrance.org/images/upload/pages/FINAL%20VERSION%20FOR%20REVIEW%20BY%20EXPERTS%20-%2024%2003_PG.pdf
- ILO (2001). Safety and health in agriculture convention. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C184
- ILO (2003). Decent work in agriculture. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_161567.pdf
- ILO (2011). Global employment trends 2011. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_150440.pdf
- İçli, G. (2010). Yaşlılar ve yaşlılığın değerlendirilmesi: Denizli ili üzerine niteliksel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 3(1-2), 1-13. Erişim Adresi: <https://paperity.org/journal/244681/yasli-sorunlari-arastirma-dergisi>
- İnal, S. (2021). *Görünmeyeni görünür kılmak: Mersin'in Tarsus ilçesinde çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşam stratejileri ve toplumsal cinsiyet algıları* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14w-W4ShcCP-t52MNRPpx2IT0AwhsHWh4HiyElg1qP-ZPqA>
- İpekçioğlu, Ş., Büyükhatipoğlu, Ş., Monis, T., Özel, R. ve Bayraktar, M. (2012). Mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik-sosyal sorunları ve çözüm önerileri. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 138-144.

- İstatistiklerle Yaşlılar, 2016. (2017, Mart). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 24644.
Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>
- İstatistiklerle Yaşlılar, 2018. (2019, Mart). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 30699.
Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30699>
- İşgücü İstatistikleri, 2021. (2021a, 12 Nisan). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37487.
Erişim Adresi: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37487>
- İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. (2021b, 18 Mart). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37227.
Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>
- İşgücü İstatistikleri, 2021. (2021c, Ekim). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37491.
Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2021-37491>
- İşgücü İstatistikleri, 2021. (2021d, Ağustos). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37491.
Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2021-37490>
- İş Kanunu (2003, 22 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 25134). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm>
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012, 20 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 28339). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm>
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi. (2021). Erişim Adresi: <https://isigmeclisi.org/20722-2021-yilinda-en-az-2170-isci-is-cinayetlerinde-hayatini-kaybetti>
- Kalaycıoğlu, S., Ulaş Tol, U., Küçükural, Ö. ve Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Ankara: TÜBİTAK Matbaası. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Kurtulus-Cengiz/publication/332422759_Yaslilar_ve_Yasli_Yakinlari_Acisindan_Yasam_Bicimi_Tercihleri/links/5cb481f192851c8d22eca563/Yaslilar-ve-Yasli-Yakinlari-Acisindan-Yasam-Bicimi-Tercihleri.pdf

- Kalkınma Atölyesi. (2014). Fındık hasadının oyuncuları: Batı Karadeniz illerinde fındık hasadında yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri, çocuklar, tarım araçları ve bahçe sahipleri temel araştırması. Erişim Adresi: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/09/FINDIK%20HASA%20DININ%20OYUNCULARI.pdf>
- Kandel, W. A. ve Donato, K. M. (2009). Does unauthorized status reduce exposure to pesticides? evidence from the national agricultural workers survey. *Work and Occupations*. 36(4), 367-399. Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0730888409347599>
- Kara, N. (2021). *Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ve sorunları üzerine bir araştırma; Sakarya ili Karasu ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=8tbPippmWV_b-Irrn9YEAqpc4rqRyC1u6_EDyXpYUp6RKbtCUgXjuN-tw2k0WjJH
- Karakuş, B. (2018). Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/9323/kitaptuerkiyede-yasli-lara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9Fl%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf>
- Karaman, K. ve Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik tarım işçileri ve enformel ilişkiler ağı: Giresun’da çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine bir araştırma. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3(1), 211-226. Erişim Adresi: https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AWxB_6meyZgeuuwfSOzj
- Karataş, K. (2003). Yoksullukla mücadelede bir sosyal politika aracı olarak sosyal yardımlar. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri, Ankara: İHD/TİHV. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/349829617_YOKSULLUKLA_MUCADELE_DE_BIR_SOSYAL_POLITIKA_ARACI_OLARAK_SOSYAL_YARDIMLAR

- Kaya, M. ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (gezici/geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turkish Journal Of Public Health*, 13(2), 115-126.
- Kaya, N. T. ve Örsal, Ö. (2018). Türkiye’de üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı davranışlarını etkileyen faktörler: Sistemik Derleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (67), 540-557. Erişim Adresi: <http://www.asosjournal.com/>
- Keskin, T. (2020). *Ankara ili Polatlı ilçesi mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının iş sağlığı ve güvenliği yönünden incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wf-FPgY-5qjHEzEoOgvMs78W4NC_EqoVDwhge_1B6YmvaMDckrXpbmFcfArcBils
- Koca, H. ve Girgin, M. (2011). Alaşehir ilçesine mevsimlik işgücü göçü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6 (4), 301-321. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunided/issue/2447/31066>
- Korkmaz, T. (2019). *Huzurevinde kalan yaşlılarda yalnızlık algısının ve yaşam kalitesinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=npGs9H39x7G6401x51yqpBkW5Lh_2Ave2Gfg849gvrZFRtz2kK4zidqN6IrCEimq
- Krysik, J. L. ve Finn, J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*. Çev. Ed. E. Erbay). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kurt, G., Beyaztaş, Y. F., ve Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 32-39. Erişim Adresi: <http://adlitipdergisi.com/jvi.asp?pdire=adlitip&plng=tur&un=ADLITIP-37929>
- Kutlu, S. (2011). *Erişkin göçebe mevsimlik tarım işçilerinin yaşama kalitesi düzeyi ve etkileyen faktörler* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezgoster?key=zq1_zoq-b18gc2rt9c2jglavgqir4aggvxlspz5iddaz0k8vmke-xyo-vvftvmy
- Magrebi, K. T. (2019). *Huzurevinde kalan yaşlıların ölüm kaygısı ve ölüme ilişkin depresyon düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Mir2IXQK1dkmQ9Ige3PZbvo55_gAIN_SPa38iVPAQDKwl0b-Ge76IL01YSGZSBhC

- Mertol, H., Akgeyik, M., Pirdoğan, A ve Karaman, N. (2021). Mevsimlik tarım işçiliği sorunları ve çözüm önerileri (Hilvan Örneği). *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2(1), 63-74.
- Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (2010, 24 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 27531). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>
- Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi (2017, 19 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 30043). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf>
- Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi (2016, 21 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 27531). Erişim Adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1771.pdf>
- MİGA. (2012). *Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti*. Erişim Adresi: [http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20\(1\).pdf](http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf)
- Mobed, K., Gold, E., Schenker M. (1992). Cross-cultural medicine a decade later: Occupational health problems among migrant and seasonal farm workers, *The Western Journal Of Medicine*, 157(3), 367-368. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1011296/>
- Okyay, R. A. (2014). *Adana ili tarım çalışanlarının sağlık sorunlarının ve sağlık hizmetinden yararlanma durumlarının saptanması ile sağlık sunum model(ler)inin önerilmesi araştırması* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=sY7m19PfcL6F1NUw-cr80C63UPBtmP-WXPwFtkymUi4bLJQxxG3ejfwaGn2Hobeo>
- Onat Kocabıyık, O. (2015). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 55-66. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkefd/issue/21483/230242>
- Onur, B. (2017). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi
- Orhan, F. (2017). Erzincan'da mevsimlik gezici tarım işçiliği ve yaşanan sorunlara yönelik coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, (69), 59-68. Doi: 10.17211/tcd.330920

- Önen, S. (2012). Mevsimlik tarım işçiliği ve çingeneler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (2), 281-290. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/11354/135716>
- Öz, C. S. (2015). Mevsimlik gezici tarım işinde kadın emeği ve sorunları. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 16, 13-15. Erişim Adresi: <http://www.turktob.org.tr/upload/dergi16/13-15.pdf>
- Özbekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 19(3), 261-274. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/gazimmfd/issue/6661/88946>
- Özcan, M. (2010). *Aktif yaşlanmaya yönelik sosyal güvenlik politikaları* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=NtBAevXNhYaNqJFoAcdBdsLryK-CN89Dz7PwwovgfTOfXHkLX8Fa9dXHwYhEMx9P>
- Özdemir, H. (2017). *Yaşlıların belediyelerce verilen hizmetlere bakış açısı: Etimesgut Belediyesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=7lOJX8w_8PRQU1mSHU6-jozkC5gYNfjU7PXLelAIiTvvgDq0I85w5R_aWhYAjkrjry
- Özkan, G. (2021). Covid-19 pandemisi ile yoksulluğun derinleşen yüzü: Çalışan yoksullar. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (14), 93-108. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iisbf/issue/63503/950232>
- Özmete, E. (2016). Türkiye aktif ve sağlıklı yaşlanma araştırması. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2019/05/T%C3%9CRK%C4%B0YE-AKT%C4%B0F-VE-SA%C4%9ELIKLI-YA%C5%9ELANMA-ARA%C5%9ETIRMASI-kitap.pdf>
- Özmete, E. ve Şahin, Ö. (2017). Aktif yaşlanma ve yaşlılığa sağlıklı geçişin dinamikleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (9), 26-43. Erişim Adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpNNE9EUXINZz09/aktif-yaslanma-ve-yasliliga-saglikli-gecisin-dinamikleri>

- Özmete, E. (2019). Yeni yüzyılda yaşlanma için gündem: Temel kavramlar ve yaklaşımlar. U. Yanardağ, M. Z. Yanardağ (Ed.). *Yaşlılık ve sosyal hizmet* (s. 11-31) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.
- Öztürk, Ç. (2019). *Kahramanmaraş ilinde gezici mevsimlik tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumu ve sosyal güvenlik sorunları* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=jNRDC1RLfVd4_T7x7ZXmmS3w5qUIMGH7XWx9oF8t0Oj3yQR19aGFFUQoDd5rg1IL
- Özyer, H. (2016). *Yaşlılık sorunu ve bir çözüm olarak huzurevi (Konya Dr. İsmail Işık huzurevi örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDeWBWTL9-Wm52sZBrID0ucAY_o3fdYajODdxhoDnMTwTzruFrnR8olC-LU4u
- Paul, C., Ribeiro, O. ve Teixeira, L. (2012). Active ageing: An empirical approach to the WHO model. *Current Gerontology and Geriatrics Research*. Volume 2012, 1-10. Doi:10.1155/2012/382972.
- Preibish, K. (2010). Pick-Your-Own labour: Migrant workers and flexibility in canadian agriculture. *International Migration Review*, 44(2), 404-441. Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/j.1747-7379.2010.00811.x>
- Rye, J. F. ve Andrzejewska, J. (2010). The structural disempowerment of Eastern European migrant farm workers in Norwegian agriculture. *Journal of Rural Studies*, 26, 41- 51. Erişim Adresi: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0743016709000369?token=B7DAB054089965C48A4EECA7E202E098AC69ACAAA0C9A763235191F6743E523B48798E09E6EBFBA966A669B972B15451&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220526081647>
- Santrock, J. W. (2018). *Yaşam boyu gelişim*. Yüksel, G. (Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (2012, 7 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 28460). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121107-1.htm>

- Sert, Ö. ve Nazlıoğlu, A. (2016). Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayını. Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/4604/rehber27.pdf>
- Sevil, H. T. (2005). yaşlılığın sosyal anatomisi. Ankara: SABEV.
- Sevinç, M. R. (2015). *Adana ilinde mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik yapısı ve geleceği* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WbC656i315e2eV6-EZV1ouCQumJ5MyIzqIHknUwVUGh8U1d3zC-RkfCeiiJT-T4q>
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2020). Kayıtdışı İstihdam Oranı. Erişim Adresi: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari
- Sökmen, D. (2008). *Huzurevinde kalan yaşlıların huzurevindeki yaşamlarına ilişkin algıları* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-Z0vbSUGrhM9fXoGkRe6Q2riOh-6Y1J828B0esQaHDJnlfdfyVc9G7b3nw70n_TK
- Süzek, S. (2011). *İş hukuku*. İstanbul: Beta yayımları.
- şahin, H. Ç. (2010). Türkiye’de işçi sınıfının gelişim süreci ve geçmişten günümüze işçi hareketi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 21-30.
- şahin, S. D. (2019). Yaşlılarsa sık görülen sağlık problemleri ile tedavi ve bakım esnasında ortaya çıkan tıp etiği sorunları. U. Yanardağ ve M. Z. Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve sosyal hizmet* (s. 83-103) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.
- şeker, A. ve Kurt, G. (2018). Bir sosyal politika alanı olarak yaşlılık ve sosyal hizmet uygulamaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 7-30. Erişim Adresi: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/nb_dergi/
- şimşek, Z. (2012). Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi araştırması 2012. Erişim Adresi: <https://silo.tips/download/mevsmlk-tarim-lernn-ve-alelernn-htyalarinin-belrlenmes-aratirmasi-2011>

- Şimşek, G. (2020). *Fındık tarımında mevsimlik işçilerin çalışma ve yaşam koşulları: Giresun örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Eb5EkakJlp3olBdo_wNEGXOh6KwazzywCG7oR2aGMY8jgNdPCblu-7vbcP7_BhOY
- Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği (2010, 27 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 27593). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm>
- Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2019. (2020, Ocak). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 33728. Erişim Adresi: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33728>
- TBMM. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu (Sıra Sayısı: 716). Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf>
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2010). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi-I Projesi (METİP I). Erişim Adresi: https://www.csgeb.gov.tr/media/53610/mevsimlik_gezici_tarim_iscilerinin_calisma_ve_yasam_kosullarinin_iyilestirilmesi-i_projesi-metip1.pdf
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi-II Projesi (METİP II). Erişim Adresi: https://www.csgeb.gov.tr/media/53607/mevsimlik_gezici_tarim_iscilerinin_calisma_ve_yasam_kosullarinin_iyilestirilmesi-ii_projesi-metip2.pdf
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On birinci kalkınma planı*. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/YaslanmaOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Tope, F. (2017). *Huzurevinde kalan yaşlıların algılanan duygusal istismar ve algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi: Çankırı örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpWg1GfArcXnFn4ckd-wZkI8eyTjspCLRIEZEepSmn_abH

- Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (1983, 5 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 18040).
Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2822.pdf>
- Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği (2015, 5 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 29258). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150205-5.htm>
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağ'dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- TÜİK (2012). Tarımsal işletmelerde esas işi tarımsal faaliyet olan hanehalkı fertlerinin işteki durumu ve yaş grubu. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=CQwWLDA/PIIRfL42IP8mbr0/3pPJAZtrFIIiXZLTR/XES07ChBJO36JSenlQlvMy>
- Türk Borçlar Kanunu (2011, 4 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 27836). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>
- Türk-İş (2021). Aralık 2021 Açlık ve Yoksulluk Sınırı. Erişim Adresi: <https://www.turkis.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ac%CC%A7likveYoksulluk-Aralik2021.pdf>
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Journal of International Social Research*, 10(52), 1278-1287. Erişim Adresi: https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/6iksisat_kamu_isletme/yerli_gul_basak.pdf
- Yıldırım, U. D. (2014). *1980 sonrası Türkiye tarımında yapısal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçileri: Sakarya örneği* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=1zw6GvYMe-q3Hf6HR-3US4z3GIBu8ZsCW3qRvU37Kwu418M1PIom45yP_ag79A4q
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, B. (2018). *Gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının karşılaştırmalı analizi: Isparta ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=RrI-Krk3A-RkF4YfHofuk-IVCT62PUpAeFDWwIzFWfiScIOcdio_f7X1_vZ4BgqG

- Zastrow, C. ve Krist-Ashman, K. K. (2014). *İnsan davranışı ve sosyal çevre I*. Ankara: Nika Yayınevi
- Zastrow, C. ve Kirst-Ashman, K. (2015). *İnsan davranışı ve sosyal çevre II*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi
- World Health Organization (2002). Active Aging: A Policy Framework. Erişim Adresi: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1
- WHO (2012). Strategy and action plan for healthy ageing in Europe, 2012–2020. Erişim Adresi: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/175544/RC62wd10Rev1-Eng.pdf
- WHO (2017). Mental health of older adults. Erişim Adresi: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>
- WHO ve ILO (2021). WHO/ILO Joint Estimates of the Work-related Burden of Disease and Injury, 2000–2016. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_819788.pdf

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 06/06/2022</p>
<p>Tez Başlığı: Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Yaşam Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Sivas İli Örneği</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 235 sayfalık kısmına ilişkin, 06/06/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %5'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: Gizem ÖZKAN</p> <p>Öğrenci No: N19236747</p> <p>Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet</p> <p>Programı: Sosyal Hizmet</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="margin-top: 20px;">UYGUNDUR.</p> <p style="margin-top: 20px;">Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIAL WORK DEPARTMENT**

Date: 06/06/2022

Thesis Title: Life Experiences and Social Service Requirements of Seasonal Agricultural Worker Elderly Individuals: The Case of Sivas Province

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/06/2022 for the total of 235 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Gizem ÖZKAN

Student No: N19236747

Department: Social Work

Program: Social Work

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR

EK 2. ETİK KOMİSYON İZNI¹

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 16/08/2021
Sayı: E-35853172-300-00001708792

0001708792

Sayı : E-35853172-300-00001708792
Konu : Gizem ÖZKAN (Etik Komisyon İzni)

16.08.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 16.07.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001670409 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Gizem ÖZKAN**'ın **Dr.Öğr.Üyesi Türken ÇAĞLAR** danışmanlığında hazırladığı "**Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Sorunları: Sivas İli Örneği**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunu **10 Ağustos 2021** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 9A821C3B-15BF-415F-BBEC-CF3A06E2F76D

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Sevdâ TOPAL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

¹ Araştırmaya başlamadan önce, etik komisyon izni alınırken, çalışmanın ismi, etik komisyon izin belgesinde yer alan "Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Sorunları: Sivas İli Örneği" iken araştırma sahası ve ortaya çıkan veriler zaman içerisinde çalışmanın odağını ve başlığını "Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Yaşam ve Çalışma Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Sivas İli Örneği" üzerinden yapılandırmıştır.

EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Değerli Katılımcı;

“Mevsimlik Tarım İşçisi Yaşlı Bireylerin Yaşam ve Çalışma Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Sivas İli Örneği” isimli bu araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gizem ÖZKAN tarafından yürütülmektedir. Araştırmanın amacı, Sivas iline mevsimlik tarım işçisi olarak gelen 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunlara dikkat çekmektir. Kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formunda sorulara vereceğiniz açık ve güvenilir yanıtlar; araştırmanın amacına ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle soruların tümüne içtenlikle cevap vermeniz araştırmanın sonuçları açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın veri toplama süreci gerçekleştirilmeden önce **Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılmanız gönüllülük esasına dayalıdır. Sizden alacağımız cevaplar tamamen gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.** Elde edilecek bilgiler sadece bilimsel amaçla (yayın, konferans sunumu, vb.) kullanılacak, **bilgileriniz hiçbir şekilde kimseyle paylaşılmayacaktır.** Görüşme sırasında herhangi bir çekinceniz olması durumunda görüşmeyi sonlandırabilirsiniz. Rahatsızlık hissederseniz çalışmadan çekilebilirsiniz. Bu durumda rahatsızlığımızın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Merak ettiğiniz, sormak istediğiniz herhangi bir soru varsa sorabilirsiniz. Sayfanın altında iletişim bilgilerim yer almaktadır. Araştırmanın sonuçlarını aşağıda yer alan mail adresinden öğrenebilirsiniz. Çalışmamızda yer aldığınız ve katkı verdiğiniz için teşekkür ederiz.

EK 4. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

S1. Yaşınız: .....

S2. Cinsiyetiniz: 1. Kadın ( ) 2. Erkek ( )

S3. Öğrenim durumunuz:

1. Okur-yazar değil ( )
2. Okur-yazar ( )
3. İlkokul mezunu ( )
4. Ortaokul mezunu ( )
5. Lise mezunu ( )
6. Ön Lisans mezunu ( )
7. Lisans mezunu ( )
8. Lisansüstü (YL ve/ya Doktora) ( )

S4. Medeni durumunuz nedir?

1. Evliyim ( )
2. Bekarım ( )
3. Boşandım ( )
4. Eşim vefat etti ( )
5. Başka (belirtiniz) .....

S5. Çocuğunuz var mı?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

S6. Çocuğunuz varsa, kaç çocuğunuz var?

1. Bir çocuk ( ) 2. İki çocuk ( ) 3. Üç çocuk ( ) 4. Dört çocuk ( ) 5. Beş çocuk ( )
6. Altı ve daha fazla ( )

S7. Ailenizde kaç kişi birlikte yaşıyorsunuz? .....

S8. Sosyal güvence durumunuz nedir?

1. Yok ( ) 2. Yeşil kart ( ) 3. Tarım (SSK) ( ) 4. Tarım (BAĞKUR) ( ) 5. Esnaf (BAĞKUR)( ) 5. Emekli sandığı ( ) 6. Özel sigorta ( ) 7. Diğer ( )
Belirtiniz.....

S9. Genel olarak sağlığını nasıl değerlendirirsiniz?

1-Çok kötü ( ) 2-Kötü ( ) 3-Orta ( ) 4-İyi ( ) 5-Çok iyi ( )

S10. Son bir yıl içerisinde herhangi bir sağlık sorunu yaşadınız mı?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

S11. Cevabınız evetse, aşağıdaki sağlık sorunlarından hangilerini yaşadınız?

1. Soğuk algınlığı/nezle/grip ( ) 2. Böcek sokması ( ) 3. Zehirlenme ( ) 4. Güneş çarpması( ) 5. Kaza ( ) 6. İshal ( ) 7. Zatürre/bronşit ( ) 8. Tansiyon ( ) 9. Şeker ( ) 10. Kalp ( ) 11. Astım ( ) 12. Göz hastalığı ( ) 13. Deri-cilt hastalığı ( ) 14. Sırt, bel, boyun ağrısı ( ) 15. Diğer ( ) Belirtiniz.....

S12. Bu sağlık sorunları nedeniyle bir sağlık kurumuna başvurduğunuz mu?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

S13. Evetse nasıl bir sağlık hizmeti aldınız?.....

S14. Sürekli/kronik bir hastalığınız/hastalıklarınız var mı?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

S15. Cevabınız evetse bu hastalık/hastalıklar nedir?

1. Tansiyon ( ) 2. Kalp ( ) 3. Şeker hastalığı ( ) 4. Kolesterol ( ) 5. Deri hastalıkları ( ) 6. Guatr-Endokrin ( ) 7. Solunum Yolları-Astım ( ) 8. Anemi ( ) 9. Kas-İskelet Hastalıkları ( ) 10. Diğer ( ) Belirtiniz .....

S16. Barınma yeriniz hangi tiptedir?

1. Konteynir ( ) 2. Çadır ( ) 3. Baraka ( ) 4. Betonarme ( ) 5. Diğer ( )
Belirtiniz.....

S17. Bulduğunuz çadırda kimlerle birlikte kalıyorsunuz?
 .....

S18. Barınma alanınızda kullanılan eşyaları işaretleyiniz.

1. Radyo ( ) 2. TV ( ) 3. Buzdolabı ( ) 4. Çamaşır Makinesi ( ) 5. Bulaşık Makinesi ( )
 6. Ütü ( ) 7. Elektrikli Süpürge ( ) 8. Telefon ( ) 9. Bilgisayar ( ) 10. Bisiklet ( )
 11. Motosiklet ( ) 12. Traktör ( ) 13. Otomobil-Minibüs ( ) 14. Diğer ( )
 Belirtiniz.....

S19. Ne kadar zamandır tarım sektöründe çalışıyorsunuz?

1.0-12 ay ( ) 2. 1-4 yıl ( ) 3. 5-8 yıl ( ) 4. 9-12 yıl ( ) 5. 13-16 yıl ( ) 6. 17 yıl ve fazlası ( )

S20. Hangi tarım işkollarında çalışıyorsunuz?

1. Buğday ( ) 2. Nohut ( ) 3. Culban ( ) 4. Pamuk ( ) 5. Ayçiçeği ( ) 6. Patates ( )
 7. Arpa ( ) 8. Pancar ( ) 9. Diğer ( ) Belirtiniz.....

S21. Tarımsal üretimin hangi sürecine katılıyorsunuz?

1. Ekim ( ) 2. Çapalama ( ) 3. İlaçlama ( ) 4. Hasat ( ) 5. Diğer ( )
 Belirtiniz.....

S22. Daha önce hangi iş kollarında çalıştınız?

1. Tarım ( ) 2. Diğer ( ) Belirtiniz .....

S23. Hangi ilden geliyorsunuz? .....

S24. Hangi şehirlerdeki tarım çalışmalarına katılıyorsunuz?
 .....

S25. Size işi kim buldu?

1. Kendileri ( ) 2. Yarıcı/elçi/çavuş ( ) 3. Komşu ( ) 4. Akraba ( ) 5. Diğer ( ) Belirtiniz
 .....

S26. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

1. Altı saatten daha az ( ) 2. 6-8 saat arası ( ) 3. 9-11 saat arası ( ) 4. 12 saat ve daha fazla ( )

S27. Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?

1. Üç gün ( ) 2. Dört gün ( ) 3. Beş gün ( ) 4. Altı gün ( ) 5. Yedi gün ( )

S28. Günde kaç kez mola verirsiniz?

1. Hiç ( ) 2. Bir kez ( ) 3. İki kez ( ) 4. Üç kez ( ) 5. Dört kez ve daha fazla ( )

S29. Mola süreniz ne kadardır?

1. Otuz dakikadan daha az ( ) 2. Otuz dakika ile bir saat arası ( ) 3. Bir saat ( )
4. Bir saat ile iki saat arası ( ) 5. İki saat ve daha fazla ( )

S30. Ailenizde sizinle tarım işçisi olarak çalışan kaç kişi bulunmaktadır?

1. Bir kişi ( ) 2. İki ile beş kişi arasında ( ) 3. Altı ile dokuz kişi arasında ( ) 4. On kişi ve daha fazla ( )

S31. Mevsimlik işte çalıştığınız bölgede ortalama olarak ne kadar kalırsınız?

1. 10 günden daha az ( ) 2. 10-20 Gün ( ) 3. 21-30 Gün ( ) 4. 31-45 Gün ( ) 5. 46-60 Gün ( ) 6. 60 günden daha fazla ( )

S32. Bir yıl içinde kaç ay mevsimlik tarım işçisi olarak çalışıyorsunuz?

1. Bir aydan az ( ) 2. 1-2 ay ( ) 3. 3-4 ay ( ) 4. 5-6 ay ( ) 5. 7 ay ve daha fazla ( )

S33. Aylık kişisel geliriniz ne kadardır?

1. 1000-1500 TL arası ( ) 2. 1501-2000 TL arası ( ) 3. 2001-2500 TL arası ( ) 4. 2501-3000 TL arası ( ) 5. 3001-3500 TL arası ( ) 6. 3501 TL ve daha fazla ( )

S34. Çalışacağımız ile ulaşımınız nasıl sağlanıyor?

1. Otobüs/minibüs ( ) 2. Kamyon/kamyonet ( ) 3. Traktör ( ) 4. Özel araç ( ) 5. Diğer ( )
Belirtiniz .....

S35. Çalışacağımız yere (tarla/bağ/bahçe) ulaşımınız nasıl sağlanıyor?

1. Otobüs/minibüs ( ) 2. Kamyon/kamyonet ( ) 3. Traktör ( ) 4. Özel araç ( ) 5. Diğer ( )
Belirtiniz.....

S36. Çalışırken aşağıdakilerden hangilerini kullanıyorsunuz?

1. Hiçbiri ( ) 2. İş elbisesi ( ) 3. Şapka ( ) 4. Eldiven ( ) 5. Maske ( ) 6. Gözlük ( ) 7. Özel ayakkabı-çizme ( ) 8. Diğer ( ) Belirtiniz.....

S37. Günde kaç öğün yemek yersiniz?

1. Bir öğün ( ) 2. İki öğün ( ) 3. Üç öğün ( ) 4. Dört öğün ( ) 5. Beş öğün ve daha fazla ( )

S38. İşe başlamadan önce işveren veya aracı ile iş hakkında sözleşme yapılıyor mu?

1. Evet ( ) 2. Hayır ( )

S39. Cevabınız hayırsa iş akdi nasıl sağlanmaktadır?.....

EK 5. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

S1. Mevsimlik tarım işçiliği yapmanızın nedenleri nelerdir?

S2. Gittiğiniz yerde yemek yapma, içme suyu, sıcak su, elektrik, tuvalet, banyo, gıda vb. gibi temel ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz? Bu süreçleri anlatır mısınız?

S3. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışırken yaşadığınız sorunlar nelerdir? (ruhsal ve fiziksel sağlık, ekonomik, yalnızlık ve sosyal dışlanma, rol ve statü kaybı, bakım ve barınma sorunu, beslenme sorunları, yaş ayrımcılığı, yaşlı ihmal ve istismarı, yerel halk ile sorunlar)

S4. Deneyimlediğiniz bu sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?

S5. Devletin sizin barınma, sağlık, çalışma şartları vb. alanlarda ihtiyaçlarınızı yeterince karşıladığını düşünüyor musunuz? Sizce bu alanda yasal bir boşluk var mı? Varsa bunlar nelerdir?

S6. Sözü edilen eksikliklerin ve sorunların giderilmesinde hangi politika ve hizmetler yapılandırılabilir?

S7. Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgili benim sormadığım ancak sizin anlatmak istediğiniz başka bir şey var mı?

EK 6. SAHADAN FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. İşçilerin Kaldıkları Yerin Dıştan Gündüz Görünümü

Fotoğraf 2. İşçilerin Kaldıkları Yerin Dıştan Gece Görünümü

Fotoğraf 3. İşçilerin Kaldıkları Yerin İÇten Görünümü

Fotoğraf 4. İşçilerin Kaldıkları Yerin İçten Farklı Açıldan Görünümü

Fotoğraf 5. İşçilerin Su İhtiyaçlarını Karşladıkları Su Tankeri

Fotoğraf 6. İşçilerin Sularını Taşıdıkları Su Bidonları

Fotoğraf 7. İşçilerin Sivas'a Geldikleri Ulaşım Aracı

Fotoğraf 8. İşçilerin Yemek Yapma Şekilleri

Fotoğraf 9. İşçilerin Su Isıtma Biçimleri

Fotoğraf 10. İşçilerin Isınma ve Yemek İçin Kullandıkları Odunlar

Fotoğraf 11. İşçilerin Banyolarının Dıştan Görünümü

Fotoğraf 12. İşçilerin Banyolarının İÇten Görünümü

Fotoğraf 13. İşçilerin Çalışma Biçimleri

Fotoğraf 14. İşçilerin Farklı Bir Açıdan Çalışma Biçimleri

Fotoğraf 15. Çadırların Dışardan Toplu Görünümü

